

ისტორიული გეგმვის დროება

სამეცნიერო-პოპულარული ჟურნალი, 2014 წ. ივნისი, №6 (47), ფასი 3 ლარი

სერგული გეგმვითი უკრაინული აქცენტით

**«მე მივხვდი, რომ
ამ მომენტისთვის
შეწყდას ომი
და საერთოდ
აღარ იყო,
სანამ აღამიანები
შსოვრობენ
კლანეტაზე
სახელად დედამიწა»**

რატკო ძლადინი:

**ნატოსკენ ინტრაფონიანი ისინი, ვინც
საკუთარი ხალხის ინტერესებს უღალატეს**

მოსკოვის
დატოვებაზე
სტალინთან
ლანარაკს
8 ვერაჟინ
გედავდა

13 «დიდ
სამაგულო
ოვენი
გამარჯვება
შველზე
დიდი ქველია
სტალი-
ნისთვის»

17 რა
სენსიტიური
ჩანაწერები
დაგვიტოვა
აკაკი
სორაჟაშვილი?

«ივერია» და
ქართული
ინტელიგენცია
XIX საუკუნის
25 90-იან
წლებში

მომონეპანი
43 პოვენიეზა

პეტრე ჩაიკოვსკი:
ქალიან ქვეყოფილი ვარ
თბილისში ყოფნით. რა
საუხსრო ქვეყანაა! უფრო
ახალგაზრდა რომ ვიყო,
სამუდამოდ დავრჩებოდი
ამ სახსროვრებლად

34

**ექვთიმე
თაყაიშვილის
არქეოლოგიური
მოგზაურობანი**

31

**1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი
და ქართული საზოგადოებრიობა**

41

ქეთევან მაღალაშვილი — კონსტანტინე გამსახურდიას პორტრეტი

სარჩევი

უახლესი ისტორია

- **სარბული გაკვეთილი უკრაინული აქცენტით** 4

- უბელადო ქვეყანა
- **მოსკოვის დატოვებაზე სტალინთან ლანარაკს ვერაჟინ ბედავდა** 8

- ჩვენი ფოსტა
- **ავთანდილ დიასაშიძე: დიდ საგაულო ომში გაგარჯვება ყველაზე დიდი ქვლია სტალინისთვის** 13

- ხელნაწერები გვიყვებიან
- **რა სენსაციური ჩანაწერები დაგვიტოვა აკაკი სორაჟაშვილი?** 17

- ილიას გაკვეთილები
- **„ივერია“ და ქართული ინტელიგენცია XIX საუკუნის 90-იან წლებში** 25

- არქეოლოგია
- **ექვთიმე თაყაიშვილის არქეოლოგიური მოგზაურობანი** 31

- მეგობრობა გზად და ხიდად
- **პეტრა ჩიკოვსკი: ქალიან კვაყოფილი ვარ თბილისში ყოფნით. რა საუხსრო ქვეყანაა! უფრო ახალგაზრდა რე ვიყო, საუდამოდ დავრჩებოდი ამ სახსროვარებად** 34

- **გრიგოლ გაგარინი – ქაჟასიის მხატვარი** 38

- რუსეთთან მხარდამხარ
- **1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი და ქართველი საზოგადოებრიობა** 41

- მათ უმერეს მსოფლიო
- **მოგონებანი კოვენიზე** 43

- იუბილე
- **ქეთევან მაღალაშვილი – 120** 46

- ეს სანტერესოა
- **გიორგი ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტი** 49

გამომცემელი: არასამეწარმეო იურიდიული პირი „ისტორიული მემკვიდრეობა“

სარედაქციო კოლეგია

პასუხისმგებელი რედაქტორი ღარეჟან ანდრიაძე

მისამართი: თბილისი, დავით ბაქრაძის ქ. № 6 ტელ.: 234-32-95

UDC (უბაკ) 050 (479.22)

0-892

სერბული გაკვეთილი უკრაინული აქცენტით

რატკო მლადიჩი:

ნატოსკან ინრაფვიან ისინი, ვინც საკუთარი ხალხის ინტერესებს უღალატეს

ნატოს ძალების მიერ სერბეთზე თავდასხმა ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე განხორციელდა. იუგოსლავიის წინააღმდეგ აგრესიაში მონაწილე 19 ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალი იუგოსლავიისას 679-ჯერ სჭარბობდა. მოქმედებაში მოყვანილი იყო 1200 თვითმფრინავი, მათ შორის 850 – საბრძოლო. ავიადარტყმები იტალიის, გერმანიის, დიდი ბრიტანეთის, თურქეთის, საფრანგეთის, უნგრეთის ტერიტორიებიდან, აგრეთვე, აშშ-ის კონტინენტური ნაწილიდან განხორციელდა. ავიაციის მოქმედებას სამხედრო-საზღვაო დაჯგუფება ეხმარებოდა სამი ავიამზიდის, ექვსი დამრტყმელი წყალქვეშა გემის, ორი კრეისერის, შვიდი ფრეგატის შემადგენლობით. ხმელთაშუა ზღვაში ოთხი მსხვილი სადესანტო ხომალდი იმყოფებოდა ბორტზე 10 ათასი საზღვაო ქვეითით. ნატოს ავიაციამ 2300 საჰაერო დარტყმა განახორციელა 995 ობიექტზე.

იუგოსლავიას 3 ათასი ფრთოსანი რაკეტა, 25 ათასი ტონა ასაფეთქებელი ნივთიერება დაატყდა თავს. აგრესიის შედეგად ათასობით სამოქალაქო პირი დაიღუპა, ათეულ ათასობით — დაიჭრა, მათგან 30% ბავშვი იყო. იუგოსლავიისთვის მიყენებულმა მატერიალურმა ზიანმა 200 მილიარდი დოლარი შეადგინა.

დღეს ნათელია, თუ რა მიზანს ისახავდა ნატო – ალბანელების უფლებების დაცვას თუ იუგოსლავიის დაშლას და მის სრულ კონტროლს.

ნატოს აგრესიამ მთავარ მიზანს – სლობოდან მილოშევიჩის დამხობას ვერ მიაღწია. არმიაც შენარჩუნებული იყო. მაშინ ამერიკის შეერთებულ შტატებს ახალი სტრატეგიის შემუშავება მოუწია, რომელმაც „ხუთიანზე“ იმუშავა. 2000 წლის ოქტომბერში აშშ-მა და გერმანიამ სპეცოპერაცია ჩაატარეს, რომელიც შემ-

რატკო მლადიჩი — დაიბადა 1943 წელს, სერბი გენერალი და სამხედრო მოღვაწე, სერბეთის რესპუბლიკის ჯარების შტაბის უფროსი 1992-1995 წლებში; მამამისი ნედჟა მლადიჩი იყო პარტიზანული რაზმის მეთაური და 1945 წელს დაიღუპა ხორვატ ულტრამემარცხენე რასისტებთან ბრძოლაში, რომლებიც თანამშრომლობდნენ გერმანულ ფაშისტებთან.

დეგ სხვა ქვეყნებშიც განმეორდა და რომელთაც „ფერადი რევოლუცია“ ეწოდა. ამ გზით ხელისუფლებებში ის ძალები მოიყვანეს, რომლებმაც ნატოსთან აქტიური თანამშრომლობა დაიწყეს.

რაკი იციან მოსახლეობის უარყოფითი დამოკიდებულება, ამერიკელები დღესაც ყველა ხერხით ცდილობენ, ნატოს იმიჯის გასაძლიერებლად: კვლავაც გამოყოფენ ფულს ჟურნალისტების სასწავლებლად, რადიო და ტელეკომპანიებს სპეციალურ გრანტებს სთავაზობენ, აფინან-

სებენ შეკვეთილ სტატიებს.

რატომ ირჯებიან ასე ამერიკელები? სერბეთის შემთხვევაში, მათი მთავარი საზრუნავი რუსეთისთვის სერბეთისა და ჩერნოგორიის ჩამოცილება იყო, აგრეთვე, ბალკანეთში არსებული თუ პოტენციური სამხედრო ბაზების ხელშეუხებლობა და ალიანსის ყველაზე სახიფათო და ბინძური ოპერაციებისთვის მამაცი და დამჯერი ჯარისკაცების შექმნა. უკრაინაში დღეს მიმდინარე პროცესები უკრაინულ ხალხს სასიკეთოს რომ ვერაფერს უქადის, ესეც ნათელია, რადგან სახეზეა მცდე-

ლობა მომარიონეტე ხელისუფლებათა მიერ მართული ბუფერული ზონის შექმნისა რუსეთსა და ევროპას შორის, რათა მოხდეს ერთგვარი დესტაბილიზაციის სარტყელის ჩამოყალიბება რუსეთის გარშემო. ეს კი კარგს არაფერს უქადის არამარტო უკრაინას, რომელიც, როგორც სახელმწიფო, უკვე აღარ არსებობს, არამედ ევროპასაც, რომელიც საბოლოოდ დაკარგავს ფორმალურ სუვერენიტეტსაც კი და ბოლომდე გახდება ამერიკაზე დამოკიდებული ვასალი.

მიუხედავად ამისა, დღეს საქართველოს ხელისუფლება კვლავ ნატოს ერთგულებაზე დებს თავს. რატომღაც დაავიწყდა, რომ 2008 წელს დასავლეთის ქვეყნების მიერ კოსოვოს აღიარებამ შექმნა ყველა წინაპირობა, სააკაშვილის სამხედრო ავანტიურის შემდეგ რუსეთს აფხაზეთი და სამხრეთ ოსეთი ელიარებინა. ნატოს გაკვეთილი, რომელიც 1999 წლის 24 მარტს მასირებული დაბომბვით დაიწყო და 9 წლის შემდეგ კოსოვოს აღიარებით დაგვირგვინდა, ვერც ჩვენმა ხელისუფლებამ დაისწავლა.

ბოსტონის უნივერსიტეტის პროფესორ ენდრიუ ბაჩევიჩის აზრით, ეს დაბომბვები „უნდა ქცეულიყო გაკვეთილად ყველა ევროპული სახელმწიფოსთვის, რომელთაც ილუზიები აქვთ, რომ მათზე არ ვრცელდება ცივი ომის შემდგომი საერთაშორისო ურთიერთობების ახალი სისტემის ნორმები და წესები“, რომლებიც ვაშინგტონმა დაამკვიდრა. უმნიშვნელოვანესი იყო აშშ-ის ჰეგემონიის დამყარება გაერთიანებულ, ინტეგრირებულ და თავისუფალ ევროპაში.

ცნობილ სერბ გენერალსა და სამხედრო მოღვაწეს, სერბეთის რესპუბლიკის ჯარების შტაბის უფროსს (1992-1995) რატკო მლადიჩს თანამემამულეები გმირად მიიჩნევენ. „მლადიჩი თავისუფლების სიმბოლოა. მლადიჩი დაუმარცხებელი სერბი გმირია. იგი სერბეთის რესპუბლიკისათვის

უკვდავია. ჩვენ მას არასოდეს მივატოვებთ. დღევანდელი რატკო მლადიჩს!“ — ბალკანეთის ომის ყოფილი ვეტერანის, ბოსნიელი სერბის — ნენად ბატკოვიჩის ეს სიტყვები ამის დასტურია.

„ფაქტობრივად, არ არსებობს სერბი, რომელიც გულგრილი იყოს გენერალ რატკო მლადიჩის საქმის მიმართ. ჰააგის ტრიბუნალი პრინციპული და მიუკერძოებელი რომ იყოს ყველა ექვმიტანილის მიმართ, ასევე, ყველა მხარის მიმართ, რომლებიც მონაწილეობდნენ სამხედრო კონფლიქტში ყოფილი იუგოსლავიის ტერიტორიაზე, გენერალი რატკო მლადიჩი, დარწმუნებული ვარ, მის წინააღმდეგ ბრალდების წამოყენებისთანავე თავად წავიდოდა ჰააგაში. გენერალ რატკო მლადიჩის საქმეს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. ერთი მხრივ, იგი იყო სერბეთის რესპუბლიკის არმიის სამხედრო მეთაური; მეორე მხრივ, რადგან არმია სახელმწიფოსა და ხალხის რაინდულ ძალას წარმოადგენს, იგი ასევე არის სერბეთის რესპუბლიკის, ყველა სერბის რაინდული ღირსების განსახიერება“, — წერს პოლკოვნიკი, დოქტორი რადე რაიჩი. ეს ციტატა ამოღებულია ცნობილი სერბი ჟურნალისტის — ლილიან ბულატოვიჩის წიგნიდან, რომლის ფრაგმენტების თარგმანს ქვემოთ გთავაზობთ.

ლილიან ბულატოვიჩი რატკო მლადიჩს პირველად 1994 წლის 8 იანვარს, სერბეთის რესპუბლიკის ხან-პისეკში შეხვდა, როცა იტალიელი ჟურნალისტებისთვის გენერლის ინტერვიუს ორგანიზება ითავა.

როცა რატკო მლადიჩს ჰკითხეს ბოსნიასა და ჰერცეგოვინაში ომის მოტივების თაობაზე, მან თქვა: „ვოცნებობ იმაზე, რომ ომი აღარასოდეს იყოს. რომ თვით სიტყვა „ომიც“ კი აკრძალონ ადამიანებმა... რომ იარაღი სათამაშოების სახითაც არ გამოუშვან, — და განაგრძო, — ომმა ბალკანეთში დაარღვია მშვიდობა მთელ მსოფლიოში. ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა, მსოფლიო ამ

პოლიციელმა, მოიგონა და სხვადასხვა მაქინაციების მეშვეობით შექმნა გაერთიანებული გერმანია ევროპის გასაკონტროლებლად, რათა გაერთიანებული ევროპა მისი გიგანტური კონკურენტი არ გამხდარიყო. შეიძლებოდა გვეთქვა, ახლომხედველმა აშშ-ის საგარეო პოლიტიკამ ვერ გათვალა ევროპაში იარაღის გამოყენების საშიშროების შედეგები, რადგან მანამდე ამერიკელებს ჯუნგლებში მცხოვრები ტომების წინააღმდეგ ომის გამოცდილება გააჩნდათ მხოლოდ. ამასთან, ცნობილია, რომ გერმანია დაინტერესებულია, გახდეს იარაღის ქარხანა ამ რეგიონისთვის. აქვეა ისლამიც, რომელსაც, მართალია, არ აქვს ატომური ბომბი, მაგრამ გააჩნია დემოგრაფიული ბომბი და საკუთარი ურყევი მიზნები. ბალკანეთი კი სასწაული მინაა. ფრინველებიც კი სამხრეთისკენ ბალკანეთის გავლით მიფრინავენ“.

მლადიჩის ინტერვიუ იტალიელ ჟურნალისტებს 1994 წლის მაისი

„კორიერე დელა სერას“ კორესპონდენტი ეკითხება რატკო მლადიჩს:

— **რომელ სტადიაშია დღეს ომი?**

— ეს უნდა ვკითხოთ „ომის ღმერთებს“, მაგრამ ისინი არ არიან არც ყოფილ იუგოსლავიის სივრცეში, არც ყოფილ ბოსნიასა და ჰერცეგოვინაში. ისინი არიან სადღაც იქ, ძლიერ ქვეყნებში, რომელთაც იცავს ნატოს ავიაცია ისევე, როგორც ბალკანეთში მათი დავალებების შემსრულებლებს. **მე მინდა, რომ ამ მომენტიდანვე შეწყდეს ომი და საერთოდ აღარ იყოს, სანამ ადამიანები ცხოვრობენ პლანეტაზე სახელად დედამიწა.**

აქეთ რომ მოემგზავრებოდით, ნახავდით პატარა სასაფლაოს. ახალი საფლავებია, უდანაშაულო ადამიანების საფლავები. ცოტა ზემოთ წინა ომის ძეგლი დგას. 2400 სერბია აქ მოკლული. თქვენ შეგიძლიათ ნახოთ სერბული მო-

ნასტერიც, მის წინ კი — წყლის ნისქელი, რომელშიც გერმანელმა ფაშისტებმა სერბი ბავშვები დანვეს. სადილის შემდეგ გაემგზავრებით ფრონტის წინა ხაზზე, ნახავთ სოფლებს, რომლებიც მუსლიმებმა გადაწვეს, გაესაუბრებით ადამიანებს, რომლებმაც მოახერხეს ამ სოფლებიდან გამოქცევა. მათი ნათესავები და ახლობლები კი დაიღუპნენ და იმ საფლავებში წვანან.

მაპატიეთ, რომ სასაფლაოზე გელაპარაკებით, მაგრამ მინდა, რომ ბუნების სილამაზის აღწერის გარდა, რომელიც ჩვენ გარშემოა, ამ ორ სასაფლაოს მიაქციოთ ყურადღება, იმიტომ, რომ იტალიის საზოგადოებრიობისთვის ცნობილი არ არის არც ერთი სერბი, რომელიც ხორვატი ან მუსლიმური ძალების მიერ არის მოკლული.

თუ გავითვალისწინებთ, რომ „ომის დმართებამ“ ჯერ კიდევ ვერ განახორციელეს თავიანთი მიზნები, ვერც იუგოსლავიის დანაწევრება მოახერხეს, ვერც სერბი ხალხით დასახლებული ტერიტორიების, მუჭომისტი ვერ ვიძინებთ. მათ ხალხია ომის გაგრძელების საკითხის გადაწყვეტა. მაგრამ რადგან ჯერ კიდევ არ გადაუტანიათ ნატოს ბაზები ტერიტორიებიდან, სადაც მათი არსებობა არასასურველია, სხვა, უფრო იაფ ტერიტორიებზე აღმოსავლეთით, სავარაუდოა, რომ ისინი კიდევ შექმნიან ახალ ბაზებს ტუზლასა და სკოპლინ გარდა. ცოტას ამოიხსენებენ, ძალას მოიკრებენ აღმოსავლეთით წასაწვად.

— გენერალო, არ დაგავიწყდეთ, რომ აღმოსავლეთის ქვეყნები ზუსტად ის ქვეყნებია, რომლებსაც ნატოში გაერთიანება სურთ.

— დიახ, დიახ, — რატო მლადიჩის ხმაში ირონია ჟღერს, — მთელი ხალხი რიგში ჩადგა, ნატოს ხელები რომ დაუკოცნოს და ღმერთს შეთხოვოს ნატოში სწრაფად მიღება. **ნატოსკან ისწრაფვიან ისინი, ვინც საკუთარი ხალხის ინტერესებს უღალატეს.**

— **მე ვლაპარაკობ რუმინეთზე, პოლონეთზე, რუსეთზე...**

— არ მსურს, ვუპასუხო პოლიტიკურ შეკითხვებს, მაგრამ ვიცი, რომ იტალიას არ სურს ნატოს ბაზა თავის ტერიტორიაზე იხილოს.

— **მაგრამ ნატოს ნამდვილად სურს მშვიდობა.**

— (რატო მლადიჩმა გადაიხარხარა) ამაში დამარწმუნებდით, თუ ნატო აღმოსავლეთის ბლოკის ატომური ქობინების განადგურების პარალელურად, განადგურებდა თუნდაც თავის ერთ დაჟანგულ შაშხანას! და თუ დამარწმუნებდით, რომ ნატო, როგორც რეგიონული ორგანიზაცია, დარჩებოდა იმ ქვეყნების ჩარჩოებში, რომლებმაც იგი შექმნეს, რათა დაიცვას მათი ძირძველი ტერიტორიები. როგორც ვიცი, **სერბი ხალხი ამ ომში არ დამშტაბია ნატოს წევრ არც ერთ ძველს, არც ერთი ჯარისკაცით, არც ერთი სამხედრო შენაერთით ან რომელიმე სახის იარაღით. ცდებით, ბატონებო, როცა ნატოს ბლოკის განზრახვებზე ლაპარაკობთ. რაც უფრო გვიან გაიგებთ, თქვენთვის და იტალიელებისთვისაც უარსი იქნება.**

ახლა კი შემიძლია ვკითხოთ უფრო ნალისტს?

ნატოს ბლოკი შეიქმნა მისი წევრი ქვეყნების ინტერესების დასაცავად. გადასახადის გადამხდელებს მაშინ უხსნიდნენ, რომ ეს აუცილებელი იყო ვარშავის ხელშეკრულებისა და კომუნიზმის მხრიდან მომდინარე საფრთხის თავიდან ასარიდებლად. ახლა, როცა ვარშავის ხელშეკრულება დაშლილია, ნატოს არსებობა რით შეიძლება აიხსნას? მას შემდეგ, რაც ამ ხელშეკრულების წევრებმა განახორციელეს დემოკრატიზაცია და გააუფლებლეს სტრატეგიული ბირთვული იარაღი, როცა ვარშავის ხელშეკრულების შეიარაღებული ძალები ნავიდნენ გერმანიიდან, უნგრეთიდან, პოლონეთიდან, ბელარუსიდან? განა ნატოს ჯარისკაცები და ოფიცრები არ არიან გამონყობილი მუსლიმური და ხორვატიის

არმიების ტანსაცმელში?! განა მათ არ აცვიათ თეთრი ფორმა ევროპის თანამეგობრობის, გაეროს დამკვირვებლების? განა მათ არ ახურავთ ცისფერი მუზარადები და შენიღბული არიან მასობრივი ინფორმაციის სხვადასხვა საშუალებათა ჟურნალისტების ტანსაცმლით? აი, ახლა კი ველოდები პასუხს...

— (უპასუხებს „კორიერე დელა სერას“ ჟურნალისტი) **პასუხი მოკლეა. მე შემიძლია დაბეჯითებით განვაცხადო, რომ ნატოს, როგორც ვხედავთ, არ აქვს აგრესიული მიზნები არც იუგოსლავიის, არც რომელიმე სხვა ქვეყნის მიმართ. გარკვეულ მომენტში ნატომ თავიდან აგვაცილა ბირთვული ომი დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის. ვიზიარებ, რომ ნატოს ძალები არ უნდა მოსულიყვნენ ყოფილ იუგოსლავიაში, მაგრამ ნატო მიიწვია გაეროს უშიშროების საბჭომ, რადგან გაერომ ბევრი შეცდომა დაუშვა...**

დაგისვამთ თუ არა ოდესმე შეკითხვა საკუთარი თავისთვის, დაგიშვიათ თუ არა რაიმე შეცდომა მიმდინარე ომში?

— ჩვენთან ამბობენ: არ არსებობს ხე უფოთლებოდ, არ არის უშეცდომო ადამიანი. ვცდილობდი, მემოქმედა უშეცდომოდ. გამომეყენებინა ყველა ჩემი შესაძლებლობა ხალხის დასაცავად. **დრო, რომელშიც ვცხმოვრობთ, გამოამჟღავნებს ყველა მნიშვნელოვან პიროვნებას, რომლებიც მონაწილეობდნენ ამ და, აბრეშე, სხვა ომებში.** ისტორიკოსები და ჟურნალისტები შემდგომ იტყვიან, ვინ ვინ არის. მამშვიდებს ის, რომ მე ვიცავ საკუთარ ხალხს და ვომობ ჩემს მინაზე იმისთვის, რათა დავიცვა ის, რაც ოდითგან ჩვენ გვეკუთვნის. და ვფიქრობ, რომ არ ვცდები. მე ჭეშმარიტების მხარეს ვარ. **მე რომ მივსულიყავი ავღანეთში ან ირაკში ადამიანების მოსაკლავად, ან ჩამი მფრინავებისთვის სხვისი მინის ან ქვეყნის დაპყროვის ბრძანების მისაცემად, მე შემრცხვებოდა.** ასეთ გადანყ-

ვეტილებას ვერ მივიღებდი.

— შემიძლია გკითხოთ, ვინ გიბდით ფულს? ვისგან იღებთ ფულს და ვის უხდით გადასახადებს?

— მე ხელფასისთვის არ ვმუშაობ, გჯეროდეთ, რომ ძალიან მდიდარი ვარ, რადგან მაქვს შესაძლებლობა ხალხისთვის მიცემის და არა მისგან მიღების. ხალხი აფასებს იმათ, ვინც მას აძლევს. ჩემი ცხოვრების აზრი ის არის, რომ მივცე ხალხს ყველაფერი, რისი მიცემაც ამ მძიმე წუთებში შემიძლია.

ბენერალ რადოვან რადინოვიჩის მონათხრობიდან

„ჰააგის ტრიბუნალი სავესტა საზიზლარი, სამარცხვინო, მოწმეთა მიერ კარნახით დაწერილი ჩვენებებით. ის მომენტიც კი, რომელიც ვიდეოზე იყო გადაღებული და ასახავდა, თუ როგორ ურიგებს მლადიჩი ბავშვებს კანფეტებს, წარმოგვიდგინეს, როგორც გენერლის ფარისევლობა: თითქოს მან ეს კანფეტები გადაღების შემდეგ ბავშვებს წაართვა.“

ასეთი რამ წარმოუდგენელია გააკეთოს ნებისმიერმა ადამიანმა, მით უფრო ისეთმა, როგორც მლადიჩია, როგორსაც ვიცნობთ. ცხადია, რომ ასეთი ყბედობით მიზანმიმართულად ცდილობენ, შექმნან დამნაშავეის ხატი. მთელი ომის განმავლობაში იგი მშვიდობისკენ ილტვოდა, მაგრამ ილტვოდა ისეთი მშვიდობისკენ, რომლის დროსაც სერბეთის მხარე ისეთივე სუვერენიტეტს მიიღებდა, როგორსაც მუსლიმები“.

აპონარიდი ინტერვიუდან კომპანია სი-ენ-ენ-ს 1995 წლის 13 აპრილს

„ჩვენს ხალხზე გამოსცადეს დღემდე არსებული ყველა სახეობის იარაღი ნყალქვეშა ნავეებისა და ბირთვული იარაღის გარდა. მე პირადად ვიყავი იქ და მაშინ, როცა გვბომბავდა „ფ-16“ და მისნაი-

ბენერალი რატკო მლადიჩი სარაევოს აეროპორტში მოლაპარაკებების დროს, 1993 წლის ივნისი

რი თვითმფრინავები. იმ მომენტში ჩვენ მძიმედ განვიცდიდით არა მხოლოდ იმას, რომ იღუპებოდა ჩვენი ახალგაზრდობა, არამედ იმასაც, რომ უგვანო გადანყვეტილება მიიღეს იმ ამერიკელების შთამომავლებმა, რომლებიც ჩვენი მამებისა და პაპების მხარდამხარ იბრძოდნენ პირველ და მეორე მსოფლიო ომებში... რომლებიც ჩვენ მხარეს იბრძოდნენ ფაშიზმის წინააღმდეგ! მაშინ ისინი, ვისაც დღეს მხარს უჭერენ ამერიკელები, მეორე მხარეს იდგნენ — ავსტრო-უნგრელების ან ჰიტლერელთა ურდოების მხარეს“.

ახალი ფლის მილოცვა

რატკო მლადიჩი ახალ, 1996 წელს შეხვდა პატარა ქალაქ ხანპიესაკში, საბრძოლო მეგობართა წრეში. ლილიანა ბულატოვიჩმა მოიპოვა გენერლის მიმართვის ჩანაწერი თანამებრძოლებისადმი. გთავაზობთ ფრაგმენტს:

„ბთხოვთ, იზრუნოთ ჩვენს დაბუა, ჩვენს ქალიშვილებზე, ჩვენს დედაზე, განსაკუთრებით გაუფრთხილდით ჩვენს დედას — სამშობლოს. რადგან, რაც უნდა გააკეთოთ, რასაც გინდა მიაღწი-

ოთ ცხოვრებაში, ვერასოდეს დაუბრუნებთ ვალს ვერც დედას, რომელმაც გვვამთ, ვერც — დედასამშობლოს“.

„პარღონ, მადაუ!“

„რატკო მლადიჩი წინააღმდეგი იყო მოლაპარაკების, რომელსაც ჯიმი კარტერი სერბეთის რესპუბლიკის ხელისუფლებასთან აწარმოებდა. ერთ-ერთ შეხვედრაზე გენერალთან მივიდა აშშ ყოფილი პრეზიდენტის ცოლი როზალინი და აცნობა, რომ მან ჩამოაყალიბა ფონდი, რომელიც აფინანსებს სამხედრო დოკუმენტაციის შეკრებისა და შენახვის საქმეს.“

„ჩვენ ვიცით, რომ თქვენ ყველაფერს იწერთ და რომ გაქვთ სამხედრო დღიურები, — უთხრა მან გენერალს, — მესიამოვნება, თუ დაგვითმობთ მათ. აი თქვენ ჩეკი, ჩანერეთ თანხა, რომელიც გსურთ, რომ გადაგიხადოთ“.

რატკომ ერთი კი შეხვდა ამ ქალბატონს და დინჯად წარმოთქვა: „მადამ, ჩვენი ისტორია ფასდაუდებელია“.

მლადიჩმა ყოფილ პირველ ლედის ხელი არ გაუწოდა“.

მომზადდა რუსული პრესის მიხედვით

მოსკოვის დატოვებაზე სტალინთან ლაპარაკს ვერავინ ბედავდა

საყოველთაოდ ცნობილია, რა ძალა ჰქონდა სტალინის სიტყვას, რომელსაც ელოდებოდნენ, ისმენდნენ, რომელიც რწმენად უყალიბდებოდა ათეულ მილიონობით ადამიანს. ეს ისტორიული ფაქტია, რომელსაც მისი თანამედროვენი ადასტურებენ. მწერალი და პოეტი სერგეი მიხალკოვი წერს: „გვინდა თუ არა დღეს, ვალიაროთ, მაგრამ სწორედ მისმა გამოსვლამ, ორმოცდაერთში, რომელიც იწყებოდა სიტყვებით „ძმებო და დებო!“ გამოიწვია სრულიად განსხვავებული ასაკის ადამიანების არნახული ერთუზიანობა. ისინი მოხალისეებად წავიდნენ გამწვევ პუნქტებზე. სიტყვის რწმენა უზარმაზარი რწმენაა მაშინ, როცა მას ავტორიტეტული ადამიანი წარმოთქვამს, ხოლო იმის უარყოფა, რომ სტალინი მილიონებისთვის ავტორიტეტული პიროვნება იყო, შეიძლება ან ჭკუანაკლებობით, ან ბოროტი ჩანაფიქრით აიხსნას“. სტალინის სჯეროდა არა მხოლოდ „მშრომელთა მასებს“, არამედ ცნობილ მხედართმთავრებსაც. ფელიქს ჩუევი იხსენებს: „ყოფილი მხედართმთავრები მიყვებოდნენ, რომ, როცა 1941 წელს ფრონტიდან მოსკოვში ჩამოდიოდნენ, რეკავდნენ კრემლში, ძირითადად, იმიტომ, რათა გაეგოთ, გაემგზავრა სტალინი თუ არა. როგორც კი გაიგებდნენ, რომ მოსკოვში იყო, უმაღვე უჩნდებოდათ გამარჯვების რწმენა“. უკიდურესად კრიტიკულ სიტუაციაში, როცა ფაშისტები მოსკოვის შემოგარენს მიაღწენ, სტალინი დედაქალაქში დარჩა და იქედან ხელმძღვანელობდა ფრონტებზე მიმდინარე ოპერაციებს. პირადი მაგალითის ძალა მოსკოვისთვის ბრძოლაში კიდევ ერთხელ დადასტურდა. ჩვენი დღევანდელი პუბლიკაცია ამაზეა.

ის, რომ სტალინი უპიივეს პერიოდში მოსკოვიდან არ წავიდა, არაპარტო პირადი რწმენისა და გაგებადობის შედეგი იყო, არაპედ ანალიტიკური გათვლისა და შეფასების. ჭეშმარიტი სახელმწიფო მოღვაწის უპირველესი მახასიათებელი სწორედ ეს არის.

პირადი მაგალითის ძალა

მოსკოვისთვის ბრძოლას (1941 წლის დეკემბერი-1942 წლის აპრილი) უდიდესი პოლიტიკური და სამხედრო სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა. ცნობილია, რომ აქ და შემდეგ სტალინგრადში გადაწყდა ომის

ბედი, დასამარდა ჰიტლერის გეგმა ბლიცკრიგის. ფაშისტები დამპყრობლების მოსკოვზე შეტევის მეორე ეტაპზე გერმანელებმა უბრძოლველად დაიპყრეს ორიოლი და ბრიანსკი, ალყაში მოაქციეს საბჭოთა ჯარების ორი დაჯგუფება (ორი არმია ბრიანსკთან და ოთხი — ვიაზმასთან). ჰიტლერი დარწმუნებული

იყო, რომ ეს საბჭოთა კავშირის დასასრულის უტყუარი ნიშანი იყო. გამარჯვებას წინ არაფერი ედგა. გერმანიის პრესა და რადიო იუწყებოდა, რომ მოწინააღმდეგე განადგურდა. მესამე რაიხი მოსკოვში საზეიმო აღლუმის გასამართავად ემზადებოდა. 12 ოქტომბერს გერმანელებმა

ხელთ იგდეს კაშირი, 14-ში — კალინინი, მიუახლოვდნენ ტულას. კიდევ ერთი ნახტომი და მოსკოვის დაცემა გარდაუვალი ჩანდა.

ბერიამ და ალექსანდრე შჩერბაკოვმა, პარტიის მოსკოვის საქალაქო და მოსკოვის საოლქო კომიტეტების მდივანმა, შინსახკომში შეკრიბეს მოსკოვის რაიონული კომიტეტების პირველი მდივნები. ბერიამ მათ რეალური სურათი დაუხატა:

— გერმანელების ტანკები უკვე ოდინცოვოშია. ფრონტთან კავშირი განწყვეტილია. თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის გადანყვეტილებით, უნდა დაინაღმოს ყველა დიდი ქარხანა და მნიშვნელოვანი ობიექტი. თითოეული რაიონიდან 500-500 კაცი დატოვეთ მოსკოვის დასაცავად. ბავშვები და მოხუცები ღამით გაიყვანეთ მოსკოვიდან. მათი სრულად ევაკუირება აუცილებელია. პროდუქტები, რაც კი გაქვთ, დაურიგეთ მოსახლეობას. მტერს არც ერთი გრამი არ უნდა დარჩეს.

კავშირგაბმულობის სახალხო კომისარიატში აირია ყველაფერი. სრული ქაოსია — ყველა კაბინეტის კარი ღიაა, დაბნეული თანამშრომლები დოკუმენტების შეკვრებს ეზიდებიან, არ იციან, გაანადგურონ თუ ევაკუაციაში თან წაიღონ, პანიკა აშკარაა.

სახალხო კომისარი ლაზარ კაგანოვიჩი არნახულად აღგზნებულია, ბრძანებებს არიგებს მარჯვნივ და მარცხნივ, მაგრამ ვინაა შემსრულებელი ან შემმოწმებელი ვინაა? და სწორედ იმ კაცისგან, რომლის სახელიც მინიჭებული ჰქონდა მოსკოვის მეტროპოლიტენს, თანამშრომლები იღებენ დავალებას:

— მეტროპოლიტენი დახურეთ. სამ საათში მოამზადეთ წინადადებები მისი განადგურების შესახებ, ობიექტები ნებისმიერი საშუალებით უნდა გაანადგუროთ!

გაიცა ბრძანება ადამიანების ანდიჟანში ევაკუირების თაობაზე.

— რისი ევაკუირებაც შეუძლებელია, განადგურდეს! ყველაფერი მწყობრიდან გამოიყვანეთ!

საკალხო კავშირი აცხადებს, რომ მტერმა მოსკოვი მოულოდნელად შეიძლება დაიპყროს.

ქალაქში პანიკაა. პარტიის მოსკოვის საქალაქო და მოსკოვის საოლქო კომიტეტების პირველი მდივანი შჩერბაკოვი იძულებულია, გამოვიდეს რადიოთი და დაამშვიდოს მოსახლეობა:

— სტალინი მოსკოვშია და ჩვენ ყველანი მოსკოვისთვის გააფთრებით, სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე ვიბრძობებით.

მრავალი წლის შემდეგ ვიაჩესლავ მოლოტოვს შეეკითხებიან:

— ამბობენ, რომ 1941 წელს პოლიტიბიუროში კენჭი უყარეს საკითხს, დაეტოვებინათ თუ არა მოსკოვი, მტრისთვის ჩაებარებინათ თუ არა. მართალია?

— არა, არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება გვემსჯელა ამაზე!

— აღმფოთებულა უკვე ხანში შესული ვიაჩესლავ მიხაილოვიჩი, — სისულელია. აბსოლუტური სისულელი! გაფიქრებაც არ შეიძლებოდა. იმ მომენტში ამ საკითხზე კენჭისყრა ღალატს ნიშნავდა... **უმრავლესობა-უმცირესობა რომ ყოფილიყო, ამ უმცირესობას გაანადგურებდა უმრავლესობა, რადგან ჩაბარებაზე ლაპარაკიც კი ღალატი იქნებოდა.**

მოსკოვის ჩაბარებაზე ჭორი იმიტომაც გავრცელდა, რომ იყო მომენტები, როცა შუკოვი, რომელსაც მოსკოვის დაცვა ჰქონდა დავალებული, სწორედ ასეთ წინადადებას აყენებდა.

ავიაციის მთავარი მარშალი გოლოვანოვი თავის წიგნში „შორეული ბომბდამშენი“ ადასტურებს შუკოვის კაპიტულანტურ პოზიციას...

ალბათ, დროა, შევეხოთ სტალინის ხასიათის ერთ განსაკუთრებულ თვისებას, რომელსაც იშვიათად შევხვდებით ადამიანებში: თუ საქმე კარგად მიდის, ისინი გულჩათხრობილნი ხდებიან; თუ რალაც არ გამოდის, მათი სიმშვიდე და ოპტიმიზმი გასაოცარია.

— სტალინიც ასე იყო, — იხსენებს იაკობ ჩადაევი, საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს საქმე-

თა მმართველი, — მაშინ, როცა მოვლენები განსაკუთრებით კარგად ვითარდებოდა, ხასიათი უფუჭდებოდა, უაღრესად მომთხონი და მკაცრი ხდებოდა. ხოლო თუ ჰორიზონტზე შავი ღრუბელი გამოჩნდებოდა, როცა ჩვენი არმია უკან იხევდა, საბჭოთა ქალაქებს ერთი მეორის მიყოლებით მტერი იპყრობდა, სტალინი თავშეკავებული იყო, დიდად მომთმენი, თითქოს მოვლენები მშვიდად და უღრუბლოდ ვითარდებოდა. რით შეიძლება ამის ახსნა? როგორც ჩანს, იმით, რომ სტალინის პესიმიზმი ან გულგატეხილობა რომ გამოემჟღავნებინა, მისი ასეთი განწყობილება დამთრგუნველად იმოქმედებდა სხვებზე, დააბნევედა მათ.

ხოლო წარმატებათა შემთხვევაში სიმკაცრისა და მომთხონელობის გამოჩენა მოდუნების საშუალებას არ აძლევდა საქმეზე პასუხისმგებელ ამხანაგებს.

აქედან კი პანიკურ განწყობილებამდე, „ჰორაჟენცობამდე“ — დამარცხებამდე ერთი ნაბიჯიღა რჩება.

შუკოვის მაგალითი, რომელიც ზემოდ დავასახელებთ, თუნდაც ეს ერთი, ამის დამადასტურებელია.

სტალინი რეალობის გრძნობას არასოდეს კარგავდა, მისი გადანყვეტილებებიც ყოველთვის რეალურ ვითარებას ეფუძნებოდა, პერსპექტივას ამ რეალობის ლოგიკიდან გამომდინარე ხედავდა.

კატასტროფა კარს იყო მომდგარი

1941 წლის 16 ოქტომბრის დილას განსაკუთრებით საგანგაშო და უკიდურესად არასასურველმა ნიშნებმა იჩინა თავი: დედაქალაქის სააგარაკო ადგილებიდან 25-30 კილომეტრში გერმანელი მოტოციკლისტები გამოჩნდნენ. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ მოსკოვზე შეტევა შეიძლებოდა დღე-დღეზე დაწყებულიყო.

დილის 9 საათზე სტალინმა თავის კაბინეტში გამოიძახა პოლიტიბიუროს წევრები: მოლოტოვი, მა-

ლენკოვი, ვოზნესენსკი, შჩერბაკოვი, კაგანოვიჩი, მიქოიანი.

განსაკუთრებული მღელვარება არ ეტყობოდა. მოკლედ აუხსნა შეკრებილებს, რა მდგომარეობა ჩამოყალიბდა, უთხრა, რომ ჩვენი ჯარების ახალი ნაწილების მოსვლამდე გერმანელებს შეეძლოთ სწრაფად გადმოესროლათ თავიანთი რეზერვები და გაერღვიათ მოსკოვის ფრონტი. აქედან გამომდინარე, დაავალა თათბირის მონაწილეებს, სასწრაფოდ გაეყვანათ ქალაქიდან მთავრობა, გამოჩენილი პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწეები, რომლებიც მოსკოვში იყვნენ დარჩენილები, გაემზადებინათ ქალაქი გერმანელების შესაძლო შემოჭრის შემთხვევისთვის. ჩამოთვალა ლონისძიებები, რომელთა განხორციელებაც მტერს საშუალებას არ მისცემდა, ესარგებლა დედაქალაქში არსებული სამრეწველო პოტენციალით საბრძოლო მასალის საწარმოებლად.

მოსკოვის სამხედრო ოლქის სარდალს დაევალა, სასწრაფოდ შეემუშავებინა ისეთი გეგმა, რომელიც მთლიანად მოსკოვს თუ არა, მის ცალკეულ ნაწილებს მაინც დაიცავდა ძირითადი რეზერვების მოსვლამდე. როგორც კი ჩამოვიდოდა რეზერვი ციმბირიდან, ორგანიზებული იქნებოდა გარღვევა და გერმანელებს მოსკოვიდან განდევნიდნენ.

„— სტალინმა თქვა, — იხსენებს ანასტას მიქოიანი, — რომ მთავრობა და უცხოეთის საელჩოები ევაკუირებული უნდა იყოს კუიბიშევში, სახალხო კომისარიატები — სხვა ქალაქებში. მოლოტოვს და მე დაგვავალა, დაუყოვნებლივ გამოგვეძახებინა ყველა სახალხო კომისარი, განგვემარტა მათთვის, რომ სასწრაფოდ, ერთ დღელამეში მოეხდინათ ყველა სახალხო კომისარიატის ევაკუაცია“.

ევაკუაცია ნიშნავდა უკანდახევას, უკანდახევა — მტრისთვის მოსკოვის ჩაბარებას.

ასე იქნებოდა.

მაგრამ ასე არ მოხდა — მოსკოვის მტრისთვის ჩაბარებაზე ვამბობ.

16 ოქტომბრის თათბირზე სტალინმა პოლიტიბუროსა და თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის ყველა წევრს მოსკოვიდან იმ დღესვე გამგზავრება შესთავაზა.

— მე ხვალ დილით გავემგზავრები, — დასძინა მან.

„მე ვერ მოვითმინე, ამბობს ანასტას ივანოვიჩი, და ვკითხე: „თუ შეიძლება, რომ შენ ხვალ გავემგზავრო, ჩვენ დღესვე რატომ უნდა გავემგზავროთ? ჩვენც ხვალ შევძლებთ გამგზავრებას“... და მტკიცედ დაფუმატე: „მე ვრჩები და ხვალ შენთან ერთად გავემგზავრები“.

ძნელია იმის თქმა, რა უფრო მეტია მოგონების ამ ფრაგმენტში — ფარისევლობა თუ თავის გამოჩენის სურვილი...

ან, იქნებ, მართლა გულწრფელად იყო ნათქვამი.

ახლა ამის გარჩევის დრო არ არის. მთავარია გავარკვიოთ, აპირებდა თუ არა სტალინი მოსკოვის დატოვებას.

„იმ ნიჩბებით ბაითხარონ საფლაგები“

აპირებდა თუ არა, თორემ რომ არ დატოვა, ისტორიული ფაქტია.

ამ შეკითხვას თავის დროზე ამომწურავად უპასუხა ავიაციის მთავარმა მარშალმა ალექსანდრ გოლოვანოვმა „კომსომოლსკაია

პრავდისთვის“ მიცემულ ინტერვიუში:

„1941 წლის ოქტომბერში, როცა მტერი დედაქალაქის კედლებთან იდგა, ჩვენი მდგომარეობა სამხედრო თვალსაზრისით უკიდურესად დაძაბული იყო...“

იმთვის ერთ-ერთ დღეს უმაღლესი მთავარსარდალის მთავარბანაკმა პერსუშკოვოში, დასავლეთის ფრონტის შტაბში გაგზავნა არმიის კომისარი სტეპანოვი ფრონტზე არსებული მდგომარეობის შესასწავლად. ამ დროს მე ვიყავი სტალინთან, უმაღლესი მთავარსარდალის ბანაკში. არმიის კომისარმა სტეპანოვმა შეისწავლა საქმის ვითარება და დარეკა ბანაკში. უმაღლეს მთავარსარდალს გაძლიერებული ტელეფონები ედგა და მას ყურმილი ყურთან ახლოს არ მიჰქონდა, საკმარისად დაცილებით ეჭირა. საუბარი ყველას ესმოდა.

სტეპანოვი უპატიკებს სტალინს, რომ იგი მოეთათბირა ადგილობრივ ხელმძღვანელობას, რომელიც მიიჩნევს, რომ ფრონტის შტაბი უნდა გადაიტანონ მოსკოვს იქით, აღმოსავლეთით, სავარაუდოდ, — არზამაშში, ხოლო საკომანდო პუნქტი — მოსკოვის აღმოსავლეთ შემოგარენში. სწორედ ამ დროს მიმდინარეობდა მოსახლეობის და სამრეწველო ობიექტების მოსკოვიდან ევაკუაცია.

ხანგრძლივი სიჩუმე ჩამოვარ-

და... სტალინი ეკითხება სტეპანოვს: „ამხანაგო სტეპანოვ, შეეკითხეთ ამხანაგებს, აქვთ თუ არა ნიჩბები?“ კვლავ — რაღაცნაირი უხერხული სიჩუმე...

— რა ვკითხო, ამხანაგო სტალინი?

— ნიჩბები აქვთ ამხანაგებს?

ისმის, რომ სტეპანოვი ვიღალას მიმართავს. ამხანაგები ეკითხებიან: როგორი ნიჩბები — მესანგრეების თუ ჩვეულებრივი? სტეპანოვი კვლავ ეკითხება სტალინს:

— ამხანაგო სტალინი, როგორი ნიჩბები: მესანგრეების თუ რომელიმე სხვა?

სტალინი ეუბნება:

— სულერთია როგორი.

ყურმილში მხნე და მხიარული ხმები ისმის: „გვაქვს, გვაქვს!“

და სტეპანოვი ლამის აღფრთოვანებული უპასუხებს:

— ამხანაგო სტალინი, ნიჩბები არის! რა უნდა გააკეთონ ამ ნიჩბებით?

და სტალინი ძალიან მშვიდად უპასუხებს:

— ამხანაგო სტეპანოვ, გადაეცით თქვენს ამხანაგებს, აიღონ ნიჩბები და საფლავები გაითხარონ. ჩვენ მოსკოვიდან არ ნავალთ. მთავარბანაკი მოსკოვში რჩება. ისინი კი პერხუმკოვოდან არსად ნავლენ“.

მარშალი ჟუკოვი კი, რომელიც დღეს ძალიან უნდათ ფაშიზმზე გამარჯვების მთავარ შემოქმედად შერაცხონ, მოსკოვის მტრისთვის ჩაბარებაზე ფიქრობდა.

ასეც იქნებოდაო, მიიჩნევს გოლოვანოვი, სტალინი რომ არ ყოფილიყო.

მაგრამ ამას დოკუმენტურად სჭირდება დამტკიცება, ისე ცარიელი ლაპარაკი შეიძლება გამოვიდეს.

„როგორ დამტკიცებ? — განაგრძობს ალექსანდრ ევგენის ძე, — დოკუმენტების უმრავლესობა, რომლებშიც წარმოდგენილი იყო ომში სტალინის ჭეშმარიტი როლი, დანვეს ხრუშჩოვის დროს. ასე განადგურდა ჩემი სტალინთან მიმოწერის სამი ტომი. მოკვდება ვასილევსკი, მოკვდება გოლოვანოვი, მოკვდება შტემენკო და ვერა-

ვინ გაიგებს, სინამდვილეში რა და როგორ იყო“.

დოკუმენტები არ არსებობს, მაგრამ იყვნენ მოღვაწენი, რომელთა სიტყვა ნებისმიერ დოკუმენტზე უფრო ჭრის.

კრემლის დაცვის მთავარი სამმართველოს უფროსი, გენერალ-ლეიტენანტი ნიკოლაი ვლასიკი ადასტურებს, რომ ამ თემაზე (მოსკოვიდან ნასვლაზე) საუბარი სტალინსა და ანდრეი ჟდანოვს შორის (ჟდანოვი ცკ-ის მდივანი და პოლიტბიუროს წევრი იყო) მართლაც შედგა. „პატრონმა“ („ხოზიაინმა“) მტკიცედ და გადაჭრით განუცხადა, რომ ამაზე ლაპარაკიც არ შეიძლება იყოს: იგი მოსკოვში თავის ადგილზე რჩება.

ვოზნესენსკი, კალინინი, პოსკრებიშევი არაორაზროვნად აცხადებდნენ, რომ სტალინს არც უფიქრია მოსკოვიდან სადმე გამგზავრებაზე.

ალექსეი რიბინი, სტალინის პირადი მცველი:

„ჩკალოვის სახელობის ცენტრალურ აეროდრომზე, იქ, სადაც ახლა აეროვოგზლის შენობაა, ოთხი გამზადებული „დუგლასი“ იდგა. პოლკოვნიკი გრაჩოვი სტალინის პირადი თვითმფრინავის კაბინაში იჯდა, მაგრამ ბერიამ და მალენკოვმა ვერა და ვერ შეძლეს ბელადის დედაქალაქიდან გატყუება“.

მარშალ ალექსანდრე ვასილევსკის თქმით, ის, რომ „თვითმფრინავები ასაფრენად გამზადებული იდგა, აბსოლუტურად გამართლებული ღონისძიება იყო იმ ომენტში, როცა გერმანულ ტანკებს სულ რამდენიმე საათი დასჭირდებოდათ მოსკოვის ცენტრში აღმოსაჩენად.

კიდევ ერთი ასაფრენი ზოლი იყო მზად სტალინის მოსკოვიდან გასაყვანად „უშუალოდ წითელი მოედნიდან. გენერალი სბიტოვი ყვებოდა, რომ უმაღლესმა მთავარსარდალმა ასეთ შეთავაზებაზე კატეგორიული უარი განაცხადა:

— ჟიგარიოვი (იგი ამ დროს მოსკოვის ოლქის ავიაციის სარ-

დალი იყო) გაფრინდეს, საითაც უნდა, ნებისმიერ მხარეს! მე აქ ბოლომდე ვრჩები...“

ალექსანდრე იაკოვლევი, ავიაკონსტრუქტორი, აკადემიკოსი, ომის წლებში ავიამრეწველობის სახალხო კომისრის მოადგილე:

„ძალიან მინდოდა, მეკითხა მისთვის ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხის შესახებ, რომელიც ძალიან მანუებდა, მაგრამ ვერ ვბედავდი. გამომშვიდობებისას ვერ მოვითმინე და ვკითხე:

— ამხანაგო სტალინი, შევძლებთ მოსკოვის შენარჩუნებას?

მან უცებ არ მიპასუხა, გაიარა გამოიარა, გაჩერდა მაგიდასთან, დატენა ჩიბუხი ახალი თამბაქოთი:

— ვფიქრობ, რომ ახლა ეს არ არის მთავარი. მთავარია რეზერვების სასწრაფოდ დაგროვება. ამათთან ცოტას კიდევ ნავიფართხალებთ და უკან გავრეკავთ...“

ხაზი გაუსვა იმას, რომ გერმანია დიდხანს ვერ გაუძლებდა. მიუხედავად იმისა, რომ ომში იგი გამოიყენებს მთელი ევროპის რესურსებს. ნედლეულის მარაგი ჰიტლერს დიდხანს არ ეყოფა. სხვაგვარადაა საქმე ჩვენთან.

სტალინმა რამდენიმეჯერ გაიმეორა:

— სახელმწიფოს რეზერვების გარეშე ვერ იცოცხლებს“.

მკითხველები უთუოდ მიაქცევდნენ ყურადღებას ამ პასაჟის დედაზრს: ის, რომ სტალინი უმძიმეს პერიოდში მოსკოვიდან არ ნავიდა, არამარტო პირადი რწმენისა და გამბედაობის შედეგი იყო, არამედ ანალიტიკური გათვლისა და შეფასების.

ჭეშმარიტი სახელმწიფო მოღვაწის უპირველესი მახასიათებელი სწორედ ეს არის.

„ამ პოლკს შეტევაზე მე თვითონ წარგუქვები...“

მოსკოვის დატოვებაზე სტალინთან ლაპარაკს ვერავინ ბედავდა, ამიტომ შემოვლით, მინიმუმებით ჰკითხეს ერთხელ:

— ამხანაგო სტალინი, როდის

გავაგზავნოთ მოსკოვიდან დაცვის პოლიცი?

— თუ საჭირო გახდება, ამ პოლიცს შეტყევაზე მე თვითონ წარვუძღვები, — უპასუხა სტალინმა.

იგი მხოლოდ ასეთ შეკითხვებს კი არ უპასუხებდა კატეგორიულად, არამედ არაფრად ჩააგდო თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის 1941 წლის 15 ოქტომბრის გადაწყვეტილება მოსკოვიდან მისი ევაკუაციის შესახებ, რომელშიც შავით თეთრზე ეწერა: „ამხ. სტალინი ევაკუირებული იქნება ხვალ ან მოგვიანებით, მდგომარეობიდან გამომდინარე“.

მოსკოვიდან გამგზავრება კი არა, გერმანელთა ავიაციის დაბომბვის შემდეგ იგი რეგულარულად გადიოდა მოსკოვის ქუჩებში, რათა საკუთარი თვალთ ენახა, რაც მოხდა. მაგრამ მთავარი მაინც ის იყო, რომ ხალხს დაენახა იგი, სცოდნოდათ ადამიანებს, რომ ბელადი მათ გვერდითაა, დედაქალაქშია და მის დაცვას ხელმძღვანელობს. უფრო მეტი დამაჯერებლობისთვის იგი ამონებდა საგუშაგოებს გორკის ქუჩაზე, სმოლენსკის მოედანზე, სხვაგან და სხვაგან. მორიგე ჯარისკაცებზე ეს უდიდეს შთაბეჭდილებას ახდენდა.

ერთხელ, დილის 4 საათზე სტალინი კალუგის მოედანზე გავიდა. ფეხქვეშ ხრაშუნობდა შუშის ნამსხვრევები. გარშემო ცეცხლი ეკიდა ხის სახლებს. სასწრაფო დახმარების მანქანებს დაჭრილები გაჰყავდათ, ცხედრები გაჰქონდათ. სტალინს წამსვე შემოეხვივნენ მოსკოველები. ხალხი თავზარდაცემული იყო. ქალებს შეშინებული, ატირებული ბავშვები აეტატებინათ. სტალინმა ვლასიკს უთხრა:

— ბავშვები დაუყოვნებლივ უნდა გადაიყვანონ აქედან შორს, ქვეყნის სიღრმეში.

შემოეხვივნენ სტალინს და ეკითხებიან, როდის შეაჩერებს მტერს წითელი არმია და განდევნის ჩვენი მიწიდან? სტალინი ამპვიდებს და ეუბნება:

— იქნება, ჩვენს ქუჩაზეც იქნება ზეიმი!

მისი სჯეროდათ!

ელისევეის მაღაზიისკენ ჩაუყვავა სტალინი გორკის ქუჩას. შეკრებილი ხალხის თავს ზემოთ აღიმართა ქალი, რომელმაც რაღაც ტუმბაზე მოახერხა ასვლა და იქიდან საყვედურით აავსო სტალინი:

— განა შეიძლება, ამხანაგო სტალინ, ამ მძიმე დროს ქუჩაში ასე სიარული? მტერს ნებისმიერ წუთში შეუძლია ბომბის ჩამოგდება!

სტალინმა მხოლოდ გაშალა ხელები, რა უნდა გითხრათო...

არადა, იგი მართლაც რისკავდა...

წერ ამას და ხელი გაგირბის შეადარო სტალინი იმ ჭიალუა ხელმძღვანელებს, რომლებიც თვითმფრინავის ხმაზე გორში ცხვირით მიწის თხრას იწყებდნენ და ღამით, ხალხისგან ფარულად სტალინის ძეგლს ანგრევდნენ, მისი მშობლიური ქალაქის გულიდან ქურდულად ამოგლეჯას ცდილობდნენ. „დემონტაჟი“ მოახდინეს...

მაგრამ ღირს კი შედარება?!

უკლავო ქვეყანა

გვიან საღამოს კვლავ დიდი თოვლი მოვიდა. მოჟაისკის გზატკეცილი უკანდახეული წითელარმიელებითა და ლტოლვილებით გაიჭედა. ადამიანებს შორის ძალაგამოლეული ძროხები მოდიოდნენ. არავინ ერეკებოდა, არავინ იყო პატრონი.

სტალინის მანქანის წინ გამოჩნდა ქალი, რომელიც ძლივს მიათრევდა ციგას, რომელზეც ოჯახის ბარგი-ბარხანა ეწყო და ორი ბავშვი იჯდა.

ბავშვები ტიროდნენ.

სტალინი დიდხანს უყურებდა ამ მძიმე სურათს გაჩერებული ავტომობილიდან. დათრგუნული იყო... ვინ იცის, რას ფიქრობდა... შუალამეს, როცა აგარაკზე პოლიტიბიუროს წევრები შეიკრიბნენ, სტალინმა მათ ყველგან რკინისებური დისციპლინის დამყარება მოსთხოვა და მოულოდნელად იხმო მომვლელი დიასახლისი ისტომინა.

— ვალენტინა ვასილიევნა, —

მიმართა სტალინმა, — აპირებთ მოსკოვიდან წასვლას?

— ამხანაგო სტალინ, მოსკოვი ჩვენი მშობლიური სახლია, მას დაცვა სჭირდება, — უპასუხა ისტომინამ.

— გესმით, რას ფიქრობენ, მოსკოველები? — განსაკუთრებული ტონით უთხრა ბელადმა პოლიტიბიუროს წევრებს.

1941 წლის 4 ნოემბერს, ელოხოვის ტაძარში ყაზანის ღვთისმშობლის ხატის დღესასწაულის დღეს ლიტურგია აღევლინა. პროტოდიაკონმა, მამა იაკობ აბაკუმოვმა პირველად წარმოთქვა სტალინის მრავალჯამიერი: „ღვთიკურთხეულ ქვეყანას რუსეთისას, ხელისუფლებას და მხედრობას მისას... და უმაღლეს ბელადს...“ და მლოცველების მრავალათასიანმა ხმამ დააქუხა: „მრავალჯამიერ!“, ხოლო პროტოდიაკონმა აღავლინა „სამარადისო დიდება“ ბრძოლის ველზე დაცემული მეომრების.

ანალიტიკოსები მიიჩნევენ, რომ ამ მომენტიდან დაიწყო ეკლესიისა და საბჭოთა ხელისუფლების დაახლოება.

ეს ლიტურგია წინ უძღოდა 1941 წლის 7 ნოემბრის აღლუმზე სტალინის მიერ წარმოთქმულ სიტყვას: „ძმებო და დებო!“, რომლითაც მან მიმართა მეომრებსა და ერისკაცებს, მხარი დაუჭირა მიტროპოლიტმა სერგიმ თავისი მიმართვით ერისადმი. ხოლო 1941 წლის დეკემბერში ამოქმედდა ტაძარი ელნაში, წინა ხაზის ახლოს, სადაც საბჭოთა ჯარისკაცების წინაშე სრულდებოდა ღვთისმსახურება, მეომრებს უსურვებდნენ გამარჯვებას და აღავლენდნენ დღეგრძელობას ბელადისას.

ხოლო ეკლესიის თაღებქვეშ წარმოთქმული „სამარადისო დიდება“ ტრანსფორმირდა უმაღლესი მთავარსარდლის ბრძანებების დასკვნით წინადადებაში: „სამარადისო დიდება გმირებს, რომლებმაც სიცოცხლე შესწირეს ჩვენი ქვეყნის თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლას!“

მოამზადა

არმაზ სანუბლიძე

ავთანდილ დიასამიძე:

დიდ საგაულო ომში გაგარჯვება ყველაზე დიდი ქაბლია სტალინისთვის

ფაშისტურ გერმანიაზე გამარჯვება უდიდესი მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობის მოვლენა იყო. სწორედ საბჭოთა კავშირმა და მისმა შეიარაღებულმა ძალებმა იხსნეს კაცობრიობა, გადაარჩინეს მსოფლიო ცივილიზაცია, შეასრულეს დიადი განმათავისუფლებელი მისია. რამდენადაც დიდია ომში გამარჯვების მნიშვნელობა, იმდენად დასაფასებელია იმათი ღვაწლი, ვინც გამოსჭედა ეს გამარჯვება, ვისი ხელმძღვანელობითაც მოგებული იქნა ომი, ვინც თავი გასწირა სამშობლოსათვის, ვინც ომისა თუ ზურგის ფრონტზე სჭედდა გამარჯვებას.

იმ მძიმე ჟამს ქვეყნისა და შეიარაღებული ძალების პირველი პირი გახლდათ იოსებ ბესარიონის ძე სტალინი. ომის დროს სწორედ მის ხელში იყო თავმოყრილი დიდი სახელმწიფოს მთელი ძალა-უფლება; იგი იყო სსრკ შეიარაღებული ძალების უმაღლესი მთავარსარდალი, თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარე, პარტიისა და მთავრობის ხელმძღვანელი, რომელმაც უნარიანად და ორგანიზებულად მოახერხა მასზე დაკისრებული მეტად საპასუხისმგებლო მისიის შესრულება, სსრ კავშირის ხალხთა მთელი ძალების და ყველა რესურსების სწრაფი მობილიზება ფაშიზმზე გამარჯვებისა და ევროპის დამონებული ხალხების გასათავისუფლებლად.

კომპარტიის XX ყრილობაზე ხრუშჩოვის მიერ სტალინის პიროვნების კულტის დაუსაბუთებელი კრიტიკის შემდეგ მიჩქმალული იქნა დიდ სამამულო და მეორე მსოფლიო ომში სტალინის როლი და დამსახურება და ეს მაშინ, როცა სტალინის გენიამ, მთავარსარდალურმა ნიჭმა, სწორმა პოლიტიკურმა და დიპლომატიურმა გათვლებმა, საბჭოთა ქვეყნისა და შეიარაღებული ძალების-

სადმი, ფრონტისა და ზურგისადმი უნარიანმა და ორგანიზატორულმა ხელმძღვანელობამ გამოსჭედა მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობის გამარჯვება. მოიგო ომი, რომელიც მსოფლიოს ჯერ არ ენახა. ესაა ისტორიული სიმართლე, რომელსაც თვალი უნდა გავუსწოროთ და ამაყად ვაღიაროთ. გამარჯვების დღესასწაულის აღნიშვნისას სტალინის მაშინდელი დიდი ღვაწლი და დამსახურებაც უნდა გავიხსენოთ.

ამიტომაც სრულიად სამართლიანი და საფუძვლიანია დიდი სამამულო ომის ვეტერანის შოთა ბუაძის შენიშვნა: „პიროვნების როლი ისტორიაში ძალიან მნიშვნელოვანია. ამ ეპოქალური მნიშვნელობის ადამიანის – სტალინის როლი არ შეიძლება ასე მიჩქმალული და გადახაზული იყოს. სტალინი რომ არ ყოფილიყო, არც გამარჯვება იქნებოდა და დღეს არც ჩვენი ვიქნებოდით“.

ეს სიტყვები ყველა ვეტერანის გულისტკივილს, საზოგადოების დიდი ნაწილის ნააზრევს გამოხატავს და გასათვალისწინებელია. ზეიმობდე ფაშიზმზე გამარჯვებას და გამარჯვების ორგანიზატორის ი. სტალინის სახელი ერთხელაც არ ახსენო, ეს სამარ-

თლიანობისა და სტალინის ღვაწლის უგულებელყოფაა.

ბორის სოლოვიოვი და ვლადიმერ სუხოდეევი სათანადო წყაროებსა და არგუმენტებზე დაყრდნობით გამოცემულ წიგნში „უმაღლესი მთავარსარდალი სტალინი“ (ქართული თარგმანი, თბ. 2002 წ.) სამართლიანად აღნიშნავენ: „რაც უნდა იმძვინვაროს „დემოკრატიულმა“ პროპაგანდამ, დიდი სამამულო ომი ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში სამუდამოდ დარჩება მის ერთ-ერთ უბრწყინვალეს, საბჭოთა ხალხის სულის სიდიადეზე, გმირობაზე, ძღვევამისილებაზე მოღალადე ფურცლად. კაცობრიობის ისტორიის ფურცლებზე სამარადჟამოდ აღიბეჭდა ეპოქალური მნიშვნელობის ფაქტი — მეორე მსოფლიო ომის სიმძიმემ ძირითადად საბჭოთა ხალხისა და მისი შეიარაღებული ძალების ზურგზე გადაიარა და გერმანული ფაშიზმისა და მისი მოკავშირეების განადგურებაში, ფაშიზმის უღლისაგან ევროპისა და აზიის ხალხების განთავისუფლებაში გადამწყვეტი წვლილი მათ შეიტანეს. ჩვენი ხალხის ამ ტიტანურ, ძღვევამოსულ ბრძოლაში ღირსეულად უნდა აისახოს დიდი

სამამულო ომის უმაღლესი მთავარსარდლის საქმეები და მის მიერ აღსრულებული მისია.

გადაუჭარბებლად შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ სტალინი დიდი სამამულო ომის წლებში ქვეყნის მთავარი ხელმძღვანელი მოღვაწე იყო. მას ხელთ ეპყრა პარტიული და სახელმწიფო მართვის ყველა ძირითადი მუხრუჭი, ომის, შიდა და საგარეო პოლიტიკის ყველა უმნიშვნელოვანესი საკითხი მისი თავკაცობით წყდებოდა, მისი მოღვაწეობის შედეგებს განმსაზღვრელი მნიშვნელობა ჰქონდა სახელმწიფოსათვის, ხალხისათვის, არმიისათვის“.

ომის პირობებში სწორად იქნა გადანყვეტილი სსრ კავშირისა და მისი შეიარაღებული ძალებისადმი ხელმძღვანელობაში ი. ბ. სტალინის როლისა და ადგილის საკითხი. როდესაც დიდი სამამულო ომი დაიწყო, სტალინს ერთდროულად ეკავა საკ. კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნის და სსრ კავშირის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტი. ომის მეორე დღეს, 23 ივნისს, ი. ბ. სტალინი, ფაქტობრივად, სათავეში ჩაუდგა უმაღლესი სარდლობის ბანაკს, 30 ივნისს კი — სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის, საკ. კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტისა და სსრ კავშირის სახალხო კომისართა საბჭოს ერთობლივი გადანყვეტილებით შექმნილ თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტს. 1941 წლის 10 ივლისიდან გახდა უმაღლესი მთავარსარდლობის ბანაკის, 19 ივლისიდან — სსრ კავშირის თავდაცვის სახალხო კომისარიატის ხელმძღვანელი, მ აგვისტოს კი დაინიშნა საბჭოთა კავშირის შეიარაღებული ძალების უმაღლეს მთავარსარდლად. როგორც ამას ჰიტლერული ფაშიზმის წინააღმდეგ საერთო-სახალხო სამამულო ომი მოითხოვდა, სტალინის ხელში იყო თავმოყრილი სრული სახელმწიფო პარტიული და სამხედრო ძალაუფლებები, რასაც ღირსეულად ართმევდა თავს, ყველაფერს აკეთებდა მტერზე გამარჯვებისთვის.

სტალინი და ჟუკოვი

როგორ შეფასებას აძლევდნენ ი. ბ. სტალინის მოღვაწეობას დიდი სამამულო ომის წლებში მისი უახლოესი თანამებრძოლები და თანამოღვაწეები?

სტალინზე, როგორც უმაღლეს მთავარსარდალზე, სსრ კავშირის მარშალი, ოთხგზის საბჭოთა კავშირის გმირი გიორგი ჟუკოვი აღნიშნავს: „როგორც სამხედრო მოღვაწე, ი. ბ. სტალინი მე ზედმინევით შევისწავლე, რადგან მთელი ომი მასთან ერთად გავიარე.“

სტალინი ფლობდა საფრონტო და ფრონტის ჯგუფთა ოპერაციების ორგანიზაციის საკითხებს, საქმის სრული ცოდნით ხელმძღვანელობდა მათ, კარგად ერკვეოდა დიდ სტრატეგიულ საკითხებშიც. სტალინის ეს მხედართმთავრული უნარი ძირითადად გამოვლინდა სტალინგრადთან ბრძოლების დასაწყისში.

შეიარაღებული ბრძოლების ხელმძღვანელობაში ი. ბ. სტალინს ეხმარებოდა მისი ბუნებრივი ნიჭი, მდიდარი ინტუიცია. მას შეეძლო სტრატეგიულ ვითარებაში მოენახა მთავარი რგოლი, ჩასჭიდებოდა მას და მტრისათვის წინააღმდეგობა გაენია, ესა თუ ის დიდი შეტევითი ოპერაცია განეხორციელებინა. უეჭველია, იგი

ღირსეული უმაღლესი მთავარსარდალი იყო. ი. ბ. სტალინის დამსახურება იმაში მდგომარეობს, რომ იგი სწორად აღიქვამდა ჩვენი გამოჩენილი სამხედრო სპეციალისტების რჩევას, ავსებდა და ავითარებდა მათ და განაზოგადებდა ინსტრუქციებში, დირექტივებსა და დარიგებებში, რომელთაც დაუყოვნებლივ უგზავნიდა ჯარებს პრაქტიკული ხელმძღვანელობისთვის.

ოპერაციების უზრუნველყოფის, სტრატეგიული რეზერვების შექმნის, საბრძოლო ტექნიკის წარმოების ორგანიზაციისა და საერთო ფრონტისთვის ყოველივე აუცილებლის შექმნის საქმეში ი. ბ. სტალინმა, პირდაპირ ვიცყვი, თავი გამოიჩინა, როგორც დიდმა ორგანიზატორმა, და უსამართლობა იქნება, თუ ამისთვის მას ღირსეულად არ დავაფასებთ“.

ა. მ. ვასილევსკის უდავოდ მიაჩნდა ი. ბ. სტალინის სამხედრო-სტრატეგიული დამსახურება ომის მეორე პერიოდში, როცა მან წმინდა სამხედრო დარგშიც დიდი ცოდნა და გამოცდილება მიიღო. „ჩემი ღრმა რწმენით, — წერს ის, — ი. ბ. სტალინი, განსაკუთრებით ომის მეორე პერიოდიდან, სტრატეგიული ხელმძღვანელობის

ყველაზე ძლიერი და კოლორი-
ტული ფიგურა იყო“.

ა. მ. ვასილევსკის აზრით, ი. ბ. სტალინმა დიდი როლი შეასრულა იმაში, რომ ომის დროს საბჭოთა სამხედრო ხელოვნება გერმანიისაზე უფრო მაღალი აღმოჩნდა: „საბჭოთა შეიარაღებული ძალების სტრატეგიული შეტევის პერიოდში სტალინმა საბჭოთა სარდლის ყველა ძირითადი თვისება გამოავლინა. ის ფრონტების მოქმედებას მარჯვედ ხელმძღვანელობდა და მთელმა საბჭოთა სამხედრო ხელოვნებამ ომის წლებში თავისი ძალა, შემოქმედებითი ხასიათი წარმოაჩინა, ის გაცილებით უფრო მაღალი აღმოჩნდა, ვიდრე დასავლეთში განთქმული გერმანულ-ფაშისტური სამხედრო სკოლის სამხედრო ხელოვნება“.

საბჭოთა შეიარაღებული ძალების უმაღლესი მთავარსარდლობისა და გენერალურ შტაბის დამსახურების ასეთი მაღალი შეფასება ახლა მთელ საბჭოთა ისტორიოგრაფიასა და ლიტერატურაში საყოველთაოდ აღიარებულია. ავტორიტეტულ კოლექტიურ ნაშრომში „დიდი სამამულო ომი. მოკლე სამეცნიერო-პოპულარული ნარკვევი“, რომელიც ცნობილი საბჭოთა სამხედრო ისტორიკოსის, სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის, გენერალ პ. ა. ჟილინის რედაქციით ორჯერ გამოიცა, ნათქვამია: **„განსაკუთრებით ნაყოფიერი იყო მოღვაწეობა შეიარაღებულ ძალთა სტრატეგიულ ხელმძღვანელობის, უმაღლესი ორგანოსი — უმაღლესი მთავარსარდლობის ბანაკისა, რომელსაც სათავეში ი. ბ. სტალინი ედგა“**.

მარშალ ი. ს. კონევის გამონათქვამებიც მოვიტანოთ: **„ძალზე საინტერესო იყო სტალინის რეაქცია ჩვენს იმ წინადადებაზე, რომ მისთვის გენერალისიმუსის წოდება მიგვენიჭებინა. ეს უკვე ომის შემდეგ იყო. პოლიტიკურს სხდომას, რომელზეც ეს საკითხი იხილებოდა, ვესწრებოდით ჟუკოვი, ვასილევსკი, მე და როკოსოვსკი (თუ არ ვცდები). სტალინმა თავიდან უარი თქვა, მაგრამ**

ჩვენ დაჟინებით ვაყენებდით ამ წინადადებას. მე ამაზე ორჯერ ვილაპარაკე. უნდა ვთქვა, რომ იმ დროს გულწრფელად ვთვლიდი, რომ ამისი გაკეთება აუცილებელი იყო, რომ სტალინი ამას იმსახურებდა. ამას იმით ვასაბუთებდით, რომ რუსული არმიის სტატუსით, სარდალს, რომელიც დიდ გამარჯვებებს მოიპოვებს და დაავიჯვინებს კამპანიას, ასეთი წოდება ენიჭება“.

ყოველივე აღნიშნულის გამო სრულიად დამსახურებულად სსრ კავშირის მთელი შეიარაღებული ძალების უმაღლეს მთავარსარდალს — ი. ბ. სტალინს 1945 წლის 27 ივნისს მიენიჭა უმაღლესი სამხედრო წოდება — გენერალისიმუსი.

სტალინის განსაკუთრებული სარდლური ტალანტი, ღრმა ცოდნა, უდიდესი ნებისყოფა და მრავალმხრივი უმაღალითო შრომისუნარიანობა, მკაცრი მომთხოვნელობა და ენერგიულობა დასახული მიზნების წარმატებით დაგვირგვინებისათვის ბრძოლაში, — აი სტალინის, როგორც უმაღლესი მთავარსარდლის, ის თვისებები, რომლებმაც დიდნილად განაპირობეს დიდ სამამულო ომში ჩვენი გამარჯვება.

ისტორია მოწმობს, რომ არასებულები სარდლები, რომლებსაც შეცდომები არ მოსვლიათ. შეცდომები სტალინსაც ჰქონდა, მაგრამ მთლიანობაში მისი, როგორც უმაღლესი მთავარსარდლის, არსებითი, განმსაზღვრელი ნიშნები იყო შექმნილი ვითარების ღრმა შემოქმედებითი ანალიზი, არასტანდარტული გადაწყვეტილებების პოვნის უნარი, სტრატეგიული ჩანაფიქრის ორიგინალურობა და ჩანაფიქრებული სამხედრო ოპერაციების განხორციელებაში შეუდრეკელი მიზანსწრაფვა. მისი ეს თვისება თვალნათლივ გამოჩნდა უნიშვნელოვანესი გადაწყვეტილებების მიღებისას, ომის წარმართვის დროს და ოპერაციების დაგეგმვისას, საბჭოთა ჯარების მდგომარეობისა და შესაძლებლობების, მონინააღმდეგის ჩანაფიქრთა და ძალების მისეული ანალიზით, საბ-

ჭოთა ჯარების დაჯგუფებათა და რეზერვების შექმნით, მთავარი დარტყმების მიმართულების არჩევით, შექმნილ ვითარებაზე მოქნილი და სწრაფი რეაგირებით, ოპერაციების ყოველმხრივი — მორალურ-პოლიტიკური, ოპერაციული და ტექნიკური, ზურგთან კავშირის თვალსაზრისით, გულმოდგინედ და ყოველმხრივ მომზადების უნარით, მის მიერ კადრების მარჯვედ შერჩევითა და თავის დროზე გადაადგილებით.

სტალინმა ომის მსვლელობისას, ისეთ ვითარებაში, როცა ერთმანეთთან იყო გადახლართული სამხედრო-პოლიტიკური, სტრატეგიული, დიპლომატიური და ფსიქოლოგიური ფაქტორები, მრავალგზის გამოავლინა ურთულესი პრობლემების ბრწყინვალედ გადაჭრის ნიჭი. გვმართებს დავეთანხმოთ ჩერჩილს, რომელმაც თქვა: **„რუსეთისთვის დიდი ბედნიერება იყო ის, რომ მძიმე გამოცდათა წლებში მის სათავეში იდგა გენიოსი და ურყევი სარდალი ი. ბ. სტალინი“**.

ომის წლებში აშშ-ის სახელმწიფო მდივანი კორდელ ჰელი აღნიშნავდა: **„სტალინი გასაოცარი პიროვნებაა, ის დაჯილდოებული არაჩვეულებრივი ნიჭითა და გონებით, აგრეთვე, პრაქტიკულ საკითხთა არსში წვდომის უნარით. ის რუზველტთან და ჩერჩილთან ერთად ერთ-ერთი იმ ლიდერთაგან, რომლებსაც მხრებზე აწევბათ ისეთი პასუხისმგებლობა, რომლის მსგავსიც არც ერთ ადამიანს არ დაეკისრება უახლოეს 500 წელიწადში“**.

ცნობილმა ინგლისელმა საზოგადო მოღვაწემ, მეცნიერმა და მწერალმა ჩარლზ სნოუმ 1967 წელს გამოაქვეყნა ცხრა პორტრეტი XX საუკუნის ყველაზე უდიდეს პიროვნებებზე. სნოუმ სტალინი თავის თანამემამულე უ. ჩერჩილზე მაღლა დააყენა.

თვალსაჩინო ფრანგ მეცნიერს, მწერალსა და საზოგადო მოღვაწე როჟე გაროდის ყველა საფუძველი ჰქონდა იმისთვის, რომ განეცხადებინა: „...როცა სტალინი 1931 წელს ამბობდა: „ჩვენ წელნა-

დში 10 მილიონ ტონა ფოლადს თუ არ ვანარმოებთ, 10 წელნადზე ნაკლებ დროში გაგვსრესენ“, სწორი იყო. 10 წელი, ანუ 1941 წელი, მას რომ მაშინ ყველაფერი არ ელონა, რაც ადამიანური თვალსაზრისით, ძალზე ძნელი რამ იყო, ახლა ოსვენციმის ეპოქაში ვიცხოვრებდით... გარკვეულ ისტორიულ პირობებში ჯერ უნდა აკეთო ის, რაც აუცილებელია, ამას ადამიანთა დიდი ძალისხმევაც რომ დასჭირდეს. მე მიმაჩნია, რომ, **ადამიანური თვალსაზრისით, სტალინის ჩვენ ძალიან ძვირად დაგვიჯდა, მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ ევროპა დღეს თავისუფალი თუა, სტალინის წყალობითაა თავისუფალი**“ („ზავტრა“, 1998, №8).

1945 წლის 9 მაისი

ცნობილმა რუსმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ ა. ფ. კერენსკიმ, 1917 წელს რუსეთის ყოფილმა პრემიერმინისტრმა და მთავარსარდალმა, ერთ-ერთ ინტერვიუში თქვა: „სტალინმა რუსეთი ფერფლიდან აღადგინა, დიდ სახელმწიფოდ აქცია, ჰიტლერი გაანადგურა. რუსეთი და კაცობრიობა გადაარჩინა“. ჰიტლერ უსტინოვს საფუძველი ჰქონდა, განეცხადებინა თავის წიგნში „ჩემი რუსეთი“: **„აღბათ, სტალინის გარდა, არავის შეეძლო ომში გაეკეთებინა ის, რაც მან გააკეთა ისეთი უღმობლობით, ისე მოქნილად ან ისე მიზანსწრაფულად, როგორც ამას მოითხოვდა ასეთ არაადამიანურ მასშტაბებში ომის ასე წარმატებულად წარმართვა“.**

ყოფილ დისიდენტს, ფილოსოფოსს, სოციოლოგსა და მწერალ ა. ზინოვიევს საფუძველი აქვს ამტკიცოს, მე ხომ ომს პირველი დღეებიდანვე ვხედავდი, მთელი ომი გამოვიარე, ვიცი რა და როგორ იყო. **სტალინი, სტალინური ხელმძღვანელობა რომ არ ყოფილიყო, ჩვენ უკვე 1941 წელს გაგვანადგურებდნენ“.**

დიდ სამამულო ომში და საერთოდ, მეორე მსოფლიო ომში სახელოვანი გამარჯვების მოპოვება მნიშვნელოვნად განაპირობა სტალინის შორს მჭვრეტელურმა დიპლომატიამ.

სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწეთა, მეცნიერთა და მწერალთა ციტირება დაუსრულებლად შეიძლება. ამ ციტირებათა არსი ერთი იქნება, — თუ ისინი ისტორიის წინაშე პასუხისმგებელი და პატიოსანი არიან, აჩვენონ მსოფლიოს, რომ სტალინი ისტორიას ხალხების, კაცობრიობის კეთილდღეობისთვის ქმნიდა.

სწორედ ი. ბ. სტალინის გენიის, მისი ნიჭის, შორსმჭვრეტელური და შედეგებზე გათვლილი პოლიტიკის, ბრძნული დიპლომატიისა და პროფესიონალი მთავარსარდალის უდიდესი დამსახურება იყო ფაშისტურ გერმანიასა და მილიტარისტულ იაპონიაზე ძლევამოსილი გამარჯვება.

საამაყო, რომ სტალინი ქართველი იყო. ამ პატარა ქვეყანამ მსოფლიოს მისცა დიადი გამარჯვების მთავარსარდალი, რაც მსოფლიო ომში მოპოვებულ გამარჯვებასა და კაცობრიობის ცივილიზაციის ფაშიზმისაგან გადარჩენაში საქართველოს წვლილს განსაკუთრებულს ხდის.

მსოფლიო და სამხედრო ისტორიამ, მეცნიერებამ დიდ სამამულო ომში და მეორე მსოფლიო ომში მოპოვებულ დიდ გამარჯვებაში სტალინის განსაკუთრებულ ღვაწლს სათანადო ადგილი უნდა დაუმკვიდროს.

ცნობილი ამერიკელი პროფესორი და ავტორი ნიგნისა „სტა-

ლინი“ — **ალექს დე ჯონდი**, აფასებს რა სტალინის უდიდეს როლს კაცობრიობის ისტორიაში, სრულიად სამართლიანად და ობიექტურობის დაცვით წერს: **„ვთვლი, რომ ყველა ჩვენგანის არსებობა განუხრელადაა დაკავშირებული სტალინის სახელთან. ჰიტლერს რომ დაემარცხებინა სსრკ, არ იქნებოდა რუსები, თუმცა ამავე დროს არც ფრანგები, ინგლისელები და ამერიკელები არ იქნებოდნენ“**, რა თქმა უნდა, ასეთ შემთხვევაში, არც ქართველები არ იქნებოდნენ.

ამრიგად, ფაშისტური გერმანიისა და მილიტარისტური იაპონიის განადგურებაში, საერთოდ, მთელ მეორე მსოფლიო ომში გამარჯვებაში, კაცობრიობის გადარჩენაში მთავარი როლი სსრკ კავშირმა და მისმა უმაღლესმა მთავარსარდალმა ი. ბ. სტალინმა შეასრულეს.

ზემოთ აღნიშნულზე, სათანადო წყაროებზე დაყრდნობით და მათი შეჯერების, გაანალიზების საფუძველზე დაბეჯითებით შემოიძლია ვთქვა: დიდ სამამულო ომში და მეორე მსოფლიო ომში გამარჯვება ყველაზე დიდი ძეგლია სტალინისთვის.

ავთანდილ ღიასაიძე,
 დოქტორანტი, ისტორიკოსი,
 ფილოლოგი, იურისტი,
 საქართველოს ჟურნალისტთა
 კავშირის წევრი

რა სენსაციური ჩანაწერები დაგვიტოვა აკაკი სორაძემ?

ამ ვებგვერთელა მსახიობს, მოღვაწეს, ქართული თეატრის კორიფეს უდავოდ აქვს უფლება, იმდროინდელი მოვლენები — ეხება ეს თეატრს თუ საზოგადო ყოფას — ისე მიიტანოს დღევანდელ თაობამდე, როგორც ეს მისი თვალსაწიერიდან ჩანდა. XXI საუკუნის საქართველო, იქნებ, ბევრ შეფასებაში არ დაეთანხმოს ჩანაწერების ავტორს (ამ გადასახედიდან ხომ ყოველივე სხვაგვარად მოჩანს), მაგრამ, ვფიქრობთ, იმ ეპოქის თუ გარემოს გაცნობა, რომელშიც ჩვენი დიდი წინაპრები ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ, უთუოდ საინტერესო იქნება დღევანდელი ქართველებისთვის. მერე რა, რომ ამ ჩანაწერებში შეხვდებით მსახიობის კოლეგებს, რომლებიც მთლად მისაბაძი საქციელით არ გამოირჩევიან; იმავე დროს, შეხვდებით ლავრენტი ბერიას, საქართველოს ცკ-ის ამა თუ იმ მდივანსა თუ თანამშრომელს, რომლებიც კოლეგებისგან დაბეზღებული მოღვაწის გადარჩენაზე „ზრუნავენ“, შეხვდებით კეთილ, სტუმართმოყვარე ბელადს, რომელსაც ქართველებთან ყოფნას არაფერი ურჩევნია; აქვე სხვა დიდი მსახიობებისა თუ რეჟისორების მისამართით გამოთქმულ საყვედურსა თუ მწარე კრიტიკასაც ამოიკითხავთ, მაგრამ გვინდა, შეგახსენოთ — ეს ერთი კაცის, ერთი დიდი მსახიობის თვალთ დასახული ის მოვლენებია, რომლებიც თეატრში, ქვეყანაში, „დიდ“ საბჭოეთში ხდებოდა, და ამ ჩანაწერებს სულაც არ აქვს უდავო ჭეშმარიტების მტკიცების პრეტენზია.

(გაგრძელება. დასაწყისი იხ. „ისტორიული მემკვიდრეობა“ №5)

ჩემი თეატრის დირექტორად ყოფნის დროს აკაკი ვასაძე მთავარი რეჟისორი იყო, კარგად შეთანხმებულად ვმუშაობდით, მაგრამ ზოგიერთი საკითხის გარჩევასა, ჩვენი აზრის სხვადასხვაობის გამო, მსჯელობა მწვავე ხასიათს იღებდა, თუმცა შემდეგ, თეატრის დირექტორის უფლებებით მესარგებლა და ჩემი აზრი გამეტარებინა, მაგრამ ამას არ ვაკეთებდი — ნავიყვანდი ვასაძეს რაიკომის მდივანთან (გოგიშვილი), ვეტყოდი, რითი ვიყავი უკმაყოფილო. ვასაძეც თავისას იტყოდა. როგორც მდივანი გვირჩევდა ან მიგვითითებდა, ისე ვიქცეოდით.

შეიძლება, ჩემი დირექტორობის დროს, ხანდისხან უხეშობას ვიჩენდი დამნაშავეს (გრემის არგა-

კეთება, მსახიობური ამპარტავნობა, ანტიმორალური საქციელი, ახალგაზრდების დაჩაგვრა, ძველგაზრდებისადმი უდიერი მოპყრობა. კუთხე-კუთხე ლაპარაკი, სურვილი ჯგუფების შექმნისა, როლზე უარის თქმა, თეატრის შინაგანანგის დარღვევა და სხვა ამგვარი) მიმართ, დამისჯია კიდეც, მაგრამ არასოდეს ყოფილა შემთხვევა, პირიქით, თეატრის გარეშე, ყოფილა, მუშაკს ვიცავდი და ვცდილობდი, ამხანაგებს არ დაეჩაგრათ.

თეატრის ნორმალური მუშაობისათვის საჭიროა, დაცულ იქნას რამდენიმე დებულება, რომელიც თეატრის არსებობისთვის აქსიომას წარმოადგენს: ზუსტი შემოქმედებითი დისციპლინა, უმრავლესობისადმი უმცირესობის დამორჩილება, კოლეგიალობა, ერთ-

მანეთის პატივისცემა, ყოველგვარი ეგოისტური და კარიერისტული მიდრეკილების წინააღმდეგ ბრძოლა, მაღალი ეთიურობა და წმინდა მორალური სახე, მკვეთრი იდეური მიმართება თეატრის საქმიანობისა. იქ, სადაც ეს აქსიომები დაირღვევა, თეატრი ვერ შეძლებს დაკისრებულ ამოცანათა შესრულებას.

არასოდეს ყოფილა შემთხვევა, ჩემს გამოსვლებში თუ სტატიებში საკუთარ თავზე მელაპარაკნა. პირიქით, ვცდილობდი, ძველგაზრდები თუ ახალგაზრდები კარგად მესხენებინა და მათი მუშაობისა თუ ნიჭისთვის მაღალი შეფასება მიმეცა. კარგად ვიცოდი, რომ დადგებოდა დრო ძველი თაობის შეცვლისა და ვცდილობდი, თეატრში მიმელო ინსტიტუტიდან ნიჭიერი ახალგაზრდობა. თეატრში ჩემ მიერ არის მიღებული: ე. მანჯგალაძე, ნ. ჩხეიძე, მ. ჩახავა, ი. ჯინჯიხაძე, რ. ჩხიკვაძე, ზ. კვე-

რენჩხილაძე, ს. ყანჩელი (პირველად), ბ. კობახიძე, გ. გეგეჭკორი, მ. გეგეჭკორი, ა. დვალისვილი, მ. თუმანიშვილი (სამწუხაროდ), ი. ტყავაძე, ნ. მაგლობლიშვილი, თ. თეთრაძე, კ. საკანდელიძე, ს. იანელი, ლ. აბაშიძე, ნ. ფალიაშვილი, მ. მიქელაძე, მ. ურუშაძე, ვ. ვაჩნაძე, კ. მახარაძე, გივი ძნელაძე და მრავალი სხვა. არავის ვაძლევდი უფლებას, ახალგაზრდობა დაეჩაგრათ, ამიტომაც ძველგაზრდები ჩემზე გამწყრალნი იყვნენ. მე მოვიყვანე თეატრში მხატვარი ლაპიაშვილი, კრიტიკოსი ვ. კიკნაძე, ბ. ნიკოლაიშვილი და სხვ. ყოველგვარად ვცდილობდი, გამეზარდა ეს ახალგაზრდობა, როგორც ღირსეული ცვლა ჩვენი თაობისა თეატრში.

ჯერ კიდევ ინსტიტუტში მათი ყოფნის დროს ვიშუამდგომლე ხელმძღვანელობის წინაშე კომკავშირული თეატრის დაარსების შესახებ, მაგრამ მითხრეს, რომ ახლა ომია და არ არის ამის დრო, ომი რომ დამთავრდება, მაშინ დასვით ეს საკითხი, მანამ კი ნიჭიერ ახალგაზრდებს რუსთაველის თეატრში მოუყარეთ თავიო. მეც აგრე მოვიქეცი. ყოველი ახალგაზრდა ყოველმხრივ მყავდა შემონმებული და ვლებულობდი თეატრში მხოლოდ ღირსეულთ. როდესაც მე უცხოეთში გავემგზავრებოდი ხოლმე ჩემი მოვალეობის შემსრულებლად, ვასაძე რჩებოდა. მის მიერ იყვნენ მიღებული ბუხ. ზაქარიაძე, ვლ. დოლიძე, ა. აფხაიძე, შ. თოიძე, თ. თარხნიშვილი, მსახიობი კიკნაძე და სხვ., რომელთა უმრავლესობას მე უთუოდ არ მივიღებდი კოლექტივში, რადგან მათი მორალური და ეთიკური სახე მიუღებელი იყო საბჭოთა თეატრისათვის (ინტრიგანები, ლაქუცები, ქვეშექვეშები, ჭორიკნები და სხვ.).

რასაკვირველია, ვასაძის მიერ მიღებული მსახიობები ჩემით იყვნენ უკმაყოფილონი, რადგან მე ახალგაზრდობას ვეჭომავებოდი. თეატრში იყვნენ ბევრნი, რომლებიც თვლიდნენ თავიანთ თავს ვასაძის გამოზრდილებად. ასეთები იყვნენ ჩიხლაძე, ხუციშვილი, ლა-

ფაჩი, თ. ბაქრაძე, ასიტაშვილი და სხვ. — საშუალო თაობის წარმომადგენლები. ამ სამ თაობას შორის იყო ჩემი უკმაყოფილებანი. ვასაძე თითქოს მხარს უჭერდა ახალგაზრდობას ჩემი თანდასწრებით, მაგრამ ჩემ გარეშე ამტკიცებდა, რომ ახალგაზრდობის გარეშე მე თეატრში სხვა არავინა მნამს და სხვა ამგვარი.

გულისყურით ვაკვირდებოდი თაობათა ურთიერთობას და ვალწვედი კიდევ მათ შორის ნორმალურ დამოკიდებულებას, დასის მთლიანობას. საკმარისი იყო, დროებით სადმე წავსულიყავი, რომ დაბრუნებისას დასი არეული დამხვედროდა. მეც ვინყებდი თავიდან თაობათა შერიგებას.

რადგან დასში ბევრი პროფესიონალურად გამოუსადეგარი გყავდა, ნელ-ნელა მინდოდა მათი მოშორება, რათა მათი ადგილი ახალგაზრდებით შემევსო. **მურღულიას ღირექტორად ყოფნის დროს (მაშინ მე პარტორგანიზაციის მდივანი ვიყავი) დასი შეამოკლეს 14 მსახიობით, მე ამის შესახებ არა ვიცოდი რა — შეამოკლეს ვასაძემ და მურღულიამ ჩემ დაუკითხავად, ზოგიერთის შემოკლებას მე არავითარ შემთხვევაში არ დავეთანხმებოდი. მაგ. ნ. ჩხეიძის, ი. ტუსკიასი, ა. კუპრაშვილის, გ. ნულაძის და ზოგი სხვებისაც, მაგრამ ცეკაში შესამოკლებელ ხალხის განხილვის დროს მე ფაქტის წინაშე დავდექი და ჩემი არდათანხმება ოფიციალურად განვუცხადე მდივანს. ბოლოს მე გამოვედი დამნაშავე და ყველა შემოკლებული მე მლანძღავდნენ, ხოლო შემოკლებლები კი ვითომ უდანაშაულონი იყვნენ ამ საქმეში.**

საინტერესოა კიდევ ერთი ფაქტი: როდესაც ტფილისში ვიყავ, თეატრი ასრულებდა ფინანსურ გეგმას და, როდესაც მივლინებიდან დავბრუნდებოდი, თეატრი ვალში იყო ჩავარდნილი.

შთაბეჭდილება მექმნებოდა, თითქოს ვილაც განზრახ ურევდა საქმეს, რომ ბოლოს მე დამბრალებოდა. **ვცდილობდი, თეატრში**

გამეგრძელებინა ის მოწინავე ტრადიციები, რომლებიც მარჯანიშვილისა და ახმეტელის მიერ იყო დამკვიდრებული, მაგრამ ამ ჩემს ხაზს თეატრში ეწინააღმდეგებოდნენ თეატრის დანარჩენი ხელმძღვანელები. დარწმუნებული ვიყავი, რომ ზოგიერთ უფროსთაობელთან ერთად ახალგაზრდობას ესმოდა ჩემი მიზანი და მიჭერდა მხარს.

ვგრძნობდი, რომ დღითიდღე მწვავდებოდა მდგომარეობა და მეც გადავწყვიტე, შემეკრიბა თეატრის კოლექტივი და ყველას გვეთქვა, ვის რა სტიკოდა, რა ანუხებდა, თათბირი გაგრძელდა სამ დღემდე. თათბირმა ვერაფერი მოგვცა ერთის გარდა — აშკარა გახდა, რომ ახალგაზრდობა ამხედრებული იყო თეატრის ძველგაზრდების მიმართ და, მათ შორის, ჩემზედაც, როგორც ხელმძღვანელზე; ამბობდნენ, რომ ყველა სეზონი, ახმეტელის შემდეგ, ჩავარდნილი იყო და, თუ ყურადსაღებია რომელიმე წარმოდგენა, მხოლოდ „არსენა“ და „ოტელიო“. **ბელადობდა ახალგაზრდობას ა. დვალისვილი; მ. თუმანიშვილი, როგორც მას სჩვევია, იყო მუდოსავით, ხმას არ იღებდა, თუმცა ქვეშ-ქვეშ მთელი ინტრიგანობის სულისჩამდგმელი იყო.** ახალგაზრდობის სურვილი იყო, თავისი თეატრი შეექმნა. მეც ვიყავ მოსურნე, შექმნილიყო ახალგაზრდობის თეატრი, მაგრამ ამისი დრო არ იყო. ეტყობა, ვილაცამ დაარწმუნა ისინი, ახალი თეატრის შექმნის ნაცვლად, შიგნითებრძოლათ, რომ თეატრი ხელში ჩაეგდოთ. დარწმუნებული ვარ, ამ იდეის სულისჩამდგმელი ზოგიერთებთან ერთად იყო კომკავშირის ცკ-ის მდივანი ჯანელიძე, რომელიც მეგობრობდა ახალგაზრდობასთან, ქეიფობდა და დროს ატარებდა მათთან. არ ვიცი საიდან, ვილაცამ დაარწმუნა ახალგაზრდები, რომ ცკ-ში ჩემით უკმაყოფილონი არიან და აი, აქ დაინყო ჯირითი, თუ ვინ მეტ სისაძაგლეს იტყოდა ჩემზე. ამით სურდათ, თუ ვინიცობაა, მე მომხსნიდნენ — უფროსების თუ უმ-

ცროსების ჯგუფს შეექმნათ შთაბეჭდილება მთავრობაში, რომ ისინი იბრძვიან თეატრის კეთილდღეობისთვის. ვგრძნობდი რა თეატრში დაჭიმულ მდგომარეობას, გადავწყვიტე, შემეტანა განცხადება ჩემი დირექტორობიდან განთავისუფლების შესახებ. რამდენიმე ხანი ჩემი ეს განცხადება დარჩა უპასუხოდ. მუშაობაზე გული გამიფუჭდა. ვასაძემ იფიქრა, რომ ჩემი საქმე ცუდად არის და გამიდგა განზე და მიემხრო ჩემს მოწინააღმდეგეს იმ ფიქრით, რომ ხორავას მოხსნიან და ბურთი და მოედანი მას დარჩებოდა. იქამდის მივიდა ვასაძე, რომ კულტურის მინისტრთან განაცხადა, რომ ის ვერ იმუშავებს ჩემთან.

ახალგაზრდობას თეატრის ხელში ჩაგდება უნდოდა, საშუალო თაობამ იფიქრა, რომ, თუ ხორავას მოხსნიდნენ, ვასაძე ჩაუდგებოდა სათავეში და ახალგაზრდობაც აილაგებოდა. შეიქმნა ინტერესთა თამაში. ანგარიშის გასწორება. გაავრცელეს ათასნაირი ჭორი, ხმა გავიდა ქალაქში. ჩემ წინააღმდეგ ალაპარაკდნენ ყველანი, ვინც სტალინის სახელობის ლაურეატობა ვერ მიიღო (მწერლები, მარჯანიშვილის თეატრის მსახიობები, თეატრიდან გარიცხული მსახიობები. ხმა ამოიღეს იმათაც, ვინც სახელწოდებები თუ ორდენები ვერ მიიღეს, თითქოს მე მკითხებოდნენ, ვისთვის მიეცათ ლაურეატობა, სახელწოდება თუ ორდენი. თეატრის მუშაობის წინააღმდეგ გამოვიდნენ რუსთაველის თეატრის მტრები, ყოფილი მარჯანიშვილისტები, რომლებიც, დიდი ხანია, ლამობდნენ ჩვენი თეატრის დანგრევას და, პირველ რიგში, ჩემ განზილვას, რადგან თვლიდნენ, თუ მე მომამორებდნენ თეატრს, თავისთავად დაირღვეოდა. რასაკვირველია, თეატრის ამბები მიდიოდა ცკ-ში უფრო გავიანდებულად და, ასე ვთქვათ, მთელი ამ ორომტრიალის ფოკუსში მე ვიყავი. მე კი ვიყავი ჩემთვის, ვმუშაობდი, როგორც შემეძლო, და დარწმუნებული ვიყავი, რომ ცკ-ში ყველაფერი გამომპყრავდებოდა. მესმო-

და ხმები, რომ თეატრში დესპოტი ვარ (თუ წესრიგისა და დისციპლინის განმტკიცება დესპოტიზმია). რომ მხოლოდ ჩემ თავზე ვფიქრობ და ვდევნი ახალგაზრდობას (დე, ახალგაზრდობის სინდისზე იყოს ეს აღმაშფოთებელი ბრალდება), რომ **ქართულ დრამატურგიას არ ვაბოგინებ თეატრში, რომ მე ყველაფერს ვაკეთებ, რათა თეატრში მარტო მე გამოვჩნდე მთავრობის წინაშე, რომ ყველაფერს მე ვთამაშობ, რომ პრესაში მე ვაწერიან რეცენზიებს კარგა თუ ცუდს — მსახიობებზე თუ რეჟისორებზე, რომ მე და ვასაძემ დავაჭერინეთ ახმეტელი და სხვები და დავლუპეთ ისინი** (ამ საკითხზე ცალკე მექნება საუბარი). იქნობამდის მივიდნენ, რომ გარყვნილებაც კი დამწამეს. ამტკიცებდნენ, **რომ მე არავითარი მსახიობი არა ვარ, რომ სტალინმა და ბერიამ გამბერეს, როგორც შემოქმედი**, და, ვინ იცის, კიდევ რას არ ამბობდნენ. სამწუხაროდ, ეს ამბები მხოლოდ ჩემი მოხსნის შემდეგ გავიგე. იმხანად დაიწყო სტალინის კულტის დამუშავება და მე, როგორც ვითომ „მისი კაცი“, არ მომწონდა ახალი ხელმძღვანელობა, მისი საქმიანობა და ვინ მოთვლის, კიდევ რა.

დადგა საკითხი რუსთაველის თეატრის მდგომარეობის შესახებ ცკ-ის ბიუროზე. ვგრძნობდი, რაღაც ხდებოდა ჩემ თავს და არ ვიცოდი კი, რა. დაიწყო ბიურო. კრებას ესწრებოდნენ: მე, ვასაძე, დვალიშვილი, ალექსიძე, თუმანიშვილი, ალ. აფხაიძე, ემ. აფხაიძე, რ. ჩხიკვაძე. გამომსვლელები მოითხოვდნენ ჩვენს (ჩემი და ვასაძის) მოხსნას, რადგან ჩვენ სათანადოდ ვერ ვუძღვებოდით საქმეს. **ბრალდება იყო ახალგაზრდობის უგულველყოფა, ქართული დრამატურგიის დევნა, დესპოტიზმი** და სხვა. არც ერთი კაცი თეატრიდან არ გამოვიდა ჩვენს დასაცავად. მერე იქ იყვნენ სწორედ ისეთები, რომელთათვის ბევრი რამ გამიკეთებია და, როდესაც მე მომეცა სიტყვა, ისე ვიყავ ალელვებული, რომ ვერა

ვთქვი რა, უნდა ვთქვა, ჩემდა სამარცხვინოდ, ცრემლები მომადგა, კინალამ ისტერიკა დამემართა. **ახალგაზრდები, რომელთათვის დღედაღამ ვზრუნავდი, ვცდილობდი მათი შემოქმედებით გაზრდას; ძველგაზრდები, რომლებიც დაპატიმრებისაგან გადამირჩენია... დღეს ბრალმდებლად გამოდიოდნენ.** საკმარისია, ერთი ფაქტი მოვიგონო: ალ. აფხაიძე, რომელსაც ახმეტელი არ ლეზულობდა თეატრში, როგორც ინტრიგანს, მიღებული იყო ვასაძის მიერ. იმდენად ორპირი და არაკეთილსინდისიერი, ამორალური კაცი აღმოჩნდა, რომ ხშირად იდგა საკითხი მისი მოხსნის შესახებ, მაგრამ, ვუნვედი რა ანგარიშს შალვა აფხაიძის (ძმა იყო ალ. აფხაიძის) თხოვნას და ვფიქრობდი, რომ ბოლოს და ბოლოს, გამოსწორდებოდა, ვინაშავდი თეატრში. **აფხაიძის „პოდხალიმობას“ საზღვარი არ ჰქონდა. ჩემს პალტოს კოცნიდა და დედამის მაგიერად, ხორავას ვფიცავო, — ამბობდა**, მან პარტიის საწევრო ანარიცხები 10000 მანეთის ოდენობით შეჭამა და დიდი ამბავი დამჭირდა, რომ პარტიიდან არ გამოვედოთ. გამოუცხადეს სასტიკი საყვედური უკანასკნელი გაფრთხილებით და გაფლანგული ფული შეატანინეს (ნაწილი გაფლანგული თანხის დასაფარავად მე შევიტანე).

და აი, ეს უმადური ადამიანი დადიოდა თეატრში და ყველას ეკითხებოდა: „როგორ ფიქრობთ, ხორავას თუ მოხსნიან?“ ვერ გადაეწყვიტა, რა ორიენტაციას დასდგომოდა. და, რომ დარწმუნდა, ჩემი მოხსნა გადანყვეტილი იყო, გაშალა სასტიკი მუშაობა ჩემ წინააღმდეგ, რასაკვირველია, მე არასოდეს მიფიქრია, რომ ვისმეს დავხმარებოდი ანგარების მიზნით, არასდროს ვყოფილვარ კრიტიკის წინააღმდეგი და ყველას ვაძლევდი უფლებას, ვაძლევდი და არა — ვთხოვდი, ჩემი მუშაობის ნაკლზე მიეთითებინათ. **და განა მარტო ალ. აფხაიძე იყო ასეთი — თითქმის სუყველანი. თითქოს ხალხი რალაცამ შეცვალო.**

მე რომ ბიუროზე ყველაფერი მელაპარაკა, რაც ვიცოდი ბევრ მსახიობზე, შეიძლება ისინი დიდად გაილანძობოდნენ, მაგრამ ალელვებისა გამო ვერა ვთქვი.

განსაკუთრებით ამალელვა ვასადის განცხადებამ, რომ ის ჩემთან ვერ იმუშავებდა. დე, ვასადის სინდისზე იყოს ეს განცხადება. მწყინს, რომ ასეთი უღირსი ხალხის სიტყვები, სავსე ჭორებით და ინსინუაციებით, გახდა საბუთები ჩვენი მოხსნისათვის. როგორც შევამჩნიე, გადაწყვეტილი იყო ჩემი სრულიად მოხსნა თეატრიდან, მაგრამ ვასილ მყავანაძეს უნდა ვუმადლოდე, რომ თეატრში მსახიობად მაინც დამტოვეს.

სანამ საკითხი ბიუროზე გავიდოდა, კაცმა არ დამიძახა, რომ მშვიდობიან პირობებში მეც მეთქვა ჩემი სიტყვა. მაშინ, დარწმუნებული ვარ, საქმე სხვანაირად შეტრიალდებოდა. მზაკვრულად გამწირეს და ხალხშიც სახელი გამოიტეხეს. ეს მიქნეს ჩემმა გაზრდილმა ახალგაზრდობამ და ძველგაზრდობამაც. რომ ჩემ ირგვლივ ინტერესთა თამაში დატრიალდა, ამას ისიც ადასტურებს, რომ სწორედ მოხსნის დღის, საღამოს თეატრის სარეჟისორო ოთახში ალექსიძესა და თუმანიშვილს დიდი ჩხუბი მოუვიდათ, თუ ვინ იქნებოდა მათ შორის მთავარი რეჟისორი. აქედან დაიწყო ჯგუფობანა თეატრში და მათი ბრძოლა უფლებებისათვის, რამაც თეატრი მიიყვანა დღეს კატასტროფამდე, როგორც ორგანიზაციულად, ისევე შემოქმედებითად.

ინგლისელები ამბობენ: „უმადურობა, ეს ყველაზე დიდი ნაკლია“.

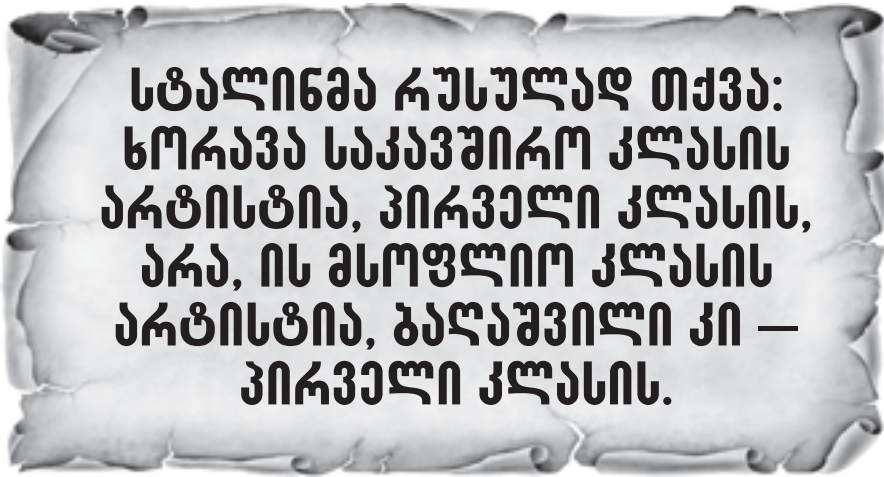
რასაკვირველია, ეს ფაქტი დიდი ტრავმა იყო ჩემთვის და ახლაც არის. არა, მე დირექტორობა არ მანუხებს. მანუხებს ის, რომ დამბრალდა ყოველივე ბოროტება, რომ როგორმე ჩემთვის სახელი გაეტეხათ, ქართველი ხალხის წინაშე შევერცხვინე, რომ ხალხის წინაშე თავი გაემართლებინათ თავისი საქციელის გამო. მაგრამ ბედნიერი ვარ, რომ ხალხმა იგრძნო, რაშიც იყო საქმე და თავისი გულისყური და სიყვარული არ მომაკლო. ჯანდაბას ჩემი თავი, მაგრამ თეატრს რომ არა ეშველა რა.

თეატრი გაიხრწნა იდეურად, მორალურად. გამეფდა არა საბჭოური ეთიკა, მორალი, არამედ ისეთი უარყოფითი თვისებები გამოვლინდა, რომლებიც რევოლუციამდეც მსახიობებს არ ახასიათებდათ: კარიერიზმი, ერთმანეთის სიძულვილი, გაუტანლობა, ერთმანეთის ქება, ავადმყოფური პატივმოყვარეობა, ჭორიკანობა, „პოდრადლობა“ გამეფდა თეატრში და, რაც უნდა ეცადოს ზოგიერთი დაინტერესებული კრიტიკოსი რუსთაველის თეატრის გამარჯვებებზე წერას და ხელოვნურად მისი შემოქმედებითი ცხოვრების ავტორიტეტის შექმნას — მკვდარს მაინც ვერ გააცოცხლებენ. თეატრმა დაკარგა ავტორიტეტი, ყოველგვარი ტრადიციები უარყოფილ იქნა. ახალგაზრდობის სურვილმა — თეატ-

რის ხელში ჩაგდებისა — თითქმის გაიმარჯვა, საშუალო თაობიდან თითქმის სუყველანი გაძევებულია თეატრიდან - ისეთებიც კი, ვინც ნიჭიერ და საჭირო ძალას წარმოადგენდა და დატოვებულია თეატრში ბევრი უნიჭო, უპერსპექტივო ახალგაზრდა. ხელოვნების მესვეურებს ავიწყდებათ, რომ ახალგაზრდობა ღირსება კი არ არის, უპირატესობაა. და, რომ შემოქმედებაში ხანში შესული შეიძლება უფრო თანამედროვე იყოს და მეტი სარგებლობის მომტანი, ვინემ უნიჭო და უსაქმური ახალგაზრდა მსახიობი.

მწყინს და გული მტკივა, რომ ნიჭიერი მსახიობები გაიტაცა დიპლომატიამ, პოლიტიკამ თეატრში. შემოქმედებითად დაიშტამპნენ და უკვე შუახნის კაცებს ჯერ არაფერი გაუკეთებიათ, რომ ქართულ თეატრს შეეძლოს იამაყოს.

1946 წელს სხვებთან ერთად მოვხვდი ვაგრაში, სტალინთან. იყვნენ ჩარკვიანი, ვასო ეგნატაშვილი, კარანაძე, შარია, ვასაძე, ბაღაშვილი; სტალინის მონაფეობის ნაამხანაგარნი პეტა კაპანაძე, კერაძე (მოჭიდავე) და სხვები. არ ვიცი, ვინ მოაწყო ეს ამბავი. ვითვლებოდი სტალინის სტუმრებად. ჩასვლის მეორე დღეს მიგვიღო თავის აგარაკზე. თვითონ გამოგვეგება და მიგვიწვია ოთახში. თვითონ არ დაჯდა, თუმც გვეპატიჟებოდა, დავმსხდარიყავით, მაგრამ ჩვენ, აბა, როგორ დავჯდებოდით, როდესაც ის ფეხზე იდგა. ჩამოვარდა საუბარი. ჩვენ გაჩუმებულნი ვიყავით. უფრო საუბარში ღებულობდნენ მონაწილეობას ეგნატაშვილი და მისი მონაფეობის ამხანაგები. ერთმა მისმა ნაამხანაგარმა (სამწუხაროდ, გვარი არ მახსენდება) სთხოვა სტალინს, გაეთავისუფლებინა მისი დაპატიმრებული სიძე. სტალინმა უპასუხა „ხომ იცი, ასეთი საკითხი მე არ მეხება, ეს ბერიას საქმეა“. სტალინმა ჰკითხა ეგნატაშვილს: რას ფიქრობ, ვასო, ომი იქნება თუ არაო. ეგნატაშვილმა უპასუხა: — არ იქნებაო; სტალინმა გაიკვირვა, — რა იციო. ვასომ

უპასუხა: „არ იქნება, სტალინიმა თქვა, არ იქნებაო“. „სტალინიმა რაც თქვა, მე ვიცი, შენ როგორ ფიქრობ“. „რაკი სტალინიმა თქვა, არ იქნებაო, მაშასადამე, არ იქნება“, — უპასუხა ვასომ. ჩამთავრდა ლაპარაკი განვლილ ომზე: ომი საშინელებააო, — თქვა მან, „რამდენი მილიონი ხალხი დაიღუპა, რამდენი ნგრევა მოჰყვა, რამდენი სისხლი დაიღვარა“, — დამწუხრებულმა წარმოთქვა და აღელვებულმა გაიარ-გამოიარა. ჩვენ ვიგრძენით, რომ ხალხის მამა ნუხდა ომში დაღუპული შვილების გამო. მისი ოთახში სიარულის დროს ჩვენ ხმა არ ამოგვიღია. ვერავინ ბედავდა ამ სიჩუმის დარღვევას. ხოლო ვიღაც მოკრძალებით შეეკითხა — სად არის მოლოტოვი, სად ისვენებსო. სტალინიმა პატარა პაუზის შემდეგ ამოიოხრა და თქვა „უყითომ პეჭქით“, დიდი ჯაფა გადაიტანეს მათ ამ ომის დროს. არცკი დაუსვენიათ. უნდა დავასვენო, ცოდვანი არიან“. ისევ გაიარ-გამოიარა. კვლავ სიჩუმე ჩამოვარდა. მიგვიწვია სუფრაზე, რომელიც აივანზე გაეშალათ. აივანი ზღვას გადაჰყურებდა. ლამაზი ხედი ჩანდა. თვითონ გასწიგამოსწია ფარდები აივნისა, რომ ზღვის ნიავი არ მოგვხვედროდა და არ გავცივებულყავით. სუფრა უკვე განყობილი იყო. მოსამსახურე ქალმა ვინეგრეტი შემოიტანა. ეგ აქედან მოაშორე, ესენი ქართველები არიან და ამას არ შეჭამენო, — უკან წააღებინა სტალინიმა.

თამადად ბერია დანიშნა, რომელიც მაგიდის თავში დასვა. თვითონ კუთხეში დაჯდა, ნამდვილი ქართველი მასპინძელი იყო: ღვინოს თვითონ უსხამდა ყველას. ურჩევდა, რომელი დაეღვინათ. გვირჩევდა ატენურს. საჭმელებს თვითონ გვიღებდა თეფშებზე. რასაკვირველია, ყოველი ორი-სამი სადღეგრძელოს შემდეგ მუდამ სტალინის სადღეგრძელო ისმებოდა. კარგ გუნებაზე დადგა, ოხუნჯობდა, იცინოდა. ეტყობოდა, რომ უხაროდა ქართველებთან ჯდომა. იგონებდნენ მონაფეობის დროს. თვითონ წა-

მოიწყო „ნეტავი, გოგოვ, მე და შენ“. ჩვენც ავყევით. პირველ ხმას მღეროდა. გვარიანი გამოვიდა. სიმღერა რომ დავასრულეთ, იხუმრა: „რა ვუყო, რომ თქვენ ვოჟდი ვარ. ვიყო თქვენი რეგენტი, ო, როგორ სიმღერებს გასწავლიდით, მაშინ გაგაგებინებდით, როგორ უნდა სიმღერა“.

ჩემ გვერდით იჯდა ცერაძე. როგორც კი ჭიქას დავცლიდი, იმწამსვე ღვინოს დამისხამდა. ჭიქები პატარები იყო. სტალინი ცდილობდა, დავეთვრეთ. ამბობენ, თუ უნდოდა კაცის შესწავლა, უთუოდ დაათრობდა, რომ შემდეგ თვალყური ედევნებინა მისი საქციელისთვის, სიტყვა-პასუხისთვის.

სტალინი ამჩნევდა, რომ ცერაძე სულ მისხამდა ღვინოს. ყველას ჭიქა რომ დაიცლებოდა, ცერაძე იმწუთში დამისხამდა. სტალინი მოვიდა ჩემთან და ყასიდად მკითხა — შენ რად არა სვამო? ვსვამ-მეთქი, მაგრამ ჩემი მეზობელი მაშინვე მისხამს-მეთქი. მე არ დამინახავს, შენ როგორ დალიეო. ავიღე და მეორე დავლიე. დალევის დროს სტალინი წავიდა თავისი ადგილისკენ, მე დავლიე და, ჭიქა რომ დავდგი, ცერაძემ მაშინვე დამისხა, სტალინი უცებ მობრუნდა და ჩემი ჭიქა ისევ სავსე დახვდა, რატომ მატყუებო — მე მაშინვე გამოვცალე. კმაყოფილების ნიშნად მან უღვაშებზე ხელი მოისვა. მივხვდი, რომ მას ჩემი დათრობა უნდოდა. მეც ფრთხილად ვიყავი. როდესაც დიდ კაცებთან ხარ, განსაკუთრებით სტალინთან, უკვე მთვრალივითა ხარ და ღვინოც მალე გათრობს. ეს მე კარგად ვიცოდი.

სუფრას მივუსხედით ზუსტად ოთხ საათზე. დაახლოებით სამი ოთხი საათის შემდეგ სტალინიმა გამოაცხადა 20 წუთით შესვენება. ყველანი წამოვიშალეთ. ჩარკვიანმა და შარიამ ქვედა სართულზე ჩამიყვანეს. არ ვიცი, საიდან დაიწყო კანდიდსა და შარიას შორის ვასაძეზე ლაპარაკი, მხოლოდ მომესმა: „სულ აკაკის ბრალია“. „რაა ჩემი ბრალი?“ — შევეკითხე მე. „ვასაძე, ო, ვასაძე — გულმოსულ-

მა წამოიძახა კანდიდმა, — შენ არ იცი, ის რა არის, შენ უჭერ მაგას მხარს და ეს შველის“. მე ვერა გავიგე რა, რად ან რატომ მითხრეს ეს. შესვენების შემდეგ ისევ სუფრას მივუსხედით (ზუსტად ოცი წუთის შემდეგ). სტალინიმა ანიშნა, რომ ჩემი სადღეგრძელო დაელია თამადას. სადღეგრძელოებს მხოლოდ ბერია ამბობდა ძალიან მოკლედ. ჩემი სადღეგრძელოს დროს სტალინი წამოგდა, წამოვიდა ჩემკენ, მე მაშინვე ავდექი და კედელს გავეკარ. სტალინიმა რუსულად თქვა: ხორავა საკავშირო კლასის არტისტია, პირველი კლასის, არა, ის მსოფლიო კლასის არტისტია, ბალაშვილი კი — პირველი კლასის.

სტალინის ასეთმა შეფასებამ ცრემლები მომგვარა. მომიჭახუნა ჭიქა. ძალზე ავღელდი. შემდეგ მივიდა ბალაშვილთან, „ა, რას იტყვი, ხომ კარგია კომუნისტური პარტია?“ „კარგია, ბატონო სტალინ“, — უპასუხა ბალაშვილმა. „კაცო, რა სულ ბატონოს მეძახი, მე მთელი ჩემი სიცოცხლე ბატონებს ვებრძოდი, დამიძახე ამხანაგო“. „კარგი, ბატონო სტალინ“, — უპასუხა ბალაშვილმა. სტალინიმა გაიღიმა და ხელი ჩაიქნია.

ვასშმის შემდეგ სტალინიმა ყავაზე მიგვიპატიჟა. საუბარი უფრო ეხებოდა მისი მონაფეობის პერიოდს. ყველას გვიხაროდა, რომ სტალინი მხიარულად გრძნობდა თავს. დავიშალენით ღამის ორ საათზე. გამომშვიდობებისას სტალინის გულზე ვაკოცე. ის გადამეხვია და მაკოცა. რასაკვირველია, მე ბედნიერი ვიყავი...

სტალინი ამ საღამოს იყო ნამდვილი გულუხვი ქართველი მასპინძელი. თვითონ უსხამდა ყველას, თითქმის, ღვინოს. ურჩევდა, რომელი ღვინო დაელიათ (ხმარებაში უფრო ატენური იყო), თვითონ გადმოგვიღებდა თეფშებზე საჭმელებს. ყველას ყურადღებით ექცეოდა. ვამჩნევდი, რომ უფრო ხშირად მე მადევნებდა თვალს. ალბათ, ჩემი შესწავლა სურდა. „ბატონო სტალინ, — უთხრა ვასშმის დროს ბალაშვილმა, — მე არ მომწონს, როგორ თამაშობენ

სტალინის როლი კინოში — მე სხვანაირად ვითამაშებდი“. — სტალინმა საუბარი სხვა საგანზე გადაიტანა. დიდად აკვირდებოდა ბალაშვილს. იცოდა, რომ ის ფსიქიურად დაავადებული იყო და თითქოს ცდილობდა, გაეგო მიზეზი მისი დაავადებისა. გამოგვემშვიდობა, ეზოში გამოგვაცილა და ჩვენც გახარებულნი წავედით ჩვენს ბინებში. იმდენად ვიყავით აღფრთოვანებულნი, რომ სახლში მოსვლისას კიდევ შემოვუსხედით სუფრას და დიდხანს შთაბეჭდილებათა გაზიარებით ვიყავით გართულნი.

იმ დილით უნდა გამოველო სპეციალურად გამოყოფილ მატარებელს უმაღლესი საბჭოს სესიაზე მიმავალი დეპუტატებით. მეც ვიფიქრე, რომ სტალინთან სტუმრობა დამთავრდა და გადავწყვიტე, გავყოლოდი იმ მატარებელს. ჩემს შეკითხვაზე, ხომ არ არის მოსალოდნელი, რომ ისევ მოგვიხდება სტალინთან შეხვედრა, ეგნატაშვილმა, რომელიც ხშირი სტუმარი იყო სტალინისა, მიპასუხა — არა, მე მგონია, ჩვენი სტუმრობა გათავდა. მე მივდივარ მოსკოვში, წამოდიო შენც. მეც ავიღე ჩემი ჩემოდანი და წავედით ორივენი სადგურზე. ჩავსხედით მატარებელში და გავწიეთ მოსკოვისკენ.

დეპუტატებმა იცოდნენ, რომ ჩვენ სტუმრად სტალინთან ვიყავით. გვეკითხებოდნენ, როგორ

იყო, რა თქვა; მე კიდევ არა ვარ ჩვეული, საზოგადოდ, დიდკაცებთან შეხვედრის ამბების მოყოლას — შეიძლება, რომელიმე მომენტი არასწორად გავიგე ან შევაფასე და ამით ჩემი შთაბეჭდილება, არ მინდა, ვინმეს თავზე მოვახვიო.

დიდკაცების სიტყვებს, ქცევას არ შეიძლება ზერელედ შევხედოთ. ყოველ მათ ქცევას, სიტყვებს, უთუოდ რაღაც მიზანი აქვს. მე ვგულისხმობ იმ დიდ კაცებს, რომლებიც სახელმწიფოებრივ თუ საზოგადოებრივ საქმიანობაში დიდ ღირებულებას წარმოადგენენ და მათი ავტორიტეტიც დასაფასებელია და მოსავლელი.

ბევრს უყვარს ფამილიარულად მოპყრობა დიდი სახელების მიმართ. ამით, ჰგონია, ხალხის თვალში პრესტიჟი ემატება, მაგრამ როგორი ხალხის — ისეთივესი, როგორიც თვითონ არიან, კარიერისა და ცრუ განდიდების მანიით შეპყრობილთა ასეთი მოქცევა სახელს უტეხს მართლაც საპატივცემულო ადამიანებს.

ხანდისხან ასეთი განდიდების მოყვარულნი თავის კომენტარებს უკეთებენ დიდი კაცის ნათქვამს, ცქევას და ეს კომენტარები სავსებით ეწინააღმდეგება ნათქვამის აზრს. შეცდომაში შეყავთ სწორი აზრის გაგების მოსურნენი. სიტყვას მოჰყვა და უნდა ვთქვა: რამდენი უნებლიე შეცდომა ჩაუდენია ადამიანს, როდესაც არასწორად გადმოუცია ვინ-

მეს — რომელიმე ხელმძღვანელის დავალება ან აზრი. საბოლოოდ დამნაშავე გამოდის არა დავალების გადმომცემი. ამიტომაც, როდესაც მეუბნებიან ვინმეს დავალებას, ვცდილობ, შევამოწმო უშუალოდ დავალების მომცემთან (როდესაც ეს შესაძლებელია).

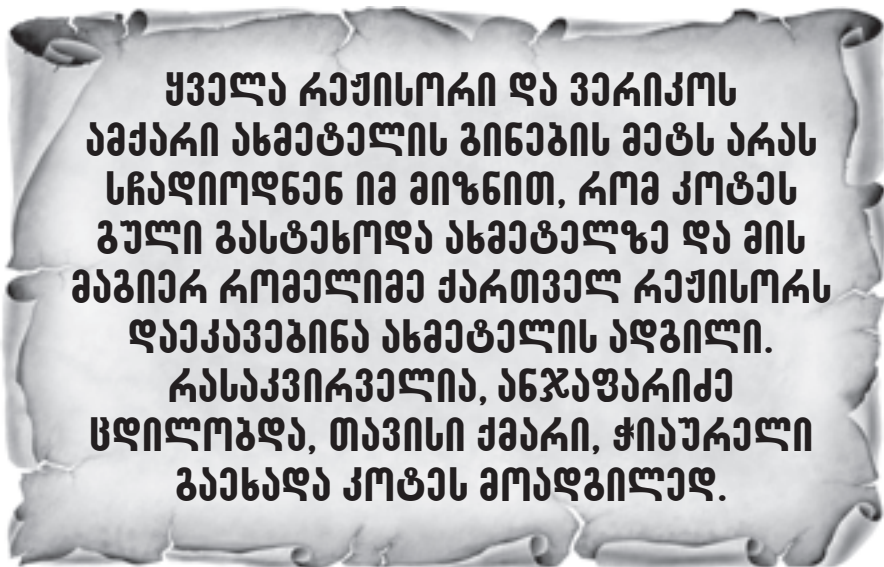
მოსკოვში ჩასვლისას მ. ბარამიამ მისაყვედურა, თუ რატომ წამოვედი გაგრიდან — სტალინს მეორე დღეს ისევ მიუწვევია იგივე სტუმრები და, მე რომ ვერ მნახა, გული მოსვლია და უსაყვედურნია ჩარკვიანისთვის, რად გამიქციე სტუმარიო. ახლავე გზიდან დააბრუნეთ და მომიყვანეთო. აბა, ამ სიგრძე გზაზე სად მნახავდნენ.

თბილისში დაბრუნებისას მივწერე სტალინს წერილი, რომელშიც ვიხდიდი ბოდიშს ჩემი დაუკითხავად გამგზავრებისა გამო და ვუხსნიდი, წვეულება დამთავრებული მეგონა-მეთქი.

რასაკვირველია, ძალიან შევწუხდი, რომ მე გავხდი მიზეზი სტალინის უკმაყოფილებისა და აღელვებისა ჩემი მოსკოვში გამგზავრებისა გამო. მართლაც, რამიმეჩქარებოდა სესიაზე მოსკოვში, როდესაც დიდ სტალინთან სტუმრად ვიყავი — მოსკოვიცა და სესიაც იქ იყო, სადაც სტალინია.

რამდენიმე ხნის შემდეგ მივიღე ბარათი სტალინისაგან, სადაც ბოდიშს იხდიდა ცუდი მასპინძლობისთვის. წერილი, როგორც წმინდა რელიქვია, შენახული მაქვს.

ვერიკო ანჯაფარიძე — უბედურება და სიხარული ჩემი თაობის ქართული თეატრის. ადამიანი, რომელიც არასდროს თავის შინაგან, მაინცადამაინც არასახარბიელო ადამიანურ ბუნებას არ გამოამჟღავნებს. ხალხში კეთილშობილების, სამართლიანობის, ხელოვნებისათვის მებრძოლის ნიღაბი აქვს ჩამოფარებული და, უნდა ითქვას, ნიღაბს ოსტატურად ატარებს. ასეთივეა მისი მეუღლე მიხეილ ჭიაურელიც — ნიჭიერი დილექტანტი. კაცი უნ-

**ყველა ჩაქისორი და ვეჩიკოს
აქაჩი ახეატალის ბინების მატს არას
სწაღიოდნენ იმ მიზნით, რომ კოტან
გული გასტახოდან ახეატალზე და მის
მაგნიარ რომელიმე ქართულ ჩაქისორს
დაეკავებინა ახეატალის ადგილი.
რასაკვირველია, ანჯაფარიძე
სდილოვდა, თავისი ქმარი, ჭიაურელი
გაეხადან კოტან მოადგილად.**

დო, მშიშარა, პატივმოყვარე, კარიერისტი, ქვეშ-ქვეშა, პოდხალიმი, რომელიც თავისი კარიერისათვის გაყიდის თავისიანებსაც კი. „ფერი-ფერსაო“... ამბობს ანდაზა — ეს ამ ცოლ-ქმარზეა გამოჭრილი. დავინყებ ჩვენი გაცნობის პირველი დღიდან. ანჯაფარიძე არც ცხოვრებაში და არც სცენაზე არ მინახავს ჩემი რუსთაველის თეატრის სცენაზე მუშაობის დაწყებამდე. ისე კი მსმენია, რომ არის ახალგაზრდა, ნიჭიერი მსახიობი. როგორც ვიცი, სწავლობდა მოსკოვში. და ჩვენში ხომ ჩამოსულ კაცს მეტი პატივი აქვს, ვიდრე შინაურს. გავარდნილი ჰქონდა ხმა, რომ იყო ყარაჩოღელი გოგო, უბრალო, უფრო თეატრის ახალგაზრდა ყმანვილებთან იყო. მათთან ქეიფობდა, დროს ატარებდა. ხანდახან „ყარაჩოღელობას“ იმიტაც ამტკიცებდა, ვითომ ხუმრობით, მამაკაცისათვისაც კი უკადრისი გინებაც იცოდა. ეს ყოველივე, ეტყობა, არასათანადო კულტურულ ახალგაზრდობას მოსწონდა და თავის ტოლ-ამხანაგად თვლიდნენ. გათხოვდა შალვა ამირეჯიბზე, რომელიც ქართველ ინტელიგენციას უყვარდა და მის წრეშიც ანჯაფარიძე იყო მიღებული. ჰქონდა გავარდნილი სახელი მომხიბვლელის და ბოჰემის (ბოჰემურისა).

თეატრში ჩემი მოსვლისას ვერიკო გაყრილი იყო თავის ქმართან და გადაკიდებული იყო ჭიაურელს, მგონი, უკვე მისი ცოლიც იყო. ქართველი ინტელიგენცია უკმაყოფილო იყო ანჯაფარიძით, რადგან გაჭირვების დროს ამირეჯიბს უღალატა და არა მაინცადამაინც კარგი სახელის მქონე მიხეილ ჭიაურელს გაჰყვა ცოლად. ამირეჯიბი და ახმეტელი ახლო კაცები იყვნენ და, რასაკვირველია, სანდროც გამწყრალი იყო ვერიკოზე. არ ვიცი, სხვა რა იყო მიზეზი მათი უთანხმოებისა, მაგრამ ერთი კია, რომ თითქმის ერთმანეთს ხმასაც კი არ სცემდნენ. ანჯაფარიძე ხედავდა, რომ ჭიაურელს მაინცადამაინც ხალხი პატივით არ ეპყრობოდა და იგი ყველაფერს აკეთებდა, რომ

როგორმე ჭიაურელს საზოგადოებაში კარგი მდგომარეობა ჰქონოდა. მარჯანიშვილის ჩამოსვლიდან ანჯაფარიძე ცდილობდა ჭიაურელის და კოტეს დაახლოებას, რომ იგი გამხდარიყო კოტეს მარჯვენა ხელი. როგორც ვიცი, კოტემ რეჟისორებიდან სანდრო ახმეტელი აირჩია თავის თანაშემწედ. ყველა რეჟისორი და ვერიკოს ამქარი ახმეტელის გინების მეტს არას სჩადიოდნენ იმ მიზნით, რომ კოტეს გული გასტეხოდა ახმეტელზე და მის მაგიერ რომელიმე ქართველ რეჟისორს დაეკავებინა ახმეტელის ადგილი. რასაკვირველია, ანჯაფარიძე ცდილობდა, თავისი ქმარი, ჭიაურელი გაეხადა კოტეს მოადგილედ. კოტემ, მიუხედავად ასეთი სიძულვილისა, მაინც არ მოიშორა თავიდან ახმეტელი და, როგორც ნიჭიერ რეჟისორს, თვლიდა თავის მარჯვენა ხელად. ახმეტელიც უხდიდა კოტეს ღრმა სიყვარულით, ერთგულებით და პატივისცემით.

ყველას ახსოვს, თუ როგორი უკმაყოფილონი იყვნენ ძველი რეჟისორები კოტესი — ყოველ რეჟისორს ჰყავდა თავისი ჯგუფი, ყოველ დიდ მსახიობს (ჩხეიძე, იმედაშვილი და სხვ.) — თავისი აჰამრინები. თეატრი და, საერთოდ, საქართველოს თეატრების მუშაკნი დაყოფილნი იყვნენ ჯგუფებად. ახალგაზრდობა უფრო კოტესაკენ იყო.

ახალმა პოლიტიკურმა ვითარებამ დააყენა ქართული თეატრის მოღვაწეობის წინაშე საკითხი — როგორ უყურებენ ისინი საბჭოთა ხელისუფლებას და იმუშავებენ თუ არა იმ მიზნების მისაღწევად, რომელთაც გამარჯვებული მუშა და გლეხი ისახავდა. ქართული თეატრის მიღწევათა კონფერენციაზე აუდიტორია ორ ბანაკად გაიყო: ერთი, რომელსაც სურდა, დამდგარიყო საბჭოთა პლატფორმაზე და თავისი ნიჭი მშრომელთა სამსახურში ჩაეყენებინა; მეორენი — რომლებიც კიდევ ებღაუჭებოდნენ ძველი თეატრის ნაციონალისტურ იდეოლოგიას. და არსდა მსახიობთა ახალი კავშირი.

ძველი თაობის ხელოვანებმა დემონსტრაციულად დატოვეს კონფერენცია (ქორელი, ანდრონიკაშვილი, ჩხეიძე, იმედაშვილი, ამირეჯიბი, არობიძე და სხვ.).

ახალ კავშირში ახალგაზრდებთან ერთად იყვნენ: ფალავა, გუნია, ნ. დავითაშვილი, ნ. ჯავახიშვილი, პ. კორიშელი, ს. ბეჟანიშვილი, ნ. გოცირიძე და სხვ.

მარჯანიშვილმა შეადგინა 1923-24 წლის სეზონისათვის დასი საბჭოთა პლატფორმაზე მდგომ ძველგაზრდა თუ ახალგაზრდა მსახიობებისგან, რასაკვირველია, მხედველობაში იყო მიღებული ყველა მსახიობი, რომლებიც იდგნენ საბჭოთა პლატფორმაზე და განაცხადებდნენ საჯაროდ სურვილს, ებრძოლათ ახალი ქართული თეატრის შექმნისათვის, ბრძოლა ძველსა და ახალს შორის თანდათან მწვავედებოდა. ეს ბრძოლა გადავიდა საზოგადოებაშიც.

ახმეტელის მეთაურობით ახალგაზრდობამ გადაწყვიტა, შეეკრა მტკიცე ორგანიზაცია, რომელიც გარს შემოეკვროდა კოტე მარჯანიშვილს და არ მისცემდა ნაციონალისტურ ფენას გასაქანს, რაიმე ზიანი მიეყენებინა კოტესათვის. დაარსდა დურუჯი. იგი გამოვიდა ძალიან უხეშად დაწერილი მანიფესტით. დურუჯის მანიფესტის დედააზრი იყო ბრძოლა ახალი ქართული თეატრის შექმნისთვის, თეატრისა, რომელიც თავისი შემოქმედებით ახალი დროის მოთხოვნებს მოემსახურებოდა, განამტკიცებდა რკინისებურ დისციპლინას მუშაობაში, იბრძოლებდა ნაციონალისტური იდეების და ახალი დროისათვის მიუღებელი ტრადიციების წინააღმდეგ. იბრძოლებდა ახალი ტიპის მსახიობის ჩამოყალიბებისთვის. დროშა ახალი თეატრისა იყო კოტე მარჯანიშვილი. რასაკვირველია, კორპორაცია დურუჯს ხელი არ უკრავს ძველი მსახიობებისთვის და, ვისაც სურდა კოტესთან მუშაობა, ყველა დასში ირიცხებოდა (ნ. გოცირიძე, ნ. დავითაშვილი, ნ. ჯავახიშვილი, პლ. კორიშელი და სხვ.). ნ. ჩხეიძემ, იმედაშვილმა და მათი აზრის

მატარებლებმა დატოვეს თეატრი და შეადგინეს „ქართული დასი“ — მართავდნენ წარმოდგენებს ოპერის თეატრში.

რასაკვირველია, დურუჯის სულის ჩამდგმელი იყო სანდრო ახმეტელი, მარჯვენა ხელი კოტე მარჯანიშვილისა. მანგლისში დასის საზაფხულო ყოფნის დროს მე დამევალა, შემედგინა დურუჯის წესდება და შინაგანანესი, რაც შევასრულე. ერთ-ერთი მუხლი შინაგანანესისა იყო — უმცირესობა ვალდებულია, დაემორჩილოს უმრავლესობის აზრს. ამთავითვე დურუჯში ორი ჯგუფი შეიქმნა — ერთი, ასე ვთქვათ, არისტოკრატია, „კულტურული მსახიობი“, მაღალ წრეებში მიღებული ხალხი; უკვე სახელმოხვეჭილი ანჯაფარიძე, დავითაშვილი, გ. დონაური, ნ. გამრეკელი და სხვანი; ხოლო მეორე ჯგუფი შედგებოდა უსახელო ახალგაზრდებისგან, „დაბალი კულტურის მქონეთაგან“. ასეთები იყვნენ: თ. ჭავჭავაძე, ჩხეიძე, ლორთქიფანიძე, ვასაძე, პატარაია, კორიშვილი, ჯიქია, პატარიძე, კ. გველესიანი, ანთაძე და სხვ. პირველი ჯგუფი ყოვლისმცოდნედ თვლიდა თავს და, რაკი ხშირად იყვნენ ხელმძღვანელების წრეებში, თავი მოჰქონდათ ყოვლისშემძლე და უცვლელ ადამიანებად. მეორე ჯგუფი გულწრფელად იყო მონადინებული, ებრძოლა ახალი, საბჭოური მსახიობის სახის შექმნისთვის და ზუსტად იცავდა წესდებას. ყველა-სათვის, დიდისათვის თუ პატარი-

სათვის, დისციპლინა ერთნაირად იყო სავალდებულო.

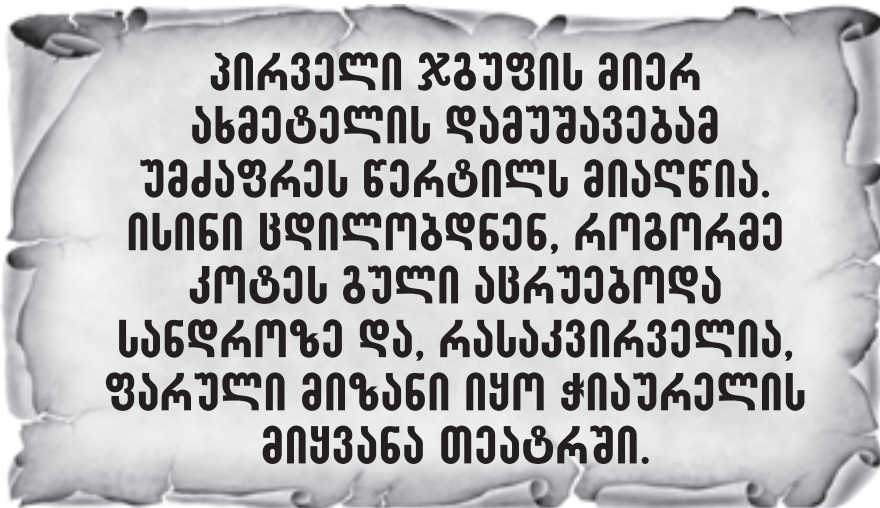
რასაკვირველია, პირველი ჯგუფის მსახიობებს ეთაკილებოდათ მკაცრი დისციპლინა და ხშირად ამუშავდნენ და გამოთქვამდნენ უკმაყოფილებას უმრავლესობის მიერ მიღებულ გადანყვებილებებზე. მეორე ჯგუფში იყო კიდევ ერთი ჯგუფი: „ზესტაფონელები“ — ლამბაძიძე, უ. ჩხეიძე, დ. ჩხეიძე და მათი მეთაური დ. ანთაძე. ამათ ჯგუფთან ახლოს იდგნენ ჭავჭავაძე, ვასაძე, შეიძლება ითქვას, რომ ყოველგვარი ჯგუფობრიობის გარეშე იდგნენ ახმეტელი, ჯიქია, ი. გამრეკელი, პატარაია, შავიშვილი და ერთი-ორი კიდევ, რომელიც ზუსტად იცავდნენ დურუჯის მთლიანობას და მის შინაგანანესს, პირველი ჯგუფის მიერ ახმეტელის დამუშავებამ უმძაფრეს წერტილს მიაღწია. ისინი ცდილობდნენ, როგორც კოტეს გული აცრუებოდა სანდროზე და, რასაკვირველია, ფარული მიზანი იყო ჭიაურელის მიყვანა თეატრში. შეისწავლეს რა კოტეს სისუსტე, დონაურის ოჯახი თითქმის ყოველდღე მართავდა ქეიფებს კოტესათვის. ქეიფებს ესწრებოდნენ, რასაკვირველია, დონაური, მისი ბიძაშვილი ლიალია, რასაკვირველია, ვერიკო. მუდამდღე იყო დამუშავება კორპორაციისა მისი დაშლის მიზნით, დამუშავება ახმეტელისა, თითქოს მტრისა მარჯანიშვილის. ამ ქეიფებს დაბალი ხარისხის ბოჰემურობა ახასიათებდა. კოტეც ჩა-

ვარდნილი იყო ამ წუმპეში, მაგრამ, მისდა სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ, მიუხედავად პირველი ჯგუფის სიძულვილისა, მარჯანიშვილი ახმეტელს, როგორც თავის მოადგილეს, არ თმობდა.

ამ ქეიფების დროს ყველანი უპრანავდნენ თვალს კოტეს, რომ როგორმე მისი განსაკუთრებული ყურადღება დაემსახურებინათ — მიზანი იყო, როგორმე კოტე ჩაეგდო რომელიმე მათგანს ხელში და მისი ნება-სურვილის გამტარებელი გამხდარიყო. კოტეს თვალში ელენე დონაური ჩაუფარდა. ყველა უწყობდა ხელს, რომ კოტესა და დონაურს შორის რომანი გაღვივებულიყო — აცრუებინათ გული კოტესათვის კორპორაციაზე, ახმეტელზე. ჩვენ ვგრძნობდით, რა მზაკერულ პოლიტიკას აწარმოებენ კოტეს მიმართ „სახელოვანი“ მსახიობები — მათ სურდათ, კოტე გაყროდა თავის მეუღლეს, შესანიშნავ ქალს, და შეერთო ელენე დონაური. ამ საქმისათვის თავგამოდებით იბრძოდნენ ანჯაფარიძე, ლიალია ვაჩნაძე, გამრეკელი ბაბუცა. ანჯაფარიძის მიზანი იყო, ელ. დონაურის მეშვეობით ხელში ჩაეგდო კოტე და თავის ნება-სურვილზე ეტრიალებინა იგი. შუამავლებმა მიზანს მიაღწიეს — კოტე გაყარეს ცოლს და შერთეს დონაური.

ამ პირობებში უფრო გამწვავდა შიგნით, კორპორაციაში, ურთიერთობა. კოტეს არწმუნებდნენ, რომ კორპორაცია ძირს უთხრის მის ავტორიტეტს, რომ ახმეტელი ცდილობს, გააგდოს კოტე თეატრიდან და თვითონ ჩადგეს სათავეში. პირველი ჯგუფი ამ პროპაგანდას საზოგადოებაში ეწეოდა. თანდათან გაიყო ინტელიგენცია ორ ბანაკად, ორად გაიყვნენ პარტიული ხელმძღვანელებიც. რასაკვირველია, ყურულაშვილი თავისი ცოლის, ს. ჭიჭინაძის გავლენის ქვეშ მოექცა, ლ. ლოლობერიძე ერთი მსახიობი ქალისადმი რომანულმა დამოკიდებულებამ გაიტაცა.

დასასრული შეხვედრა ნომარში

«ივერია» და ქართული ინტელიგენცია XIX საუკუნის 90-იან წლებში

(დასასრული. დასაწყისი იხ. „ისტორიული მემკვიდრეობა“ №5)

90-იანი წლების დამდეგისთვის გაზეთი „ივერია“ კვლავ რჩება ქართული საზოგადოებრივი აზრის ერთადერთ გამომსახველად, 1891 წლიდან 1893 წლამდე ქართველი დემოკრატიული ინტელიგენციის საერთოდ და უპირატესად — თერგდალეულთა იდეური მიმდინარეობის ერთადერთი მესიტიყვედ.

ქვეყნის სამეურნეო დოვლათის ეროვნულად მოვლა-პატრონობის საკითხს ილია საგანგებოდ ეხება სტატიებში „ჩვენი სოფლის მეურნეობა და შეკავშირების საჭიროება“ და „კახეთის სოფლის მეურნეობის კავშირი“. პირველ სტატიაში ილია მიუთითებს გლეხობის შეკავშირებაზე, მათი შესაძლებლობის გაერთიანების აუცილებლობაზე მინის დამუშავების პრიმიტიული წესების აღმოსაფხვრელად, სოფლის მეურნეობის ინტენსიფიკაციისთვის მანქანა-იარაღების შესაძენად და სხვ. გლეხებმა, — შენიშნავს ილია, „უნდა საზოგადო ქონება გაიჩინონ და ეს ქონება თავის დროზედ მოახმარონ მიწების შესყიდვას, ადგილმამულების შექმნას, მიწადმოქმედების განკარგვას, სარწყავ წყლების გამოყვანას, სკოლების დაარსებას, კაი ჯიშის საქონლის მოშენებას და გამრავლებას, რომელიც შორიდან თუ ახლოდამ ხელს უწყობს სოფლური მეურნეობის წარმატებას“.

მეორე სტატიაში ილია ასაბუთებს, რომ ქართველ ხალხს აქვს მეურნეობის უკეთ მოწყობის და ეკონომიკური დოვლათის შექმნის ყველა საშუალება. რომ ახლარკინიგზებმა და საზღვაო ხომალდებმა ჩვენი პროდუქციის შორს გატანის საუკეთესო შესაძლებლობანი შექმნეს, რომ ბუნებისაგან მომადლებულ ჩვენს ქვეყანაში ყველაფერია, რაც სულსა და

გულს უნდა, კაცმა გაიჩინოს, გამოიღოს ბაზარში გასატანად. **ახლა, ამ ახალ ვითარებაში ქონებაა მთავარი, იგია ფარხმალი ცხოვრებისა. ქონების წყარო კი სოფლის მეურნეობის განკარგვა და გაძლიერებაა.** „მიწათმოქმედებას ჩვენში სხვა გზა და მიმართულება“ უნდა აუჩინონ, — წერს ილია, — გაუმრავალგვარონ კულტურა ჰავისა და მინის შესაფერად. ყოველივე ახლად შემოსალები საჭირნახულო შეუწონონ საშინაო და საგარეო ბაზრის მოთხოვნილებას, ძვირფასი რამ ჭირნახული დაუდვან საგნად მინისმოქმედს და იეფის ფასის ჭირნახულზე ხელი ააღებინონ ან გაუადვილონ ხარჯი და მუშაობა“.

ილიას აზრით, ცოდვება, მადლიანი ქართული ნიადაგი პურზე მოაცდინო. იმისთანა ქვეყანაში, „სადაც ჩაი, სორგო, ალისარჩული, აბრეშუმი მოდის, საცა ბამბა ხარობს, საცა ყოველგვარი ხეხილია შესაძლებელი, საცა ყურძენი მოდის, ღვინო დგება, საცა შესაძლოა გაჩენა თითქმის ყოველგვარ საზეთე, სამღებრო და სააფთიაქო მცენარეებისა, იქ მიწისა და ხელის მოცდენა იმისთანა ფასმოკლე ჭირნახულისათვის, როგორც, მაგალითებრ, პურია, ჩვენის ფიქრით, დიდი შეცდომაა“.

ილიას საჭიროდ მიაჩნდა, რომ ჩვენი მეურნეობის პროდუქცია გაგვეტანა რუსეთში, სადაც მას

ხელსაყრელი ბაზარი ელოდებოდა, იქიდან კი სანაცვლოდ პური შემოგვეტანა.

ამით იყო გამოწვეული ილიას განსაკუთრებული ყურადღება საქართველოს სოფლის მეურნეობის ისეთი დარგებისადმი, როგორცაა მევენახეობა-მელვინეობა, მეხილეობა და მესაქონლეობა; ამიტომ ურჩევდა იგი ხალხს ინტენსიური კულტურების გაშენების მიზანშეწონილობაზე.

ამ დროისათვის ილიას ყურადღების ცენტრი მართლაც სოფელი იყო, რადგან სოფელი ეროვნული ღონისძიების საფუძვლად მიაჩნდა. მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავდა, რომ იგი, თითქოს, კაპიტალისტური მრეწველობის განვითარების წინააღმდეგ გამოდიოდა. ილია დიდი მოსურნე იყო — ჩვენი ქვეყნის კაპიტალისტური მრეწველობის განვითარებისა. მას გულს უკლავდა ის, რომ შავი ქვის მრეწველობა უცხოელთა ხელში იყო. სხვები ისქელებდნენ ჯიბეს ჩვენი ეროვნული დოვლათით, რომ

ცხენის რკინისგზა ქალაქში უცხოელებმა გამართეს, ჩვენი სოფდაგრები კი თვლემდნენ, რომ საქართველოში დიდებული სალითოგრაფიო ქვა აღმოჩნდა, მაგრამ მის დამუშავებაზე არავის უფიქრია. რომ ჩვენი სიმდიდრე ჩვენს ხალხს პირიქამ ეცლება და გამკითხავი არავინ არის, რომ შაქრის ქარხანას „სხვიდგან მოსულები“ მართავენ, რომ ნავთის საქმესაც ჩვენი სოფდაგრების უთაურობით ასეთივე დღე დაუდგა და სხვ.

ილიას მიაჩნდა, რომ ძველის სამკინძველო განვითარებას სათანაო ეროვნული ძალები უნდა ჩაუდგინენ, ამისათვის პირველყოვლისა, საჭიროა კადრები, საჭიროა ტექნიკური ინტელიგენციის აღზრდა. სტატიაში „სატექნიკო და სახელოსნო სასწავლებელთა შესახებ“ (დანერილია 1898 წ.), ილია საგანგებოდ ამახვილებს ყურადღებას ტექნიკური ინტელიგენციის უდიდეს მნიშვნელობაზე და მაგალითისათვის მოჰყავს გერმანია, რომელიც 90-იან წლებში წინა პლანზე სამრეწველო განვითარებამ დააყენა, ხოლო ეს განვითარება ტექნიკური ინტელიგენციის მეშვეობით იქნა განხორციელებული.

ილიას აზრით, თუ გვსურს მსოფლიოს ტექნიკურ პრობ-

რისს ფეხი ავუწყოთ, უნდა ვიზრუნოთ ტექნიკური განათლებისათვის. „სატექნიკო სკოლები აუცილებელი საჭიროებაა და ცხოველმყოფელი სახსარია ჩვენი წარსულის საქმის ხელახლად გამოზრუნებისათვის“.

ეკონომიკურ საკითხებზე 90-იან წლებში ილიას ნააზრევს ეს მოკლე დახასიათებაც ცხადყოფს, რომ იგი კი არ ჩამორჩა მოვლენებს, არამედ წინ უსწრებდა მათ. ცხადყოფს, რომ მისი პოზიცია ქვეყნის სამეურნეო განვითარების პროგრესული იყო და ხალხის ინტერესებიდან ამოდიოდა; რომ მას საქართველოს მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის კაპიტალისტური განვითარება გარდაუვალად და სასარგებლოდ მიაჩნდა; იგი შესაძლებლად თვლიდა ახალ პირობებში ხალხის შემოქმედებითი ძალების მიზანსწრაფულად ამოქმედებას, რაც ეკონომიკური პროგრესის შემაპირობებელი უნდა ყოფილიყო. ამრიგად, 90-იან წლებშიც ილია აქტიურად, მიზანსწრაფულად, უღვევი ენერგიით, ოპტიმისტური განწყობილებით განაგრძობდა ბრძოლას ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იმ იდეალებისათვის, რომელიც ჯერ კიდევ 60-იან წლებში იქნა დასახული.

კავკასიაში ცარიზმის რეაქციული პოლიტიკის მესვეურთათვის ილიას ეს ენერგიული მოღვაწეობა არ შეიძლება დაფარული ყოფილიყო. მათთვის ცხადი იყო ისიც, რომ ამ ბრძოლაში ილია მეთაურის როლს განასახიერებდა, რომ მის გარშემო იყვნენ დარაზმული ეროვნული და სოციალური ჩაგვრისაგან ქვეყნის განთავისუფლებისათვის მებრძოლი ძალები.

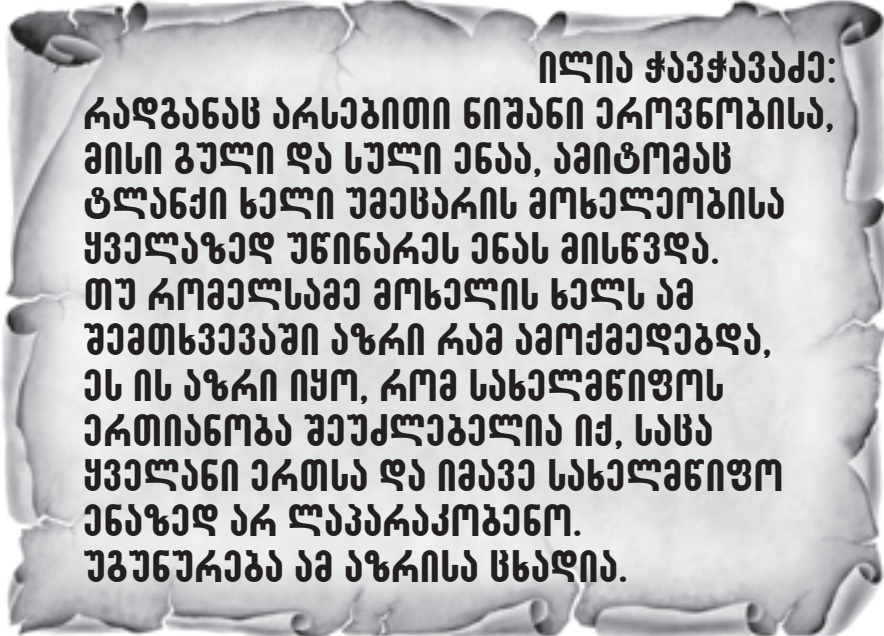
ამიტომ იყო, რომ კავკასიის რეაქციული მოხელეობა ეჭვის თვალთ უცქეროდა „ივერიას“ და მის რედაქტორს, კრძალავდა გაზეთის გამოცემას და ადმინისტრაციულ სასჯელს ადებდა მის მეთაურს.

„დაბეჯითებით შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ მთავარი ხელმძღვანელი იმ მიმართულებისა, რომელსაც მიზნად აქვს დასახული ეროვნული მოძრაობის გაღრმავება, არის თავადი ილია ჭავჭავაძე. ი. ჭავჭავაძე შესანიშნავი გონებისა და მდგომარეობის პატრონია. სარგებლობს დიდი ავტორიტეტით საერთოდ ქართველთა და განსაკუთრებით თავისუფალმოაზროვნეთა შორის. ხმები დადის, რომ დროდადრო მასთან ეწყობა საიდუმლო კრებები, რომელზედაც ირჩევა სხვადასხვა საზოგადოებრივი და სოციალური საკითხები“.

თბილისის ჟანდარმთა სამმართველოს ეს დასმენა, რომელიც პეტერბურგში იქნა გაგზავნილი, 1894 წელსაა დანერილი და საკმაო სიზუსტით ასახავს ი. ჭავჭავაძის მაღალსაზოგადოებრივ მდგომარეობას, საყოველთაო ავტორიტეტს, მის იდეურ მიმართულებას. ამიტომ იყო იგი პოლიციის საიდუმლო მეთვალყურეობის ქვეშ, ამიტომ არ დართეს ნება ქართველ საზოგადოებრიობას, 1898 წელს გადაეხადა ი. ჭავჭავაძის სამწერლო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის იუბილე.

„ივერიის“ რიგი მოწინავე წერილებისა, რომლებიც, ჩვეულებრივ, ხელმოუწერელი იყო, ილია ჭავჭავაძეს ეკუთვნის.

...ნიმუშისათვის ყურადღებას

ილია ჭავჭავაძე:

რადგანას არსებითი ნიშანი ეროვნობისა, მისი გული და სული ენაა, ამიტომას ტლანქი ხელი უმეხარის მოხალეობისა ყველაზედ უნინარეს ენას მისწვდა. თუ როველსამე მოხალის ხელს ამ უმეთხვევაში აზრი რამ ამოქაედაცდა, ეს ის აზრი იყო, რომ სახელმწიფოს ერთიანობა შეუქლავალია იქ, სასა ყველანი ერთსა და იმავე სახელმწიფო ენაზედ არ ლაპარაკობენო. უგუნურება ამ აზრისა სხადია.

ჩვენ მხოლოდ ილიას ერთ მოწინავე წერილზე შევეჩერებთ. ამ სტატიას, ჩვენი აზრით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება.

საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივის მეცნიერ თანამშრომელმა, ან განსვენებულმა ა. იოვიძემ 1947 წელს ჟურნალ „საისტორიო მოამბეში“ გამოაქვეყნა დოკუმენტური მასალები ილია ჭავჭავაძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ. მასალებში შეტანილია კავკასიის საცენზურო კომიტეტის საქმეებში დაცული გაზეთ „ივერიისთვის“ ნაგარაუდვეი მოწინავე სტატიის (ცენზურის მიერ აკრძალულის) რუსული თარგმანი. თარგმანი ხელნაწერია, უთარილო. იმავე საქმეში დაცულია საცენზურო კომიტეტის მიმართვა, რომლითაც დგინდება სტატიის დაწერის მიახლოებითი დრო და თარგმნის ზუსტი თარიღიც — 1897 წლის 8 დეკემბერი. ავტორის ვინაობაზე თარგმანში არაფერია ნათქვამი, დედანი კი დაკარგულია. ა. იოვიძე ვარაუდობს, რომ „მოწინავე სტატია, მასში გამოთქმული აზრების მიხედვით, ილიას უნდა ეკუთვნოდეს“, თუმცა დასაბუთება არ უცდია.

ა. იოვიძის ეს საყურადღებო ვარაუდი, სამწუხაროდ, ქართული საზოგადოებრივი აზრი სპეციალისტებს შეუმჩნეველი დარჩათ. როგორც ცნობილია, 1951-1961 წლებში გამოიცა ი. ჭავჭავაძის თხზულებათა სრული კრებული (პ. ინგოროყვას რედაქტორობით). ამ გამოცემაში აღდგენილია ილიას სტატიებიდან ცენზურის მიერ ამოღებული ადგილები და ცალკეული სტატიებიც კი, მაგრამ ზემოთ მითითებული მოწინავე სტატია არსად არაა ნახსენები.

გაზეთ „ივერიისთვის“ განკუთვნილი ეს მოწინავე სტატია ეძღვნება იმ დროისათვის მეტად მტკივნეულ პრობლემას — ცარიზმის რეაქციულ მოხელეთა ხელყოფისაგან მშობლიური ენის დაცვას. ცარიზმის რეაქციულ მოხელეთა ასეთ პოლიტიკას გაბედულად აღუდგნენ წინ ი. ჭავჭავაძე და მისი თანამებრძოლები. ი.

ჭავჭავაძემ იანოვსკისა და მისი დამქაშების ცრუპედაგოგიური აზრებიდან ქვა ქვაზე არ დატოვა. თერგდალეულთა ბრძოლა მშობლიური ენის დასაცავად თანმიმდევრული და ორგანიზებული იყო.

ქვემოთხსენილი სტატია, რომელიც გაზ. „ივერიაში“ 1897 წ. უნდა დაბეჭდილიყო, ილიას ამ რიგის სტატიებს განეკუთვნება. 1897 წელს რუსეთის ახალმა იმპერატორმა ნიკოლოზ მეორემ ვარშავაში სტუმრობისას ზოგიერთი შეღავათი მისცა პოლონურ ენას, რომელიც პოლონეთის 1863 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ ცარიზმის მიერ სასტიკად იყო დათრგუნული. პოლონელი ხალხისადმი ასეთმა „წყალობამ“ აალაპარაკა რუსეთის მოწინავე საზოგადოებრიობა, რომელიც არასოდეს არ თანაუგრძნობდა ცარიზმის რეაქციულ მესვეურთა შოვინისტურ-დამპყრობლურ ღონისძიებებს. ახალი იმპერატორის ეს „წყალობა“ რეაქციის შავბნელ ფონზე იმდენად მოულოდნელი და თვალსაჩინო იყო, რომ ამ ფაქტს ლიბერალურ-დემოკრატიული გაზეთები დადებითად გამოეხმაურნენ.

პოლონელი ერისადმი ცარიზმის ასეთი დათმობა განხორციელდა იმ დროს, როცა ამიერკავკასიაში მთავარმართებელ გოლიცინს კურსი ჰქონდა აღებული ქართული ენის განდევნაზე არა მარტო სკოლებიდან, არამედ ეკლესიიდანაც კი. როგორც ჩანს, ი. ჭავჭავაძემ, როგორც გაზ. „ივერიის“ რედაქტორმა, ისარგებლა პოლონელი ხალხისადმი „წყალობის“ გამო რუსულ დემოკრატიულ პრესაში ამტყდარი მოწონების ხმაურით და დროულად ჩათვალა ამ ფონზე ემხილა და დაეგმო ქართული ენის მიმართ ამიერკავკასიის რეაქციონერ მოხელეთა მტრული დამოკიდებულება, რაც ამ ვითარებაში მთავრობის ოფიციალურ კურსთანაც შეუსაბამო ჩანდა. **სტატიის ავტორი, იმონემებს რა რუსეთის მოწინავე გაზეთების შეხედულებებს, იცავს სახელმწიფო ენის გვერდით ეროვნული ენების არსებობის უფლებას და დამაჯერებლად ასაბუთებს, რომ ეროვნული ენების განვითარება არათუ აბრკოლებს, არამედ, პირიქით, ხელს უწყობს სახელმწიფო ენის გავრცელებას.**

როგორც აღვნიშნეთ, ხელთა

გვაქვს „ივერიის“ აკრძალული მონინავის მხოლოდ რუსული თარგმანი, რომლის შესატყვისობას დედანთან ადასტურებს ცენზორი გ. ჟურული. რუსულიდან ქართულად სტატია ჩვენ ვთარგმნეთ. კითხვა ისმის — რა ნიშნების მიხედვით შეიძლება ეს სტატია ილია ჭავჭავაძეს მივაკუთვნოთ?

პირველყოვლისა, აღსანიშნავია ის, რომ ისეთ საპასუხისმგებლო, ეროვნულად მტკივნეულ და საყოველთაო სახალხო წადილის გამომხატველ მონინავე სტატიებს „ივერიაში“, როგორც წესი, წერდა ილია ჭავჭავაძე, როგორც რედაქტორი ამ გამოცემისა. თუ თვალს გადავაავლებთ 80-იანი წლების პირველი ნახევრის „ივერიის“ (იგი მაშინ ყოველთვიურ ჟურნალად გამოდიოდა) მონინავე სტატიებს, რომლებიც „შინაური მიმოხილვის“ სათაურით იბეჭდებოდა, დავრწმუნდებით, რომ ყველა (გარდა ორიოდ გამონაკლისისა) ილიას მიერაა დაწერილი, თუმცა ხელმოწერელია. ამ სტატიებში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურის მიერ გაბედულადაა დაგმოხილი ცარიზმის კავკასიელ მოხელეთა რეაქციული პოლიტიკა, დასაბუთებულია ეროვნული ენის მაღალი უფლება, მხილებულია ცილისმწამებლები, რომლებიც ქართველ ერს სეპარატიზმისაკენ მისწრაფებაში აბეზღებდნენ, მოშველიებულია რუს მეცნიერთა აზრები მცირე ერების უფლებათა დაცვის

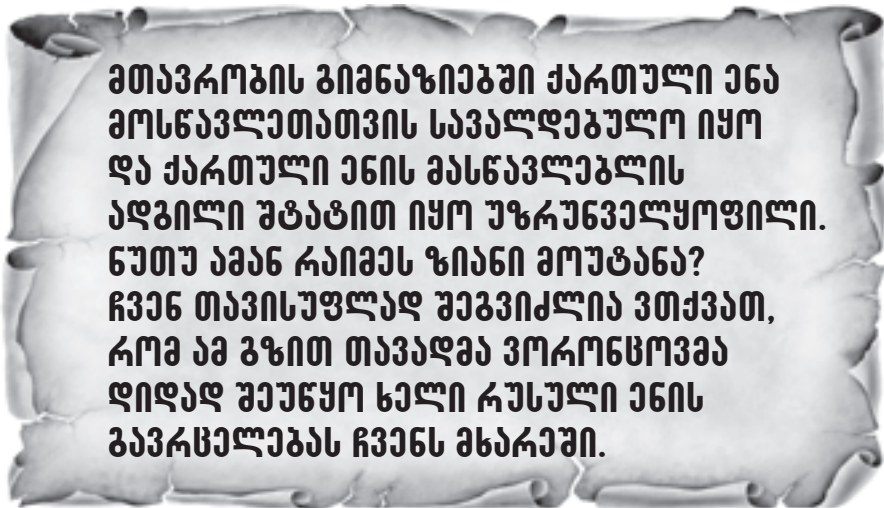
თაობაზე და სხვ. მაგალითად, 1881 წ. მარტის „შინაური მიმოხილვა“, რომელიც ილიას კალამს ეკუთვნის, თემატიკისა და დებულებებით თითქმის იდენტურია 1897 წ. იმ მონინავისა, რომლის ავტორის ვინაობაც ამჟამად გვაინტერესებს. ილია აქ ეხება მრავალეროვან რუსეთში მცირე ერების ენობრივ უფლებებს და ავტორიტეტულ რუს მოღვაწეთა ნათქვამების მოშველიებით გმობს ამიერკავკასიის რეაქციულ მოხელეთა კურსს, თვითმმართველობის ჩახშობისა და სკოლიდან და ეკლესიიდან მშობლიური ენის გამოდევნისაკენ რომ იყო მიმართული.

„რადგანაც არსებითი ნიშანი ეროვნობისა, მისი გული და სული ენაა, ამიტომაც ტლანქი ხელი უმეცარის მოხელეობისა ყველაზედ უწინარეს ენას მისწვდა. თუ რომელსამე მოხელის ხელს ამ შემთხვევაში აზრი რამ ამოქმედებდა, ეს ის აზრი იყო, რომ სახელმწიფოს ერთიანობა შეუძლებელია იქ, საცა ყველანი ერთსა და იმავე სახელმწიფო ენაზედ არ ლაპარაკობენო. უგუნურება ამ აზრისა ცხადია“, — წერს აქ ილია და საბუთიანობას რუსი მეცნიერების გამონათქვამებით ამაგრებს. ეს სტატია, როგორც ჩანს, ცენზორს მაშინაც წინასწარ უჯიჯგნია და ბევრი საყურადღებო აზრი ამოუღია. ამიტომ წერს ილია „მიმოხილვის“ ბოლოს: „ამ წერილს თირკმლები განგებ ამოვაცალეთ და შუა წელი გამოვსტყე-

რით, რომ თავსა და ბოლოს მაინც ნება ჰქონოდა ქვეყანაში გამოსვლისათ“.

თერგდალეულებს წესად ჰქონდათ გეგმაზომიერი გალაშქრება მთავრობის მოხელეთა გამოხდომის წინააღმდეგ. პირველი და მთავარი სიტყვა აქ ილიას ეკუთვნოდა. ეს ტრადიცია „ივერიაშიც“ გრძელდებოდა. მშობლიური ენის საკითხებზე, განსაკუთრებით, თეორიული ხასიათის სტატიებს ილია წერდა. (იხ. მისი „ბ-ნ იანოვსკის წერილის გამო“, „პედაგოგის საფუძვლები“, „ვიცინოთ თუ ვიტყვით“ და მრ. სხვა). ილიამ გასცა პასუხი კატკოვს, ილია ამხელდა და გმობდა გაზეთ „კავკაზის“ გამოხდომებს ქართული ენის, კულტურისა და ტრადიციების წინააღმდეგ. ილიამ დაწერა პოლემიკური ტრაქტატები საქართველოს ისტორიის გამყალებებელთა წინააღმდეგ. ერთი სიტყვით, ი. ჭავჭავაძე, რომელიც ქართველ ეროვნულ მოღვაწეთა მთელ პლედას ფლავმანობდა, თვითონ წერდა ისეთ სათუთ და საპასუხისმგებლო საკითხებზე, რომლებიც ეროვნულობის დაცვასა და მთავრობის კურსის კრიტიკას შეეხებოდა.

ქართული საზოგადოებრივი აზრის ზოგი მკვლევარი შეიძლება შეგვედავოს — ილიას აქტიური ბრძოლა ცარიზმის კავკასიელ მოხელეთა კურსის წინააღმდეგ და, კერძოდ, მისი მონინავე სტატიები ჟურნალ „ივერიაში“ 80-იანი წლების პირველ ნახევარს განეკუთვნება და საბუთად არ გამოდგებაო. ზოგი მკვლევარი მართლაც იმ აზრისაა, რომ 80-იანი წლების შემდეგ თერგდალეულობაც დაიშალა, ილიაც თითქმის ჩამოსცილდა „ივერიას“ და მის მხატვრულ და პუბლიცისტურ აზროვნებაში „კრიზისი“ დაიწყო, რომ იგი „ივერიას“ ფორმალურად რედაქტობდა და მასში მონინავეებს აღარ წერდა და სხვ. ეს შეხედულება, როგორც ზემოთ მივუთითებდით, ძირშივე მცდარია. ი. ჭავჭავაძე 90-იან წლებშიაც ადრინდელი შეუპოვრობით განაგრძობდა ეროვნული თვითმყოფადობისთვის

ბრძოლას და გაზეთ „ივერიის“ საქმიანობას წარმართავდა. ხოლო თვით „ივერია“ მოთავე გაზეთი იყო ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. ამიტომ იყო, რომ 1896 წ. რვა თვით აკრძალეს „ივერიის“ გამოცემა, ამიტომ იყო, რომ „ივერიის“ რედაქტორზე პოლიციის საგანგებო ზედამხედველობა იყო დაწესებული, ამიტომ ჩაშალა მთავრობამ ი. ჭავჭავაძის იუბილე, რისთვისაც 1897-1898 წლებში საგანგებოდ ემზადებოდა ქართული საზოგადოებრიობა.

ჯერ ქართულიდან რუსულ, ხოლო შემდეგ რუსულიდან ქართულ თარგმანში, ცხადია, სტატიას დაკარგული აქვს ის პოლიტიკური სიმახვილე და განსაკუთრებული მაღლი აზრის ჩამოსხმისა, რაც მხოლოდ ილიას ახასიათებდა. ამიტომ მკითხველი, რომელიც მიჩვეულია ილიას ენის მარილიანობას, შეიძლება შეყოყმანდეს — ილია ასე არ დაწერდაო. მაგრამ, ვინც ღრმად ჩაუკვირდება ქვემოთ მოტანილ სტატიას, მიუხედავად იმისა, რომ იგი თარგმანის თარგმანია, მაინც შეამჩნევს იმ საოცრად მტკიცე შინაგან ლოგიკას, აზრის სიცხადეს, მაღალ ტაქტს, თავშეკავებულ, მაგრამ მომაკვდინებელ სარკაზმს, რომლითაც საერთოდ გამოირჩეოდა ილიას საპოლემიკო წერილები.

ახლა გავცნოთ სრულ ტექსტს ამ სტატიისა:

„დედაქალაქის გაზეთები უკანასკნელ ხანებში ბევრს წერდნენ, თუ როგორ მოეპყრან იმ ეროვნულ უმცირესობათა ენებს, რომლებიც რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შედიან, როგორც ერთიანი რუსეთის სახელმწიფოს ერთგული ქვეშევრდომები. ამ სახელმწიფო იმპერატორმა ვარშავა მოინახულა და პოლონელი ხალხისთვის გაიღო ზოგიერთი უმაღლესი წყალობა პოლონური ენის სასარგებლოდ. ამ წყობილებაში გამოიწვია პოლონელთა დიდი აღტაცება და საქმე ისე წარიმართა, რომ პოლონელთა ადრინდელი უკმაყოფილება ცხრება და დავინწყებას ეძლევა.

ასეთმა წყალობამ, აგრეთვე, გაახარა ის მონინავე ჯგუფი რუსეთისა, რომელიც სახელმწიფოს ძალასა და დიდებას ჰხედავს ქვეშევრდომთა სიყვარულსა და ნებაყოფლობით ერთსულოვნებაში და არა ხელოვნურ ერთგვარობაში. სხვა და სხვა ეროვნებათა სრული ასიმილაციისაკენ მისწრაფებამ არ გაამართლა მასზე დამყარებული იმედები, პირიქით ზიანი მიაყენა ეროვნებათა სულიერი ერთიანობის საქმეს, რადგან ერთგვაროვნება ვერა და ვერ შექმნა. **სახელმწიფოს ძალა ერთსულოვნებაა და სრულიადაც არა ის, რომ ყველა ქვეშევრდომს ერთნაირი ფიზიონომია ჰქონდეს, ერთგვარ ტანსაცმელს ატარებდეს, ერთნაირად ლოცულობდეს და ერთ ენაზე ლაპარაკობდეს.** ჩრდილოეთ ამერიკის შტატებში გაბატონებული ენა ინგლისურია, მიუხედავად იმისა, რომ შტატები ინგლისის გამოეყვნენ და ეს საქმე არც უსისხლოდ მომხდარა. სრულებითაც არაა საჭირო მაგალითების შორიდან მოტანა. განა იაროსლავის გუბერნიის მცხოვრები მოსკოვის გუბერნიის მცხოვრებისაგან არაფრით არ განსხვავდება, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ერთი ტომისანი არიან და ერთ ენაზე ლაპარაკობენ? მაგრამ ვინ იტყვის, რომ რომელიმე მათგანი ნაკლებად ერთგული იყოს რუსეთისა ან ნაკლებად უყვარდეს იგი.

ცხადია, რომ სახელმწიფოს ერთიანობისათვის ერთგვარობა და თუნდაც, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ერთნოვნობა არაფერ შუაშია, ყოვლადმონყალე იმპერატორის ვარშავაში სტუმრობამ მოძღვრებას ამ ერთგვარობაზე ბოლო მოუღო. დედაქალაქის გაზეთთა ნააზრევი ნათლად გვიჩვენებს, რომ განსვენებული კატკოვის მიერ 1863 წლიდან დაწყებულმა პროპაგანდამ ერთგვაროვნობაზე თავისი დრო უკვე მოსჭამა და ყოვლისშემძლე მარჯვენამ სხვა, ახალ და უკეთეს გზისაკენ მიუთითა.

წინანდელი მოძღვრება, პირველყოვლისა, ილამქრებდა სხვა-

დასხვა ერების ენების წინააღმდეგ, ცდილობდა შეეზღუდა, შეევიწროებინა ისინი და განედევნა არა მარტო სამთავრობო სკოლებიდან, არამედ იმ სკოლებიდანაც, რომლებიც თვით ამ ხალხების მიერაა დაარსებული. ეს მიმართულება ერთ დროს ხელისუფალთა მეტისმეტი გულმოდგინებით იქამდეც კი მივიდა, რომ თავის უფლებებსაც გადააჭარბა და ნებისმიერად, უკანონოდ მოინდომა სხვადასხვა ხალხთა ენა ეკლესიიდანაც განედევნა. ამ მხრივ ყველაზე მეტად დაზარალდნენ ის ეროვნებანი, რომლებიც მართლმადიდებლობას აღიარებენ. ყველაზე საკვირველი მაინც ისაა, რომ მაგალითად, ჩვენში სხვა სარწმუნოების ადამიანებს უფლება აქვთ საღვთო წერილი თავიანთ ენაზე შეისწავლონ და ამ მხრივ შევიწროებული არიან მხოლოდ მართლმადიდებელი ქართველები — მართლმადიდებლური სახელმწიფოს ქვეშევრდომები. რატომ და რისთვის? — ეს დღემდე გაურკვეველი რჩება.

თავისთავად იგულისხმება, რომ **სახელმწიფო უნდა ცდილობდეს, განავრცოს თავისი ენა, რომლის შესწავლა თითოეული ქვეშევრდომის არა მარტო უფლება, არამედ მოვალეობაცაა.** სახელმწიფო ენის განვრცობა აუცილებელია იმიტომაც, რომ სახელმწიფომ უკეთ შეასრულოს თავისი ფუნქციები, უკეთ განახორციელოს თავისი განზრახულობანი. მაგრამ ეს ხომ არ ნიშნავს, რომ თუ ქვეშევრდომებს თავისი ენა წართმეული არა აქვთ, ისე მათ შორის სახელმწიფო ენა ვერ გავრცელდება? სახელმწიფო ენის განვრცობა, უმთავრესად ამ ენის შესწავლის მისწრაფებას უნდა ეყრდნობოდეს და არა სხვა ენების აღმოფხვრასა და განადგურებას. სახელმწიფო ენის შესწავლას, სხვადასხვა ერების საკუთარი ენა არათუ აბრკოლებს, არამედ ხელს უწყობს კიდევ, რადგან მშობლიური ენის დახმარებით ამა თუ იმ ეროვნების შვილი უფრო სწრაფად და უკეთ ითვისებს მისთვის აუცილებელ სახელმწი-

ფონას. ეს დებულება პედაგოგიურ მეცნიერებაში იმდენად ნათელია, რომ მის სამართლიანობაში დღეს ეჭვი არავის შეაქვს, გარდა რამდენიმე კერპი კაცისა, რომელთაც ჭეშმარიტების აღქმის უნარი, ალბათ, წართმეული აქვთ.

ყოველივე ზემოთქმულის გარდა, **სახელმწიფო ენას აქვს სხვა, ასე ვთქვათ, ბუნებრივი გზა განვრცობისა. თუ მხედველობაში მივიღებთ მარტო იმ გარემოებას, რომ სახელმწიფო სამსახური შეუძლებელია სახელმწიფო ენის ცოდნის გარეშე, ხოლო ეს სამსახური წყაროა არსებობისა, მაშინ ნათელი გახდება, თუ რაოდენ ძლიერი უნდა იყოს იძულება, შეისწავლონ ეს ენა.** მარტო ამ ვითარების გამო სახელმწიფო ენას გავრცელების მეტად ფართო გზა გააჩნია. მხედველობაში მისაღები იმის, რომ ეკონომიურ ურთიერთობათათვის სულიერ და მატერიალურ ძალთა განვითარებისათვის სახელმწიფო ენა, რომლის სარბიელი ფართეა, უფრო აუცილებელი და ხელსაყრელია, ვიდრე ერთი რომელიმე ადგილობრივი ენა. ამ ორი გარემოების გამო სახელმწიფო ენა ერთადერთი იარაღია არსებობისათვის ბრძოლაში და ის, ვინც ცდილობს ამ ბრძოლიდან გამარჯვებული გამოვიდეს, უსათუოდ უნდა ფლობდეს არა სასხვათაშორისოდ, არამედ იმათზე უკეთესად, ვისთვისაც ეს ენა მშობლიურად ითვლება.

როგორც ვხედავთ, ერთი მხრივ, წმინდა ეკონომიური მიზეზები, ხოლო მეორე მხრივ, თვით საზოგადოებრივი ცხოვრება სახელმწიფო ენის ცოდნას აუცილებელს ხდის სახელმწიფოს ყველა წევრისთვის, განურჩევლად ეროვნებისა, ეს ისეთი ძლიერი შინაგანი აუცილებლობაა, რომ, სახელმწიფო ენის გავრცელების საქმე მარტო ამ აუცილებლობასაც რომ მივანდოთ, ესეც სავსებით საკმარისი აღმოჩნდება, რათა იგი ყოველგვარი იძულებისა და სხვებზე დაწინაურებისა და შევიწროების გარეშე თავის დროზე და თავისთავად გავრცელდეს.

ამრიგად, სახელმწიფო ენის გავრცელება ისეთს მყარ ნიადაგზეა, რომ მას წინ ვერავითარი დაბრკოლება ვერ აღუდგება, რადგან თვით ცხოვრება გახდის იძულებულს, შეისწავლო და იცოდეს ეს ენა. ახლა საკითხავია — როგორ შეიძლება, ადგილობრივი ენის ცოდნამ ხელი შეუშალოს სახელმწიფოებრივის განვრცობას, როცა ამ ორი ენის შეჯახების ან ურთიერთგამორიცხვის არავითარი ნიადაგი არ არსებობს? თითოეულ მათგანს ხომ თავისი ასპარეზი აქვს და ისინი ერთიმეორის საზღვრებში არ იჭრებიან. სრულიად სხვა საქმეა, როცა ერთი ენა ცდილობს, მეორეზე იმძლავროს და გაბატონდეს. ჩვენში ხომ ეს არ ხდება! ამიტომ **გაუზიარებია, რად უნდა შეუშალოს ხელი სახელმწიფო ენას, თუ, მაგალითად, ესა თუ ის ერი უფლებამოსილი იქნება თავის საკუთარ სკოლაში თავის საკუთარ ენაზე სწავლობდეს და მისი საშუალებით სახელმწიფო ენასაც ეუფლებოდეს? რატომ შეუშალოს ხელი სახელმწიფო ენას, თუ, მაგალითად, მართლმადიდებელი ძრისტიანი თავის ეკლესიაში თავის ენაზე ილოცავს, თავის ენაზე შეისწავლის საღმრთო სჯულს? თუ ასეთი უფლება აქვთ სხვა სარწმუნოების ხალხებს, საკითხავია, რატომ უნდა ჰქონდეთ წართმეული ეს უფლება მართლმადიდებელ ქართველებს თავიანთ მართლმადიდებლურ სახელმწიფოში?**

წუთუ განსვენებული თავადი ვორონცოვი ცოტას ცდილობდა სახელმწიფო ენის გასავრცელებლად, როცა ერთსა და იმავე დროს მფარველობას უწევდა ქართულ ენას და რუსული ლიტერატურის აღორძინებისათვის იღწვოდა? მის დროს მთავრობის გიმნაზიებში ქართული ენა მოსწავლეთათვის სავალდებულო იყო და ქართული ენის მასწავლებლის ადგილი შტატით იყო უზრუნველყოფილი. ნუ-

თუ ამან რაიმეს ზიანი მოუტანა? ჩვენ თავისუფლად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ამ გზით თავადმა ვორონცოვმა დიდად შეუწყო ხელი რუსული ენის გავრცელებას ჩვენს მხარეში. მის შემდეგ დღევანდლამდე ამ მხრივ ძალიან ცოტაა გაკეთებული, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იმას, რაც თვით ცხოვრებამ გააკეთა გარედან, ყოველგვარი დაწოლის გარეშე.

ჩვენ აზრად არ გვქონია, წინამდებარე სტატიაში მთელი სისრულით წარმოგვედგინა მსჯელობის საგანი. ჩვენ ყველა ჭეშმარიტი და განათლებული რუსისათვის მხოლოდ ის გვინდოდა გვეთქვა, რომ დიდი ნაწილი დედაქალაქის გაზეთებისა არავითარ საშიშროებას არ ხედავს სახელმწიფო ენისათვის, თუ სხვა ერები თავიანთ სკოლებში და თავიანთ სალოცავებში თავიანთ ენაზე ილაპარაკებენ, წარმოიდგინეთ, თვით „ნოვოე ვრემიამაც“ კი ჩამოიბერტყა ზურგიდან ძველი მოძღვრება და რუსეთში არარუსი ხალხების ენებს შეჰხედა ახალი თვალსაზრისით“.

ი. ჭავჭავაძის ზემომოტანილი გამოუქვეყნებელი სტატია ყოველმხრივ საინტერესო დოკუმენტია. იგი ერთხელ კიდევ ადასტურებს, რომ თერგდალეულებს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დროშა არც 90-იან წლებში დაუხრიათ და ყველა შემთხვევას მოხერხებით იყენებდნენ, რათა დაეცვათ ქართველი ერის უფლებანი, პირველ რიგში, ქართული ენა, როგორც ბურჯი ეროვნულობისა. სტატია, ამასთან, იმის კიდევ ერთი მოწმობაა, რომ ილია ჭავჭავაძე 90-იან წლებში ერთგული იყო იმ პროგრამისა და იდეებისა, რომლებიც 60-იან წლებში წამოაყენა, როგორც თერგდალეულთა მესვეურმა, იგი კვლავ ადრინდელი შეუპოვრობით ებრძოდა ქართველი ხალხის მტრებს და ბელადობას უწევდა ქართულ დემოკრატიულ ინტელიგენციას.

აკაკი სურგულაძე, „ნარკვევები ქართველი ინტელიგენციის ისტორიიდან“, მეცნიერება, 1980 წ.

ექვთიმე თაყაიშვილის აკაქოლოგიური მოგზაურობანი

ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ განძეულის სამშობლოში დაბრუნების მამულიშვილური საქმე ერთგვარად ჩრდილავს მის მეცნიერულ ღვაწლს და ფართო საზოგადოებრიობის ყურადღების მიღმა რჩება ის ფასდაუდებელი მეცნიერული მემკვიდრეობა, რომელიც მან და მისმა თაობამ დაგვიტოვა და რომლის გარეშეც, როგორც სამართლიანად აღნიშნავენ, ქართული ჰუმანიტარული მეცნიერება ნაბიჯსაც ვერ წადგამდა წინ.

უაღრესად საინტერესოა ექვთიმე თაყაიშვილის მეცნიერული მემკვიდრეობის ერთი მნიშვნელოვანი მხარე — არქეოლოგიური მოგზაურობანი, რომელთაც ის აწყობდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. ექსკურსიების (როგორც თავად ექვთიმე უწოდებდა ამგვარ ღონისძიებებს) მიზანი მრავალმხრივი იყო: არქეოლოგიურ და ეთნოგრაფიულ ნივთთა შეგროვება, ისტორიულ ძეგლთა შესწავლა — ანაზომების, გეგმა-ჭრილებისა და ჩანახატების გაკეთება, ფრესკების ასლების გადმოღება, ეპიგრაფიკული მასალის შეგროვება, ძეგლთა ფოტოგრაფირება, ეკლესია-მონასტრებში დაცული ნივთების აღწერა და ადგილზე შესწავლა, ხოლო სადაც შესაძლებელი იყო, მათი შეძენა და მუზეუმებში დაბინავება...

მოგზაურობებთან დაკავშირე-

ბული ერთი საინტერესო დეტალი: 1907 წელს, კოლა-ოლთისში მოგზაურობისას, სოლომონისის მღვიმე-ეკლესიაზე ძნელი ასასვლელი ყოფილა და მესხებს ხელით აუყვანიათ კოჭლი მეცნიერი.

ექსკურსიათა ქრონოლოგია ასეთია:

1889 წელს შედგა ექვთიმე თაყაიშვილის პირველი არქეოლოგიური მოგზაურობა. თებერვალში იგი დიმიტრი ბაქრაძესთან ერთად მცხეთას გაემგზავრა. მათ სვეტიცხოველში ბევრი საინტერესო ხელნაწერი უნახავთ და თან წამოუღიათ. ზაფხულში კი თაყაიშვილი პედაგოგიური მივლინებით იმყოფებოდა სურამში. თავისუფალ დროს სიძველეთა ძებნასა და დათვალიერებაში ატარებდა. აქ, ერთ-ერთი სოფლის ეკლესიაში, მან მიაგნო სახარებას, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურ-

რაში **პარხლის ოთხთავის** სახელწოდებითაა ცნობილი.

1902 წელს უკავშირდება თაყაიშვილის პირველი მოგზაურობა სამხრეთ საქართველოში. მას თან ახლდნენ ხუროთმოძღვარი **სიმონ კლდიაშვილი** და ფოტოგრაფი **ალექსანდრე მამუჩაიშვილი**. გამოკვლეულ იქნა ახალციხე-ახალქალაქისა და არტაან-ოლთისის ზოგიერთი ძეგლი.

1907 წელს კი მეორე ექსპედიცია მოენყო სამხრეთ საქართველოში. ექვთიმესთან ერთად ექსპედიციის შემადგენლობაში იყვნენ ხუროთმოძღვარი **ანატოლი კალგინი** და ფოტოგრაფი **ედუარდ ლიოზენი**. თაყაიშვილმა შეისწავლა კოლას რაიონის ძეგლები და დაამთავრა ოლთისის ოლქის ძეგლებზე მუშაობა. შეისწავლა ბანას ტაძარი, ქ. ოლთისი, ტაოსკარი, მოინახულა ფანასკერტი (თუმცა აქ მან ვერაფერს მიაკვლია). მუშაობის შედეგები ექ. თაყაიშვილმა გამოაქვეყნა პარიზში 1938 წელს — „არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და ჩანგალში 1907 წელს“ (სოფ. ჩანგალში აღმოჩნდა ჯვრის ტიპის ეკლესია, რომელსაც მეტად საინტერესო ქართული წარწერები ჰქონდა).

1908 წელი. ახლად დაარსებული საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება აწყობს თავის პირველ არქეოლოგიურ მოგზაურობას. ექსპედიციის წევრები ექ. თაყაიშვილი და **არისტო ქუთათელაძე** მიემგზავრებიან სოფ. ატენში და ეცნობიან ადგილობრივ სიძველეებს.

1909 წელს კი საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების თავმჯდომარე ექვთიმე თაყაიშვილი და საზოგადოების ხაზინადარი **ალექსანდრე სარაჯიშვილი** ესტუმრნენ ქ. გორსა და ქართლის სოფლებს: ახალქალაქს, დოესს,

ექვთიმე თაყაიშვილი სოხის მონასტრის ბერიბთან ერთად. 1913 წელი

ოთარაშენს, მეჯვრისხევს, იკორთას, ხელთუბანს, კასპს, ლამისყანას, ოძისს, ქსოვრისს, მუხრანს. შეკრიბეს მრავალი სიგელ-გუჯარი და რამდენიმე ხელნაწერი. აღნიშნული ექსპედიცია იმით იყო მნიშვნელოვანი, რომ მან ქართულ სოფლებში სხვადასხვა სიძველის დიდძალი რაოდენობით არსებობა დაადასტურა და საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება დააყენა ფართომასშტაბიან ექსპედიციათა მოწყობის აუცილებლობის წინაშე: საჭიროა მთელი საქართველოს მოვლა და ამ ძვირფასი საუნჯის პატრონობა, დღევანდელ პირობებში ადვილად შესაძლოა ეს დაუფასებელი საუნჯე სამუდამოდ დაიღუპოს“ (ამონაწერი საზოგადოების ოქმიდან, „ძველი საქართველო“, III, 1913-14, განყ. მესამე, გვ. 54).

1910 წელს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ ექსპედიცია ლეჩხუმსა და სვანეთში მოაწყო. **ხელმძღვანელი ექვთიმე თაყაიშვილი იყო, წევრები — სიმონ კლდიაშვილი (ხუროთმოძღვარი), დიმიტრი ერმაკოვი (ფოტოგრაფი) და ივანე ნიჟარაძე.** მოგზაურობა დააფინანსა საზოგადოების წევრმა და მისმა მეცენატმა **პეტრე თუმანიშვილმა.** ექსპედიციამ შეისწავლა სვანეთისა და ლეჩხუმის ქრისტიანული კულტურის ძეგლების დიდი ნაწილი, ფოტოგრაფიულად გადაიღო სოფლების საერთო ხედები, ისტორიული ძეგლები, ხელოვნების ნიმუშები, შეგროვილ იქნა დიდძალი სამუზეუმო მასალა. ექსპედიციის დროს შეკრებილი მასალა წარწერათა და სიძველეთა მოკლე აღწერილობის სახით გამოიცა პარიზში 1937 წელს — **„არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს“.**

სვანეთის სიძველეთა შესწავლას ექვთიმე თაყაიშვილი მიჰყავს ორ მნიშვნელოვან დასკვნამდე:

1) „წინათ ფიქრობდნენ, სიმრავლე ჯვარ-ხატებისა და ხელნაწერებისა, რომელნიც სვანეთში იყო..., აიხსნებოდა იმით, რომ სვანეთში ეზიდებოდნენ... ამ ნივთებს შესანახად და მტერთა განადგურებისა-

სვანეთი. I რიგში: სვანურ საპარცხულზე ზის ექვთიმე თაყაიშვილი, უცნობი ადგილობრივი მღვდელი და დიმიტრი ერმაკოვი (ფოტოგრაფი) II რიგში: ე.თაყაიშვილსა და მღვდელს შორის — სიმონ კლდიაშვილი (არქიტექტორი), ზემოთ მარჯვნიდან ივანე ნიჟარაძე (უნივერსიტეტის ლექტორი), დანარჩენი ადგილობრივი სვანები.

გან გადასარჩენად შემოსევის დროს. ეჭვი არ არის, ამასაც ადგილი ჰქონდა, მაგრამ ჩვენის დაკვირვებით, ცხრა მეთათედი ჯვარ-ხატებისა თვით სვანეთშია დამზადებული. ამას მოწმობს სვანიზმები წარწერებისა, გვარები შემკვეთელებისა და ოქრომჭედელთა“;

2) ძველი სასაფლაოებიდან ამოღებული და სოფლის ეკლესიებში დაცული მრავალი არქეოლოგიური ნივთი ნათლად მოწმობს, რომ „არქეოლოგიურმა გათხრამ სვანეთში დიდი შედეგები უნდა მოგვცეს“.

1913 წელი გურია-სამეგრელოსა და იმერეთში მოგზაურობას დაეთმო. ამ ექსპედიციაში ექ. თაყაიშვილს თან ახლდა **ფოტოგრაფი თეოდორ კიუნე.** გურიაში მათ შეისწავლეს შემოქმედის მონასტერი, ხოლო იმერეთში — ხონი და ვანი. ექსპედიციას მიზნად ჰქონდა, ფოტოგრაფიულად გადაეღო ისტორიული ძეგლები და ხელოვნების ნიმუშები, გასცნობოდა ეკლესიათა მოხატულობას. ექსპე-

დიცია აგროვებდა სხვადასხვა სამუზეუმო ნივთს, არქეოლოგიურ და ეპიგრაფიკულ მასალას, ხატების, ჯვრებისა და სხვა საეკლესიო ნივთების წარწერებს, სიგელ-გუჯრებსა და ხელნაწეთა მინაწერებს. ამ ღონისძიებას დიდი დახმარება აღმოუჩინა ყოვლად სამღვდელო გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსმა ლეონიდმა. ექვთიმე თაყაიშვილი გაეცნო სამეგრელოს ძირითად ეკლესიებსა და მონასტრებს. ექსპედიციის შედეგებს მან თავი მოუყარა ნაშრომში **„არხეოლოგიური მოგზაურობიდან სამეგრელოში“.**

ამავე წელს ექვთიმე თაყაიშვილი, თეოდორ კიუნე და საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების მდივანი სერგი გორგაძე შიომღვიმის მონასტერს ეწვივნენ. ექსპედიციამ გადაიღო მნიშვნელოვანი სიძველეთა ფოტოები და შეადგინა შიომღვიმელის საფლავზე აგებული ტაძრის გეგმა. ამავე წელს ექვთიმე თაყაიშვილმა საისტორიო და საეთნოგრა-

ფიო საზოგადოების წევრთან – არქიმანდრიტ ლაზარისთან (ლექსა) ერთად მოინახულა დავით-გარეჯის მონასტერი. წლის დასასრულს ექვთიმე გაემგზავრა ქუთაისს, საიდანაც მდიდარი არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული მასალა ჩამოიტანა.

1917 წელს მესამე ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში ყველაზე ნაყოფიერი და განსაკუთრებული მნიშვნელობის მქონე არქეოლოგიური მოგზაურობა იყო ექვთიმე თაყაიშვილის ექსკურსიათა შორის. ექსპედიცია ყველა წინამორბედზე მრავალრიცხოვანი იყო: ხელმძღვანელი – ექვთიმე თაყაიშვილი, ხუროთმოძღვრები – ანატოლი კალგინი და ილია ზდანევიჩი, მხატვრები – დიმიტრი შევარდნაძე, მიხეილ ჭიაურელი და ლადო გუდიაშვილი. ექსპედიციამ შეისწავლა ხახულის მონასტერი, თორთუმის ციხე, ექექისა და სოხთოროთის ტაძრები, ქართული ხუროთმოძღვრე-

ბის უმნიშვნელოვანესი ძეგლები – ოშკი, იშხანი, პარხალი, ოთხთა ეკლესია და სხვ. ექსპედიციის მიერ ჩამოტანილი მასალები საფუძვლად დაედო ძველი ქართული ხუროთმოძღვრების გამოფენას 1920 წელს. ამ ექსპედიციის მნიშვნელობა მარტოდენ მისი შედეგებით როდი განისაზღვრება. რამდენიმე თვის შემდეგ ეს მხარე კვლავ თურქეთმა ჩაიგდო ხელთ და ქართველი სპეციალისტებისთვის იგი მრავალი წლის მანძილზე მიუწვდომელი გახდა. სინტერესოა ერთი დეტალიც: ექვთიმე თაყაიშვილმა ექსპედიციიდან დაბრუნების შემდეგ სთხოვა ქართულ ეკლესიას, გაეგზავნათ სასულიერო პირები ტაოს ქართული მონასტრების სამეთვალყურეოდ. ეკლესიამ დააკმაყოფილა ეს თხოვნა და იქ საკუთარი სახსრებით 1 ბერი და 2 მორჩილი გაგზავნა.

1919-1920 წლები – არქეოლოგიური ექსპედიცია რაჭაში. ექვთიმე თაყაიშვილს თან ახლდა ფოტოგრაფი თეოდორ კიუნე. 1919 წლის ზაფხულში აღწერა რაჭის ერთი ნაწილი: ნიკორწ-

მინდა, ბეთლევე, ჭელიშის მონასტერი, აგარა, ხოტევი, ამბროლაური, ბარაკონის ეკლესია, სორი. მომდევნო წლის ზაფხულში ექვთიმემ მოინახულა რაჭის თითქმის ყველა სოფელი, რომლებშიც კი ძველი ეკლესია და საეკლესიო ნივთები ეგულებოდა. ეს სოფლებია: ბუგეული, მიქანმინდა, ქედისუბანი, ხონჭიორი, ონი, გლოლა, ღებე, ჭიორა, მრავალძალი, სხვადა. აღწერეს ისტორიული ძეგლები, ხელოვნების ცალკეული ნიმუშები, წარწერები. გაკეთდა სიძველეთა ფოტოფიქსაცია. შეკრებილი მასალის კვლევითი ანგარიში გამოქვეყნდა ექ. თაყაიშვილის გარდაცვალების შემდეგ, მისი დაბადების 100 წლის იუბილესთან დაკავშირებით.

წყარო: თაყაიშვილი ექვთიმე, მარტვილის მონასტერი, რედ.-გამომც.: ბუბა კუდავა, თბილისი, 1993 წ.

კონსტანტინე გამსახურდია

მოგონება

საქართველოს მეჭურჭლეთუხუცესი

აკადემიკოსი ექვთიმე თაყაიშვილი გავიცანი 1918 წელს. იგი ისე მეგობრულად მექცეოდა, თითქოს მისი თანატოლი ვყოფილიყავი. მთავრობის სასახლის ბიბლიოთეკა, რომელიც შემდგომ წლებში საჯაროდ იქცა, მის განკარგულებაში იყო.

ექვთიმე თავად ეძებდა ჩემთვის საქართველოს, სომხეთისა და აღმოსავლეთის ისტორიულ ანალებს. იგი დაბეჯითებით მირჩევდა, ქართული ქრონიკები საფუძვლიანად შემესწავლა და მათთვის პოეტური ექვივალენტები შემექმნა.

იმუშამად მე უპირატესად იტალიისა და საერთოდ ევროპის ისტორიით ვიყავი გართული, მიუხედავად ამისა, ენერგიულად მიყვავი ხელი ქართული ქრონიკების შესწავლას. ამავე ხანებში დამიმეგობრა ივანე ჯავახიშვილმა. ორივენი მთხოვდნენ ევროპას მიმავალს, ვატიკანის, ბერლინის და პარიზის ბიბლიოთეკები შემესწავლა და შემდგომ ამისა რომანები და ნოველები დამენერა. ივანე ჯავახიშვილი მთხოვდა, ნიურნბერგს ვწვეოდი, რადგან იქ ეგულებოდა მას შუასაუკუნეთა საქართველოს შესახებ ცნობები.

წავედი კიდევაც ნიურნბერგს, მაგრამ იქ წავანყდი მხოლოდ ჯვაროსანთა ისტორიებსა და ქრონიკებს.

1923 წელს პარიზში ვინახულე ექვთიმე თაყაიშვი-

ლი, ხანგრძლივად მესაუბრებოდა საქართველოს ისტორიის საკვანძო საკითხების გამო.

ცნობილია, ე. თაყაიშვილი 1921 წელს თან გაჰყვა მენშევიკების მიერ წაღებულს საქართველოს სიძველეთა საგანძურს და ცერბერივით დარაჯობდა მას მრავალი წლის მანძილზე. იმ წელს ბარე რვა თვის განმავლობაში ვმუშაობდი პარიზულ ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში. იმ ხანებში „დიონისოს ღიმილს“ ვწერდი, თანაც აღმოსავლეთის ისტორიას ვსწავლობდი, მაგრამ ჯერ არც მქონდა კონკრეტულად განზრახული, რაიმე დამენერა ჩემი ქვეყნის ისტორიისთვის. წლის ბოლოს მე ტოკიოში მიწვევდნენ გერმანული ლიტერატურის კათედრის დასაკავებლად.

ბოლოს მდგომარეობამ მოითხოვა ჩემგან სამშობლოში დაბრუნება და ერთ საღამოს უკანასკნელად ვენწვიე ექვთიმეს.

მან გაიხარა, ჩემი განზრახვა რა გაიგო.

„შენისთანა ახალგაზრდა რომ ვიყვე (და აქ მან სიტყვა ტალანტი ახსენა) და შენისთანა ტალანტი რომ გამაჩნდეს, მე დაუყოვნებლივ წავიდოდი და საქართველოს შევალევი ჩემს ძალასა და სიცოცხლეს.

ხომ ხედავ, რა განსაცდელშია ჩვენი ხალხის უძვირფასესი საგანძურები. სანამდის პირში სული მიდგას, მე მათ უნდა ვუდარაჯო აქ“.

პეტრე ჩაიკოვსკი:

ქალიან კმაყოფილი ვარ თბილისში ყოფნით. რა საუხსრო ქვეყანაა! უფრო ახალგაზრდა რომ ვიყო, სამუდამოდ დავრჩებოდი ამ სასსოვრებად

დიდი რუსი კომპოზიტორი პეტრე ჩაიკოვსკი საქართველოში პირველად 1886 წლის 31 მარტს ჩამოვიდა და ერთი თვე დაჰყო. სამხედრო გზამ, ბუნებამ ისე მოხიბლა 46 წლის კომპოზიტორი, რომ თბილისიდან გაგზავნილ კერძო ბარათში წერდა:

„გზა იმდენად გასაოცარია, რომ მთელი დღის განმავლობაში ძილზე არც კი მიფიქრია, სიზმარშიც ვერ წარმოიდგენ... დუშეთში მისვლამდე ისეთი ხედვები იხსნება, იმდენად მომხიბვლელია, რომ ალტაცებისაგან გინდა იტირო... ე. წ. საქარველოს სამხედრო გზა, რომელზეც ამდენი წამიკითხავს და მსმენია, ყოველგვარ მოლოდინს აჭარბებს. ცნობილი დარიალის ხეობა, მთის აღმართები, თოვლის საფარი, არაგვის ყელზე ჩამოსასვლელი დაღმართი — ყველაფერი ეს წარმოუდგენლად ლამაზია“.

თბილისმა და თბილისელებმა დიდი სითბოთი და სიყვარულით მიიღეს რუსი კომპოზიტორი. თბილისი იყო მსოფლიოში პირველი ქალაქი, რომელმაც პეტრე ჩაიკოვსკის შემოქმედებისადმი თაყვანისცემა გამოხატა და პირველმა გადაუხადა იუბილე. ეს მოხდა 1886 წელსვე (მეორედ კი — 1890 წელს). დროს წინ გავესწრებთ და აქვე აღვნიშნავთ, რომ თბილისურმა ზეიმმა თავისი გაგრძელება ჰპოვა მსოფლიოს სხვა დიდ ქალაქებშიც. კერძოდ, 1888 წელს — პრაღაში, 1891 წელს — ნიუ-იორკში, 1893 წელს მას კემბრიჯის უნივერსიტეტმა „Honoris causa“ („პატივისთვის“) დოქტორის ხარისხი მიანიჭა...

პეტრე ჩაიკოვსკის უყვარდა საქართველო, პატივს სცემდა ქართულ მუსიკას. საქართველოში ცხოვრებისას (თბილისი, ბორჯომი, ბათუმი...) კომპოზიტორმა შექმნა სიუიტა „მოცარტინა“, „ღამეს ათევდა ოქროს ღრუბელი“ (საგუნდო ნაწარმოები „ნოჩევალა ტუჩკა ზოლოტაია“) ... ქართული ჰანგები გამოიყენა ბალადა „ვოევოდაში“, ბალეტ „მაკნატუნაში“, ოპერა „იოლანტაში“ ... მუსიკატმცოდნეები იმასაც ირწმუნებიან, რომ ბალეტ „გედის ტბაში“ „ქართული ლეკურის“ მუსიკაც აირეკლაო...

მართალია, პეტრე ჩაიკოვსკი კავკასიის ნახვის სურვილმა ჩამოიყვანა საქართველოში, მაგრამ მას ახლობელი მასპინძელიც

ჰყავდა — ძმა, რომელიც 1885 წლიდან მუშაობდა თბილისში საოლქო სასამართლოს პროკურორად, გუბერნატორის თანაშემწედ, ვიცეგუბერნატორად. თბილისში კომპოზიტორი სტუდენტობის მეგობარს, **ხალამპრე სავანელს**, შეხვდა. მასთან ერთად შემოიარა დედაქალაქი, იყო მამადავითზე. თუ რა შთაბეჭდილება მოახდინა თბილისმა პეტრე ჩაიკოვსკიზე, ჩანს ნ. მეკკესადმი 1886 წლის 1 აპრილს მიწერილი წერილიდან: „ქალაქი საოცრად მომხიბვლელია... აქაურ ბალეტში (ისევე, როგორც რომში) გვხვდება მარად მწვანე მცენარეები, თავს განწონებთ ყვავილების ჯარი... მთავარი

ქუჩები სისხლსავსე ცხოვრებით ცხოვრობს, მაღაზიები მდიდრულია და ევროპის სურნელი უდის... ფრიალ მაცდუნებელი და ორიგინალურია... საერთოდ, თბილისთან შეხვედრის პირველი შთაბეჭდილება ზომავად მეტად სასიამოვნოა... მე ამ ვნახე აყვავებული ხანილი, მზაც თვალისმომჭრელად კაშკაშებს... გუნება მომაჯადოებელია. ადგილმდებარეობით და განსაზღვრებით თბილისი მოგაგონებთ ზოგიერთ იტალიურ ქალაქს, განსაკუთრებით კი — ფლორენციას“. 6 აპრილს იმავე მისამართით გაგზავნილ ბარათში წერდა: „ვიყავი მამადავი-

თის მონასტერში, სადაც გრიბო-ედოვია დაკრძალული. აქედან თბილისის წარმტაცი ხედები მოჩანს“.

1886 წლის 19 აპრილს გაიმართა დიდი სიმფონიური კონცერტი. პროგრამაში შეტანილი იყო პეტრე ჩაიკოვსკის ნაწარმოებები. თეატრი საზეიმოდ იყო მორთული. ამ ზეიმისთვის ქუთაისიდან სპეციალურად ჩამოიტანეს კომპოზიტორის საყვარელი ყვავილები — „მთელი ვაგონი“ შროშანები. პეტრე ჩაიკოვსკის მიართვის ვერცხლისა და დაფნის გვირგვინები, ნობათი. მისალმების სიტყვებს ბოლო არ უჩანდა. სტუმრები ჩამოვიდნენ ბაქოდან, ქუთაისიდან, კავკავიდან... საიუბილეო საღამო დამთავრდა ბანკეტით. გაზეთი „კავკავი“ (№104) წერდა: „19 აპრილს, შაბათს, ტფილისის თეატრში შედგა საიმპერიო მუსიკალური საზოგადოების ტფილისის განყოფილების კონცერტი, რომელიც მიეძღვნა ტფილისის სტუმარს, ცნობილ კომპოზიტორს — პეტრე ილიას ძე ჩაიკოვსკის... კონცერტზე შესრულდა ჩაიკოვსკის ნაწარმოებები... ჩაიკოვსკისთვის გამოყოფილი იყო თეატრის დირექტორის ლოჟა, რომელიც მორთული იყო გირლიანდებით. დარბაზი სავსე იყო მაყურებლით. ფარდის ახდისთანავე ლოჟაში გამოჩნდა ჩაიკოვსკიც. შეკრებილნი აპლოდისმენტებით შეხვდნენ...“

კომპოზიტორს მიართვის რამდენიმე გვირგვინი ლენტებით... მისალმების შემდეგ გაიმართა კონცერტი... ორკესტრს დირიჟორობდა მ. იპოლიტოვ-ივანოვი“.

თბილისმა, მართლაც რომ გულში ჩაიკრა რუსი კომპოზიტორი. ქუჩაში გავლაც კი უჭირდა, აჩერებდნენ, ესიყვარულებოდნენ, ეპატიჟებოდნენ. ეტყობა, თბილისურმა სიტომ და, რაც მთავარია, იმის შეგნებამ, რომ „უცხო ხალხმა“ ასე ძლიერ შეიყვარა მისი შემოქმედება, თავისი გაიტანა — განშორების სევდამ ხელი დარია. 23 აპრილს მეკეკესადმი მიწერილ ბარათში ეს სევდაც გამოიკვეთა: **„ტფილისში ჩემი ყოფნის დღეები მიწურა. თუ არ მივიღებთ მხედველობაში იმ ფაქტს, რომ მე არ შემიძლია დამალვა, ყველგან მამჩნევენ და იპულაბული ვარ, მაღალი წრის ცხოვრებით ვიცხოვრო, მაშინ მთელი თვე, რომელიც ტფილისში გავატარებ, შეიძლება ჩაითვალოს ჩემი ცხოვრების ერთ-ერთ მომხიბვლელ პერიოდად. მე ისევ და ისევ მომწონს ტფილისი, მისი საოცარი, გამჭვირვალე სამხრეთული ჰავა, მისი ორიგინალუბა... ერთი სიტყვით, აჰ მე შესანიშნავად ვცხოვრობ... აქაურ თეატრში გამიმართეს ზეიმი. ამ ზეიმის მოგონება, რომ-**

ლის მსგავსიც ჯერ არსად და არასდროს განვიცდია, მთელი ჩემი ცხოვრების სასიამოვნო მოგონებად დარჩება“.

25 აპრილს კომპოზიტორი თავისი ოპერის — „მაზეპას“ წარმოდგენას დაესწროდა თავისი გაოცება ისევე კერძო წერილს მიანდო: „მე არ მოველოდი, რომ თბილისში ასე კარგად იცნობენ ჩემს მუსიკას. ჩემი ოპერები აქ იდგმება უფრო ხშირად, ვიდრე სხვაგან, განსაკუთრებით კი „მაზეპას“ აქ დიდი წარმატება აქვს. ეს მეტად სასიამოვნოა ჩემთვის და ყოველივე ამან შემავარა ტფილისი, რომელიც ისედაც ძლიერ მომწონს“.

აპრილის მიწურულს პეტრე ჩაიკოვსკი თბილისიდან წავიდა და 1 მაისს ბათუმ-მარსელის სარეისო თბომავალით ევროპას გაემგზავრა. 2 მაისს ძმისადმი გამოგზავნილ ბარათში გულისტკივილით აღნიშნავდა: **„მანვალეს ტფილისზე ფიქრი. ეს თვე ჩემი ცხოვრების ერთი ფრიად ღამაა. მართლაცდა, მათნამათად მიყვარს ტფილისი არა იმიტომ, რომ თქვენ იმ ცხოვრობთ, არამედ იმიტომაც, რომ თვით ქალაქი ჩემთვის სიხსათიურია და, გულახდილად რომ გითხრათ, ქართველი ხალხიც ძალზე ძვირფასია“.**

1887 წლის 30 მაისს პეტრე ჩაიკოვსკი საქართველოში მეორედ

პ.ი. ჩაიკოვსკი და მისი მეგობრები, 1886 წ. თბილისში ჩამოსვლა

ჩამოვიდა და 5 ივლისამდე დაჰყო; ივნისი ბორჯომში, ძმის აგარაკზე, გაატარა. ბორჯომთან შეხვედრამ წარუშლელი კვალი დატოვა კომპოზიტორზე. 27 ივნისს ი. შპაჟინსკაიასადმი მიწერილ წერილში ვკითხულობთ: „უკვე ორი კვირაა, რაც ბორჯომში ვარ. უნდა მოგახსენოთ, რომ ეს ბახლავთერთ-ერთი უხესანიშნავესი ადგილი, რომელიც კი ოდესმე მინახავს... ღმერთმანი, პირდაპირ ალტაცების ცრემლსა ვლვრი სილამაზისგან, რაც ამ ყოველ ნაბიჯზე ხვდება ადამიანს“. მეორე წერილში კი ბორჯომის გახსენებისას წერს: „ჩემი ფიქრით, ბორჯომი ერთ-ერთი ყველაზე უფრო ღვთაებრივი და უხესანიშნავი ადგილია მსოფლიოში“.

ჩაიკოვსკი თავის მეგობრებს შორის, რომლებმაც ის გააცნობიერა 1886 წლის 29 აპრილს. სურათი გადაღებულია „თეთრი ღუძენის“ ფარდულში საქართველოს სამხედრო გზაზე, თბილისის ახლოს, ს. დილომის სასოფლო გზასთან.

და მაინც, სადაც უნდა იყოს კომპოზიტორი, თბილისზე ფიქრი მოსვენებას არ აძლევს. 22 ივნისს ნ. მეკვესსწერდა: „რაც შეეხება ტფილისს, ამ სრულად ევროპულ ქალაქს, ბრწყინვალეა და მოწყობილი. სუფთაა, უხესანიშნავი კლიმატი, მდიდარი მაღაზიები, უხესანიშნავი ოპერა, ასეთი ქალაქი მთლიანად უახსოვს ცივილიზებული ევროპის მოთხოვნებს. ამასთან ერთად, ტფილისში ქალაქის ევროპული ნაწილის გვერდით არის ჭამარითად აზიისათვის დამახასიათებელი ქალაქიც. აზიისა და ევროპის სწორედ ასე-

თი შერწყმა განაპირობებს ტფილისის სიმშვენიერას“.

საქართველოსთან პეტრე ჩაიკოვსკის მესამე შეხვედრა შედგა 1888 წლის 26 მარტს. ამჯერად 15 აპრილამდე დარჩა. ევროპიდან მობრუნებული 29 მარტს მეგობარს სწერდა: „ღმერთო, როგორ მიწოდდა ბერლინის ნაცვლად ტფილისში ვყოფილიყავი!!! და აი, ბოლოს და ბოლოს, ტფილისში ვარ. თავს ძლიერ ვიკავებ, რათა არ გაცდუნოთ, გამომეგზავროთ

კავკასიაში“.

1889 წლის 12 აპრილს პეტრე ჩაიკოვსკი ლონდონიდან ბათუმს ჩამოვიდა და აქედან თბილისს ესტუმრა. მატარებლით უმგზავრია კომპოზიტორს და შთაბეჭდილებებიც ასე აღუწერია ნ. მეკვესადმი 20 აპრილს გაგზავნილ ბარათში: „რას უცხოო ქვეყანაა კავკასია! იმდენად მრავალფეროვანია, ლამაზია და მცენარეულობით იმდენად მდიდარია რიონის ხეობა, რომელზეც გადის ბათუმიდან მომავალი რკინიგზა, რომ მისი აღწერა შეუძლებელია... გარწმუნებთ, მართო ამ განუყოვლებელი სილამაზის სანახავად ღირს ჩამოსვლა კავკასიაში“. ამჯერად, თბილისმა კიდევ ერთი სიურპრიზი მოუზადა კომპოზიტორს — იგი აირჩიეს „თბილისის არტისტული საზოგადოების წევრად“.

ბოლოს და ბოლოს, მოახლოვდა თბილისთან უკანასკნელი შეხვედრის წელიც. 1890 წლის სექტემბრის დასაწყისში პეტრე ჩაიკოვსკი თბილისში ჩამოვიდა. იგი 22 ოქტომბრამდე დარჩა. ცხოვრობდა კონსულის ქუჩაზე (ახლანდელი ჩაიკოვ-

«ეგრეთ ნოდებულმა საქართველოს სამხედრო გზამ, რომელზედაც ბევრი მსმენია და ნაშეკითხავს, ყოველ ჩემს მოლოდინს გადააჭარბა. უხესანიშნავი დარიალის ხეობა, მთაში, თოვლის საბეჭოში ასვლა, არაბების ხეობაში დაშვება, ყველა ეს განსაცვიფრებლად კარგია, და თანაც რაოდენ მრავალმხრივია ამ გზის სილამაზა»

სკის) №14 სახლში. ამბობენ, თითქოს აქ დაასრულაო მუშაობა ბალეტ „მძინარე მზეთუნახავზე“.

ჯერ კიდევ 4 ივნისს მ. იპოლიტოვი-ივანოვის კომპოზიტორმა მოსწერა: **„ქნელია წარმოიდგინოთ, თუ როგორ მოვისწრაფვი ტფილისისაკენ. მე თვითონ მიჰვირს, რას ეყრდნობა ამ ქალაქისადმი ჩემი ესოდან განსაკუთრებული სიზავათია... ხომ ვერ გამონახავ საშუალებას, მიმიწვიოთ ერთი ან ორი კონცერტის სადირიჟოროდ? როგორ მინდა ტფილისში ჩამოსვლა!“**

ოცნება აუხდა პეტრე ჩაიკოვსკის — იგი თბილისშია. აქ ისმენს ქართულ მუსიკას, ეცნობა ფოლკლორს... კომპოზიტორი გაკვირვებული ამბობდა: „ნუთუ ეს სიმღერები მართლა ხალხის გულიდან არის ამონადული?“ როგორც მიჩნეულია, პეტრე ჩაიკოვსკიმ ქართული „იავნანა“ თავის ბალეტ „მაკნატუნაში“ ახალი ინტერპრეტაციით გააცოცხლა. „იავნანას“ „არაბულ საცეკვაოდ“ გადაკეთებამ ქართველი კომპოზიტორების უკმაყოფილება გამოიწვია. მელიტონ ბალანჩივაძემ ხმამაღლა ცი განაცხადა: „ეგენი ონეგინის“ სახელოვან ავტორს არ შეეფერებოდა, გადაეცმია ქართული თვითმყოფი და პატივსაცემი ჰანგისათვის მსუბუქი, მისთვის შეუფერებელი სამოსი და სრულებით უცხო და სხვა სახელით გაესტუმრებინა მსოფლიოში“.

პეტრე ჩაიკოვსკის ჩამოსვლა გაზეთმა „ივერიამ“ 13 სექტემბერს აუწყა მკითხველებს: „ამჟამად, — წერდა „ივერია“, — ტფილისში იმყოფება სტუმრად რუსეთის კომპოზიტორი პ. ი. ჩაიკოვსკი, რომელიც, როგორც ამბობენ, ოქტომბრის გასვლამდე დარჩება“. ხოლო ოქტომბრის ნომერში გაზეთი იტყობინებოდა: „15 ოქტომბერს საზაფხულო თეატრში წარმოადგინეს ოპერა „ეგენი ონეგინი“ ჩაიკოვსკისა, რომელიც ამჟამად ტფილისში იმყოფება და რომელმაც თვითონ გაუწია დასს ხელმძღვანელობა ამ ოპერის წარმოდგენისთვის. ეს იყო მიზეზი, რომ

ოპერამ კარგად ჩაიარა და ტაშისკვრა და ბრავოს ძახილი ბევრი იყო. მეორე მოქმედების შემდეგ მაყურებელმა ორჯერ გამოიხმო პატივცემული ავტორი ოპერისა — ჩაიკოვსკი“.

პეტრე ჩაიკოვსკი ოცნებობდა საქართველოში ხელახლა ჩამოსვლაზე. 1890 წელს მეგობრისადმი მიწერილ ბარათში კომპოზიტორი წერდა: **„მე ქალჯიკაყოფილი ვარ ტფილისში ყოფნით. რა საოცარი ძვეყანაა. ცოტა ახალგაზრდა რომ ვიყო, საგუდამოდ აქ დავსახლდებოდი“**. სიკვდილის წინ კი უთქვამს: **„მაცოცხლებს ფიქრი, რომ ტფილისში ჩავალ“**. სამწუხაროდ, არ აუსრულდა პეტრე ჩაიკოვსკის ოცნება — იგი 1893 წლის 25 ოქტომბერს გარდაიცვალა ქოლერიით.

ჩაიკოვსკიმ ქართველი ხალხის სიყვარული მოიპოვა თავისი სათნოებით, გულკეთილობით, უბრალოებით, ჰუმანურობით და ყოველთვის გულწრფელი მსჯელობით.

თბილისელების მიერ გულთბილი მიღებისა და მისი შემოქმედებისადმი განსაკუთრებული ყურადღების გამო მადლობის გრძნობით აღვსილი კომპოზიტორი, რომელიც განსაკუთრებული ყურადღებით ეკიდებოდა შემოქმედების საკითხებს, ყოველწინადაც დილობდა, ჩაბმულიყო ქალაქის

მუსიკალურ ცხოვრებაში: ესწრებოდა საკვარტეტო საღამოებს ანდრონიკაშვილისას, ხშირად დადიოდა ოპერაში, ეცნობოდა მაშინ თბილისში მცხოვრებ კომპოზიტორების შემოქმედებას.

ერთ-ერთი საკვარტეტო საღამოს შესახებ, რომელიც გაიმართა ანდრონიკაშვილისას, დანვრილებით გადმოგვცემენ შემდეგს: როდესაც გამოირკვა, რომ ვიოლონჩელის პარტიას შესრულება არ შეიძლებოდა, ჩაიკოვსკი, რომელსაც არ სურდა ანსამბლის წახდენა, როიალს მიუჯდა და ეს პარტია შეასრულა.

20 ოქტომბერს თბილისის ოპერის თეატრში სიმფონიური მუსიკის კონცერტი გაიმართა. დირიჟორობდა პეტრე ჩაიკოვსკი, იგი საკუთარ ნაწარმოებებს ასრულებდა. როგორც კი დირიჟორის პულტთან კომპოზიტორი მივიდა, დარბაზი და ორკესტრი ფეხზე წამოდგა და ოვაციით შეეგება. პეტრე ჩაიკოვსკის სამახსოვროდ მიართვეს ოქროთი მოჭედილი სპილოს ძვლის სადირიჟორო წკირა და „თბილისის სამუსიკო წრის“ საპატიო წევრის დიპლომი. სცენა ყვავილებით იყო მორთული. კონცერტის შემდეგ საყვარელი კომპოზიტორი ბანკეტზე მიიწვიეს.

23 ოქტომბერს პეტრე ჩაიკოვსკი საქართველოს სამხედრო გზას ეტლით დაადგა. მასპინძლებმა სტუმარი მცხეთამდე მიააცილეს.

გრიგოლ გაგარინი – კავკასიის მხატვარი

აღბათ, არის რაღაც მაგიური ძალის მსგავსი, რომელიც უცხოელს საქართველოსკენ მოახედებს და ქართველი ერის თანადგომისთვის უხვად ასაჩუქრებს — დიდ სახალხო აღიარებას მოუპოვებს და საქართველოშივე აკურთხებს შემოქმედად. ასეთები არც თუ იშვიათია. უცხოელ მოღვაწეთაგან გრიგოლ გაგარინის ღვაწლი თბილისისა და თბილისელების წინაშე ფრიად წონადია. იგი იყო ქართველი ერის ჭირისა და ლხინის გამზიარებელი. ცნობილმა რუსმა ფერმწერმა, არქიტექტორმა, ხელოვნებათმცოდნემ, გრიგოლ გაგარინმა თბილისში ექვსი წელი იცხოვრა და, მიუხედავად იმისა, რომ საუკუნეზე მეტი გვაშორებს მისი მოღვაწეობის პერიოდიდან, მხატვარი დღესაც შეგვახსენებს თავს თბილისისადმი მიძღვნილი თავისი სისხლსავსე შემოქმედების ნიმუშებით, როგორცაა სიონის ეკლესიის კედლის მხატვრობა, თბილისის ყოფილი საოპერო თეატრის დარბაზისა და ფოიეების მოხატულობა, დავით ჭავჭავაძისა და მაიკო ორბელიანის პორტრეტები, ყოფილი სცენები, ხუროთმოძღვრების ძეგლთა სურათები, პარიზში დასტამბული ალბომები „თვალწარმტაცი კავკასია“ და „კავკასიის კოსტიუმები“, ბატალური სცენა „ახტალის ბრძოლა“, სცენიურად გაფორმებული გიორგი ერისთავის პიესები „გაყრა“ და „დავა“, ბეთანიის ეკლესიაში თამარ მეფის პორტრეტისა და ფრესკის საკუთარი ხარჯით აღდგენა...

გრიგოლ გაგარინი დაიბადა 1810 წლის 29 აპრილს (11 მაისი) პეტერბურგში. მამა თავისი დროის გამოჩენილი დიპლომატი, იყო განათლებული ადამიანი, რომლისთვისაც უცხო არ იყო ლიტერატურა და უყვარდა ხელოვნება. ის აწყობდა შეხვედრებს მხატვრებთან და იტალიაში მსახურობის პერიოდში, შეძლო გადაექცია თავისი სახლი რუსული მხატვრული ცხოვრების ერთ-ერთ ცენტრად საზღვარგარეთ. მასთან ერთმანეთს ხვდებოდნენ მხატვრები, მოქანდაკეები, არქიტექტორები.

გრიგოლ გაგარინი 13 წლამდე იზრდებოდა მშობლებსა და ძმებთან ერთად პარიზსა და რომში, ხოლო მერე სწავლობდა სიენაში, ტოლომეის კოლეჯიაში, რომლის კურსიც დაამთავრა 1826 წელს. პარიზის უნივერსიტეტში მოისმინა ლექციები მათემატიკაში, ფილოლოგიაში, სამართალში, ფილოსოფიასა და ისტორიაში; გაიარა კურსები სამშენებლო ხელოვნებასა და ფერწერაში.

1832 წელს გაგარინი მამასა და ძმებთან ერთად ჩამოვიდა რუსეთში. ახალი შთაბეჭდილებები მაშინვე გადმოსცა ნახატებში: ამ წლებიდან მოყოლებული გაგარინის მუდმივი საქმიანობა გახდა ხატვა. ყველაფერი, რასაც ის ხედავდა ქუჩებში, პარკებში, პეტერბურგის არემარეში, მის კანცელარიებსა თუ მანევრებზე, შემდგომ მოსკოვშიც შეტანილი იყო ალბომებში.

კავკასიაში მოღვაწეობა

კავკასიის მეფისნაცვალმა მ. ვორონცოვმა 1848 წელს საქართველოში მოიწვია გ. გაგარინი. ვორონცოვმა თბილისში ახალი თეატრის მშენებლობაზე დაიწყო ზრუნვა. იმხანად წარმოდგენები ე. წ. მანეჟის თეატრში იმართებოდა, შემდეგ გიმნაზიის შენობაში გადაიტანეს. სცენა თვით გ. გაგარინმა გამართა და გ. ერისთავის

კომედია „გაყრის“ დეკორაციებიც მან შეასრულა.

რაკი ქალაქს არ გააჩნდა სრულყოფილი თეატრი, მეფისნაცვალმა დღევანდელ თავისუფლების მოედანზე არსებული თავისუფალი ტერიტორია გამოიყენა და 1847 წლის 15 აპრილს ახალი თეატრის შენობის საძირკველიც ჩაიყარა. თეატრის მშენებლობას ხელმძღვანელობდა იტალიელი არქიტექტორი **ჯოვანი სკუდიერი**, ხოლო **გრიგოლ გაგარინს დავალა დარბაზისა და ფოიეს მხატვრული გაფორმება**. თუ როგორ გაართვა თავი მხატვარმა დაკისრებულ მოვალეობას, მოვიტანთ ორ ამონაწერს, რომლებიც ეკუთვნის რუს მწერალ ვ. სოლოგუბს და ფრანგ მწერალ ალექსანდრე დიუმას. ვ. სოლოგუბი, რომელიც თეატრის დირექტორი იყო, 1851 წლის გაზეთ „კავკაზში“ (№ 29) წერდა: **„თავადმა გაგარინმა კიდევ უფრო სრულყო თავისი ნიჭი და, დასახლდა რა თბილისში,**

უკვდავყო სახელი ილუსტრაციებითა და სურათებით კი არა, მთელი ძეგლებით. სწორედ მან მორთო თბილისის ახალი თეატრი გაუმჯობესებული არაბული სტილით.... მკვდარი კალამი უძლურია, გამოჰხატოს ახალი დარბაზის მთელი წარმტაცობა, სიკეკლუცე და სიმშვენიერე. იგი მიაგავს სტორისა და მორტიმერის მიერ აღმოსავლური სურათების მიხედვით სხვადასხვა მინანქრისაგან გაკეთებულ ვეებერთელა სამაჯურს.... როდესაც თეატრში შედიხართ, თქვენ გოცვებით ქვედა იარუსის ლოჟები, რომლებსაც შემოვლებული აქვს თეთრი და ცისფერი ფართო არშია, ფაქიზად შესრულებული მკრთალ-იასამნისფერ ფონზე... ოქროცურვილ პლაფონზე... ჩამწკრივებულია მედალიონები: ესქილეს, სუდრაკის, შექსპირის, კალდერონის, მოლიერის, გოლდონის, გოეთესა და გრიბოედოვის სახელებით“.

თბილისური თეატრისა და გრიგოლ გაგარინის მხატვრობის აღწერაში მეტი სიტბო და სიყვარული ჩააქსოვა ალექსანდრე დიუმამ თავის წიგნში „კავკასია“. ფრანგი რომანისტი წერდა: **„უნდა გამოვტყდე, რომ ვესტიბიულში შესვლისთანავე განცვიფრებაში მომიყვანა ორნამენტის სადა და დახვეწილმა სტილმა. ისეთი გრძნობა მქონდა, თითქოს პომპეუსის თეატრის ვესტიბიულში შევედი... თბილისის სათეატრო დარბაზისთანა თხალწარმტაცი დარბაზი ჩემს სიცოცხლეში არსად მინახა;**

... ფარდა საუცხოოა (ისიც გ. გაგარინს ეკუთვნოდა): მოხატულობის ცენტრში აღიმართება ქანდაკების კვარცხლბეკი ზედ დახატული ჯგუფით, რომელიც მაყურებლისაგან მარჯვნივ წარმოადგენს რესეთს, მარცხნივ კი — საქართველოს. რუსეთის ჯგუფში მოჩანს პეტერბურგი და ნევა, მოსკოვი თავისი კრემლით, ხიდები, რკინიგზები, გემები, ცივილიზაცია. საქართველოს მხარეზე მოჩანს თბილისი თავისი ციხის ნანგრევებით, ბაზრებით, წამოშვერილი

„ქახეთი, ალავერდოვა“

კლდეებით, თავისი ბობოქარი, დაუოკებელი მტკვარით, სპეტაკი ცითა და მთელი თავისი პოეზიით. კვარცხლბეკის ძირში რუსეთის მხარეზე მოჩანს კონსტანტინეს ჯვარი, წმინდა ვლადიმერის დეენა, ციმბირის ბენვები, ვოლგის თევზები, უკრაინის ხორბალი, ყირიმის ხილი, ესე იგი, რელიგია, მიწათმოქმედება, კომერცია, სიუხვე. საქართველოს მხარეზე მოჩანს საუცხოო ქსოვილები, შესანიშნავი იარაღი, ვერცხლის სევადიანი თოფები, სპილოს ძვლითა და ოქროთი დამშვენებული ხანჯლები, ვარაყიანი ხმლები, ოქროცურვებული ვერცხლის კულები, სადაფით მოჭედული ჩონგურები, დოლები სპილენძის ეფენებით, შავი ხის ზურნა, ესე იგი, სამკაული, ომი, ღვინო, ცელვა, მუსიკა“.

თეატრი საზეიმოდ გაიხსნა 1851 წლის 8 ნოემბერს და სულ 23 წელი იარსება, – 1874 წლის 11 ოქტომბერს ეს უნიკალური ნაგებობა ხანძარმა იმსხვერპლა. ასე დაიღუპა გრიგოლ გაგარინის შემოქმედების დიდი წიგნის ერთი ყველაზე საინტერესო გვერდი.

თეატრის მოხატვის შემდეგ გრიგოლ გაგარინი ჩვეული მონდომებით შეეჭიდა სიონის ტაძრის კედლებს. მოდით, ისევ ა. დიუმას მოვუსმინოთ: **„როცა თავადმა გაგარინმა მორთო ჯოჯოხეთის ტალანი, როგორც ამას თეატრს უწოდებ-**

ბენ, მან ხელი მიჰყო სამოთხის კარის შესრულებას, როგორც ეკლესიას ეძახიან. თბილისის კათედრალური ტაძარი მთლიანად მოხატულია ამ დიდი ხელოვანის მიერ და, მსგავსად თბილისის თეატრისა, რომელიც თუ ყველაზე უკეთესი არა, ყოველ შემთხვევაში, ერთ-ერთი საუკეთესო თეატრია დედამიწის ზურგზე, სიონის ტაძარიც ერთ-ერთი ელევანტური ეკლესიაა მთელ რუსეთში“.

როდესაც სიონის ტაძრის მოხატვას შეუდგა, გ. გაგარინმა მოსკოვიდან და პეტერბურგიდან გამოიწერა საღებავები, ტილო, არმატურა... რუსი მხატვარი ბევრს მოგზაურობდა საქართველოში და საკუთარი სახსრებით აღადგინა შელახული ფრესკები, პორტრეტები. მისი პროექტით აშენდა ალაგირის ეკლესიაც.

მხატვარს იმდენად უყვარდა საქართველო და ქართველი ერი, რომ სამშობლოში დაბრუნებაზე არც კი ფიქრობდა. იყო შემთხვევა, როდესაც მისმა ახლობლებმა მოსკოვში სოლიდური სამსახურიც კი გამოუძებნეს, მაგრამ ყურად არ იღო. ჭეშმარიტებას არ იქნება მოკლებული თუ ვიტყვით, რომ მხატვრისთვის თბილისურ პერიოდს უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგანაც სწორედ მთელი თბილისი იქცა მის შემოქმედებით სახელოსნოდ

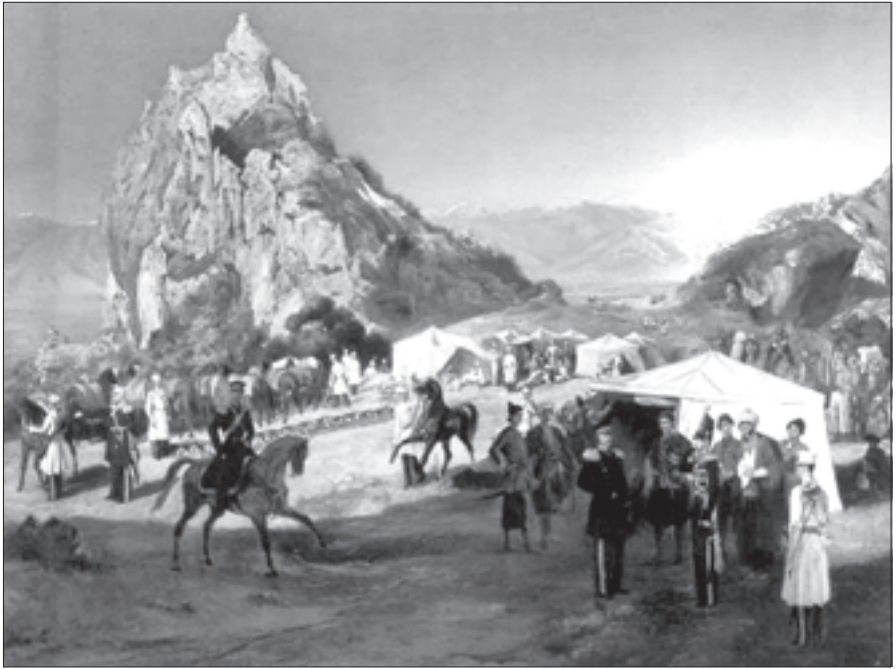

და სწორედ აქ გაიფურჩქნა მისი ნიჭიც.

საქართველოში ჩამოსული გ. გაგარინი წლების განმავლობაში აქტიურად მონაწილეობდა თბილისის კულტურულ ცხოვრებაში. მისი სახელი რუსული და ქართული კულტურის შემაერთებელ ხიდად იქცა. მხატვარს ახლო მეგობრობა ჰქონდა ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან, მანანა ორბელიანთან, ...აგრეთვე, იმხანად თბილისში მცხოვრებ სხვა ერების წარმომადგენლებთან — ი. პოლონსკისთან, მირზა ფათალი ახუნდოვთან, მირზა შაფისთან...

1849 წელს მიენიჭა როტმისტრის წოდება. 1850 წელს მონაწილეობდა გენერალ ნესტეროვის ჩეჩნური რაზმის მიერ წარმოებულ ომში მთიელი ხალხის წინააღმდეგ. წარჩინებისთვის მიენიჭა პოლკოვნიკის წოდება. 1852 წელს მონაწილეობდა დაღესტნის ექსპედიციაში. 1853 მხატვრულ და სამშენებლო დარგში სასარგებლო ნაშრომებისთვის მიიღო მეორე ხარისხის წმ. ანას ორდენი.

იმის გამო, რომ გრიგოლ გაგარინი 1854 წელს გაამწესეს სამხატვრო აკადემიის პრეზიდენტის დიდი თავადის ქალ მარიამ ნიკოლოზის ასულის განკარგულებაში, იძულებული გახდა, საქართველოდან წასულიყო. ბევრი კეთილი სიტყვა ითქვა ქართველი ერის დიდი მეგობრის თბილისიდან გა-

„კახეთი, ნიჟეგოროდის დრაგუნთა პოლკის მხედართმთავრები“

მგზავრების დროს, რადგანაც განშორება ორივე მხარემ ტკივილამდე განიცადა.

1854 წლის 24 ივლისს თავი გამოიჩინა კურუკ-დარის ბრძოლაში, რის გამოც დაჯილდოებული იყო მე-4 ხარისხის წმ. ვლადიმერის ორდენით. 1856 წლის 6 მაისს მიიღო III ხარისხის იგივე ორდენი დაშნით. ალექსანდრე II-ის მეფედ კურთხევის დროს იმყოფებოდა მოსკოვში. მან მიიღო დავალება, ეხელმძღვანელა „მეფის კურთხევის ზეიმების აღწერის“ მხატვრუ-

ლი ნაწილისთვის. 1858 წლის 30 აგვისტოს მიენიჭა გენერალ-მაიორის წოდება და ჩაირიცხა ამაღლაში, ხოლო 1859 წლის 27 მაისს დაინიშნა სამხატვრო აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტად. ამ თანამდებობაზე იყო 1872 წლის 19 აპრილამდე. ამ ხნის განმავლობაში დააჯილდოვეს პირველი ხარისხის წმ. სტანისლავის ორდენით (1860 წ.), წმ. ანას ორდენითა და დაშნით (1862 წ.). მე-3 ხარისხის წმ. ვლადიმერის ორდენითა და დაშნით (1867 წ.), თეთრი არწივის ორდენით (1868 წ.). 1864 წლის 4 დეკემბერს მიენიჭა საიდუმლო მრჩევლისა და გოფმესტერის წოდება. 1874 წლის 11 იანვარს დააჯილდოვეს წმ. ალექსანდრე ნეველის ორდენით და 1890 წლის 19 თებერვალს უბოძეს ობერ-გოფმესტერობა.

თბილისიდან წასვლის შემდეგ გრიგოლ გაგარინს არ გაუწყვეტია კავშირი საქართველოსთან. იგი სიკვდილამდე მის თავგადადებულ მომღერლად დარჩა. ღრმა მოხუცებულობამდე იცოცხლა მხატვარმა და 83 წლის ასაკში, 1893 წლის 30 იანვარს გარდაიცვალა საფრანგეთში, შატერლოში. მისი ნეშტი გადმოასვენეს ტვერის გუბერნიის კოროჩევის მაზრის სოფელ კარაჩაროვოში, საკუთარ მამულში.

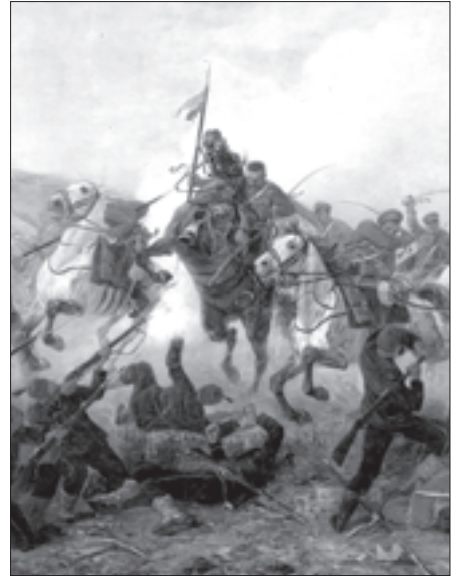

„სურამის ციხე“

1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი და ქართული საზოგადოებრიობა

გვიანი შუა საუკუნეები საქართველოსთვის საბედისწერო აღმოჩნდა. პოლიტიკური კრიზისით მოცულ ქვეყანას სხვადასხვა მხრიდან უძლიერესი დამპყრობლები გაუმეზობლდნენ, რომელთა ერთ-ერთ ძირითად მიზანს კავკასიის დამორჩილება წარმოადგენდა. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სხვა რაიონებთან ერთად აჭარა ოსმალთა ბატონობაში მოექცა. დამპყრობთაგან მიტაცებული მიწა-წყლის დაბრუნებისთვის ბრძოლაზე ქართველ ხალხს ხელი არასოდეს აუღია, მაგრამ პოლიტიკურად დაქუცმაცებულ ქვეყანას ასეთი პრობლემის დამოუკიდებლად გადაჭრისთვის ძალა არ ჰყოფნიდა. ვითარება შეიცვალა XIX საუკუნის დამდეგიდან, როცა ამიერკავკასიაში მტკიცედ მოიკიდა ფეხი რუსეთმა და ირანისა და ოსმალეთის მთავარი მეტოქე გახდა კავკასიაზე ბატონობისათვის ბრძოლაში. ამდენად, გაჩნდა შესაძლებლობა ერთმორწმუნე რუსეთის მხარდაჭერით საუკუნეების წინ დაკარგული ისტორიული ტერიტორიების დაბრუნებისა, რასაც აღფრთოვანებით შეხვდა მაშინდელი ქართველობა.

XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში ბალკანეთის საკითხის გამწვავებამ რუსეთ-თურქეთის ომი გარდაუვალი გახადა. რუსეთ-თურქეთის ომის დაწყების შემთხვევაში კავკასია აუცილებლად იქცეოდა საომარი მოქმედებების ასპარეზად. რას მოუტანდა ორი დამპყრობის მორიგი დაპირისპირება საქართველოს, როგორი უნდა ყოფილიყო ქართველი საზოგადოების დამოკიდებულება მოსალოდნელი ომისადმი? ამ კითხვებზე პასუხის გაცემას ცდილობდა იმ პერიოდის ქართული პრესა, რომელიც იმავე დროს გამოხატავდა ქართველი ინტელიგენციის პოზიციასაც. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა გაზეთ „დროებაში“ გამოქვეყნებული ნ. ნიკოლაძის წერილი „საქართველო — ომი თუ იქნა“. ავტორი წერს: „აღმოსავლეთის ომი თუ ატყდა, ბრძოლა მარტო რუსეთსა და ოსმალეთს შუა კი არ დაბოლოვდება. მარტო ერთ შემთხვევაშია შესაძლებელი ამგვარი „ომის შემოსაზღვრა“ — თუ რუსეთმა თავდაპირველშივე ხეირიანად დაამარცხა ოსმალეთის

რაზმები, ისე, რომ ომის გაგრძელება აღარ შეეძლოს და, თუ რუსეთის დიპლომატიამ იმწამსვე წარუდგინა ადვილად მისაღები მორიგების პირობა, მაშინ შესაძლებელია, რომ ომი ადვილად და მალე დაბოლოვდეს... თუ ბრძოლა გაჭიანურდა, მაშინ კი ოსმალეთის ევროპელი მომხრეები აუცილებლად თავს გამოიდებენ და ბრძოლა მთელს ევროპას მოედება... ჩვენს ქვეყანას დიდი სტრატეგიული და პოლიტიკური მნიშვნელობა მოეღის აღმოსავლეთის ომში. საქართველოთი რუსეთი პირდაპირ შედის ოსმალეთში... საქართველოს კი, ეხლა მაინც დიდი პოლიტიკური და სტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს ინგლისის თვალში“ („დროება“, 36, 3 აპრილი, 1877). ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისი დაადასტურა შემდგომში განვითარებულმა მოვლენებმა. მოსალოდნელ ომში ქართველთა დამოკიდებულებასთან დაკავშირებით ნ. ნიკოლაძის პოზიცია გამოკვეთილი იყო: „ჩვენი ქვეყნის სახელი, სიკეთე და მომავალი ჩვენს საკუთარს საქციელზეა დამოკიდებული

ლი. ნუ შევირცხვენთ დღემდე პატივცემულ სახელს... ნუ დავიშალვით სოროში. ჩვენი გონიერი, ნესიერი და პატიოსანი საქციელი მალა ასწევს საქართველოს სახელს და მტერსა და მოყვარეს დაანახებს, რომ ჩვენი ხალხი სიყვარულის, პატივისცემის, მორიდების და კეთილდღეობის ღირსია“ („დროება“, 36, 6 აპრილი, 1877). რუსეთის ცდა, დიპლომატიური გზით მოეხდინა გავლენა ოსმალეთზე, უშედეგო აღმოჩნდა და ალექსანდრე II-მ 1877 წლის 12 (24) აპრილს კიშინიოვში ხელი მოაწერა ოსმალეთთან ომის დაწყების შესახებ მანიფესტს. ქართველი საზოგადოება სიხარულით შეხვდა რუსეთ-ოსმალეთის ომის დაწყებას, რადგან მიიჩნევდა, რომ მას „შედეგად მოჰყვება სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს თურქთა ბატონობისაგან გათავისუფლება“ (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V, თბილისი 1970). ომის დაწყებას და ამ მოვლენისადმი ქართველთა დამოკიდებულებას „ივერია“ ასე აღწერდა: „12-ს აპრილს ხელმწიფე იმპერა-

ტორმა კიშინიოვი მოანერა ხელი უმაღლეს მანიფესტს, რომლითაც ომი გამოუცხადა ოსმალეთს... ეს ხმა ელვაზედ უმაღლეს მოედო მთელს ქალაქსა... ორს საათზედ მთელი სიონის სობორო აივსო ხალხითა, კაციტა და ქალიტა... ბანებზედ, ჩვეულებრივ ხალხი მოგროვდა“. წერილი ასეთი მოწოდებით მთავდებოდა: „ჩვენც ხმალს ხელი უნდა ვიკრათ და ჩვენს ძმებთან ერთად სისხლი ვღვაროთ“ (ივერია“ 7, 16 აპრილი, 1877).

რუსეთის ხელისუფლება კარგად ხვდებოდა, თუ რამდენად არსებითი მნიშვნელობა ექნებოდა სამხედრო ოპერაციების მსვლელობისას ოსმალთა მიერ დაპყრობილ ტერიტორიებზე მცხოვრები მაჰმადიანი ქართველების პოზიციას, მით უფრო მხარდაჭერას. ცარიზმი ძალას არ იშურებდა მათი კეთილგანწყობილების მოსაპოვებლად, მით უფრო, რომ სულთნის პროპაგანდა მიზანმიმართულად ცდილობდა ადგილობრივი მოსახლეობის ანტირუსული განწყობილების გაძლიერებას. კავკასიის მეფისნაცვალის, დიდი მთავარი მიხეილის, რომელიც იმავდროულად კავკასიაში მოქმედი ჯარების მთავარსარდალიც იყო, ასე მიმართავდა აჭარისა და ქობულეთის მოსახლეობას: „აჭარისა და ქობულეთის მცხოვრებნი!... ჩვენმა კეთილისმყოფელმა და კაცთმოყვარე ხელმწიფემ ამოიღო ხმალი არა იმისათვის, რომ დაჰსჩაგროს მშვიდობისმოყვარე მცხოვრებნი... იგი გზავნის ჯარს ჩაგრულთა დასაფარველად და მჩაგრელთა შესაკავებლად. ხელმწიფესა სურს, დაიცვას სიმართლე და პატივი... რუსის ჯარის ყოფნამ თქვენს ქვეყანაში უნდა გვაშოროს ერთმანეთის მტრობა-სიძულვილი და გულით შეგვათვისოს და დაგვაახლოვოს ჩვენ ძმებთან. ჰოი, ძენო კეთილშობილის ქართველის ტომისანო, ძმანო ყოველთვის ერთგულთა და საყვარელთა ქვეშევრდომთა რუსის იმპერატორისათა“ („ივერია“ 8, 23 აპრილი, 1877). სამუსლიმანო საქართველოს მოსახლეობას ჯერ კიდევ არ დაეკარგა ეროვნული ცნობიერება. სწორედ ამის შედეგი იყო რომ „რუსეთ-ოსმალეთის (1877-1878 წ.წ.) ომის დროს აჭარა მტკიცედ დადგა განმათავისუფლებელი არმიის მხარეზე“ (საქართველოს ისტორია, 1984) ოსმალთა საუკუნოვანმა ბატონობამ მაინც ვერ გააქრო სამუსლიმანო საქართველოს მოსახლეობაში ეროვნული მთლიანობის შეგნება. დედამამშობლოსთან დაბრუნებას ალტაცებით შეხვდა მაჰმადიან ქართველთა დიდი ნაწილი. მოსახლეობის ასეთ განწყობილებას გამოხატავდა გულო კაიკაციშვილი, რომელიც ქობულეთში შემოსული განმათავისუფლებელი არმიის მებრძოლებზე მიმართვისას, 1878 წლის 19 აგვისტოს აღნიშნავდა: „ჩვენო ქართველებო, ჩვენო ძმებო, ნათესავებო და ბიძაშვილებო, თქვენი ჭირიმი, თქვენი, რომ ჩემმა თვალებმა დღეს თქვენ, ჩვენი ძველი ძმები... აქ, ქობულეთში დაგინახათ. ვმადლობ ღმერთსა და პატივს ვცემ მის განგებას, რომ ჩვენი და თქვენი ნატვრა შესრულდა, ღმერთმა შეგვაერთა... თქვენც ჩვენის დაახლოებით გაიხარებდით და მერე ჩვენის ასეთი შეერთებით და ამ ერთიანობის სიყვარულით აღდგება და გაძლიერდება საქართველო, როგორც იყო იგი თამარის დროს. მამ, გაუმარჯოს ჩვენს შეერთებას“ (სურგულაძე აბ. 1978: 304).

ომის მსვლელობაში ქართველობა არნახულ ენთუზიაზმს ავლენდა. ამ მხრივ განსაკუთრებით აქტიურობდნენ მეზობელი გურიისა და იმერეთის მცხოვრებლები. „გურულები ძალიან მხნეობასა და შესამჩნევ სურვილს ბრძოლაში მონაწილეობისას იჩენდნენ. ამას წინათ რამდენიმე 12-16 წლის ყმაწვილები მოვიდნენ თურმე ჯარის უფროსთან და ითხოვეს, რომ საცა ჩვენი მამები დ ძმები არიან, ჩვენც იქ უნდა ვიყვეთო. თოფი მოგვეცით და ჯარში ჩაგვაყენეთ“ („დროება“, 48, 1 მაისი, 1877). ბერლინის კონგრესის გადაწყვეტილებას, აჭარის განთავისუფლებას განსაკუთრებული სიხარულით შეხვდა ქართველი ინტელიგენცია, რომელთა საერთო განწყობილება დიდმა ილია ჭავჭავაძემ ასე გამოხატა: „...ჩვენი ძმები, ჩვენი სისხლხორცი... ჩვენი ძველი საქართველო, დღეს ჩვენ შემოგვიერთდა“ (ჭავჭავაძე ი., 1987). 1877-1878 წლების ომისადმი და ამ ომის შედეგად დედამამშობლოსთან დაბრუნებული აჭარისადმი ქართველი საზოგადოების დამოკიდებულების ნათელი გამოხატულება იყო 1878 წლის ნოემბერში თბილისში სამუსლიმანო საქართველოს დელეგაციის გულთბილი მიღება.

ჯამალ კარალიძე,
კრებულიდან „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო მეზობელ სახელმწიფოთა გეოპოლიტიკური ინტერესების კონტექსტში“, ბათუმი, 2009 წ.

მოგონებანი ჰომეინიზა

(მაჟდი ლოლაჲ ალის ნიგნიღან «მწჷანეჲ მწჷანე»)

1978-1979 წლებში, იმამი ჰომეინის (1900-1989) ხელმძღვანელობით, ირანში მოხდა კაცობრიობის ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე დიდი რევოლუცია, რომლის მსგავსი თითებზე ჩამოსათვლელი შეიძლება იყოს, შედეგადაც დაემხო ირანის 2500-წლიანი მონარქიული სახელმწიფო წყობა და მის ნანგრევებზე აღმოცენდა ირანის ისლამური რესპუბლიკა. შაჰის ნაცვლად ქვეყანას სათავეში ჩაუდგა სულიერი ბელადი — იმამი ჰომეინი.

აიათოლა ჰომეინი პოლიტიკურ ასპარეზზე 60-იან წლებში გამოდის, რასაც მალე, 1963 წელს მისი დაპატიმრება მოჰყვა, თუმცა მალე გაათავისუფლეს, მაგრამ იმავე წელს ხელმეორედ დააპატიმრეს და თურქეთში გადაასახლეს.

ჰომეინი 1965 წლიდან ერაყში ცხოვრობს და მოღვაწეობს. 1978 წელს, ირანის შაჰის — მოჰამად რეზა ფეჰლევის მოთხოვნით, მას ერაყი დაატოვებინეს. ჰომეინი საფრანგეთში შეიფარა, სადაც ის მსოფლიოს ყურადღების ქვეშ მოექცა.

საფრანგეთში ჩასვლიდან სამი თვის თავზე ჰომეინი გამარ-

ჯვებული ბრუნდება ირანში. თე-ირანის მეჰრაბადის აეროპორტის მიმდებარე ტერიტორიაზე მილიონობით ირანელი ორი კვირა ცას შესცქეროდა და ისე ელოდებოდა პარიზიდან მის ჩამოფრენას. ჩამოფრინდა ისიც და ჩაუდგა ქვეყანას სათავეში. ქვეყნის პირველი პირი არ გადასულა მისთვის განკუთვნილ რეზიდენციაში. იგი თავისი პატარა ოთახიდან მართავდა ქვეყანას და იქ იღებდა მსოფლიო ლიდერებს.

ჰომეინის ეკუთვნის 60 ტომი ნაშრომებისა, რომლებიც ეძღვნება რელიგიურ და ფილოსოფიურ თემებს, მორალს, ეთიკას... ჰომეინიმ ჩამოაყალიბა „ისლა-

მური მმართველობის“ კონცეფცია.

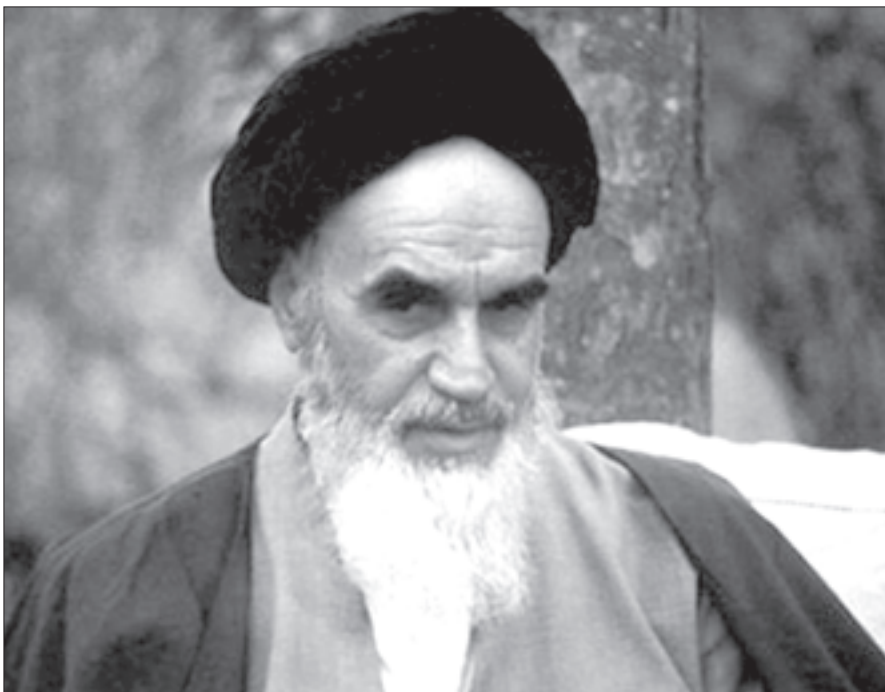
ჰომეინი ამავე დროს იყო პოეტი, რასაც ის თავმდაბლობის გამო არ ამხელდა. მხოლოდ მისი გარდაცვალების შემდეგ გახდა მისი ფილოსოფიური ლირიკა ცნობილი ირანელი ხალხისთვის.

საქართველო პირველი ქვეყანაა, სადაც ირანის გარეთ ითარგმნა ჰომეინის პოეზია (მთარგმნელები არიან მაგალი თოდუა და ვახუშტი კოტეტიშვილი).

საქართველოში ქართველმა ირანისტებმა არა ერთი და ორი ნაშრომი მიუძღვნეს ჰომეინის მეცნიერულ, პოლიტიკურ შეხედულებებსა თუ პოეზიას.

ირანელები პატივს მიაგებენ იმამ ჰომეინის სახელს, აღნიშნავენ მისი დაბადებისა და გარდაცვალების დღეს. 4 ივნისს სრულდება ჰომეინის გარდაცვალებიდან 25 წელი.

გთავაზობთ მოგონებებს იმამ ჰომეინიზე.

როცა ირანის შაჰმა — მოჰამად რეზა ფეჰლევიმ ქვეყანა დატოვა, იმამს მაშინ პარიზთან ახლოს, დაბა ნოფლ-ლე-შატოში ედო ბინა. ამ ისტორიულ მოვლენასთან დაკავშირებით, ინტერვიუს ალების მიზნით, მისი სახლი ასობით კორესპონდენტის ალყაში მოექცა.

გამოიტანეს ტახტი და იმამი მასზე დააბრძანეს. ჩაირთო მასმედიის ყველა სახის საშუალებანი. მსოფლიოს თვალი იმამისკენ იყო მიპყრობილი.

პირობა ასეთი იყო: კორესპონდენტებს, მათი სიმრავლის გამო, ჯგუფ-ჯგუფად უნდა დაესვათ თითო შეკითხვა. ის იყო დაისვა ორი-სამი შეკითხვა, რომ გაისმა ლოცვის მაუნყებელი აზანის ტკბილი ხმა. „შუადღის ლოცვის ჟამი მოვიდაო,“ — ბრძანა იმამმა

და გაემართა სალოცავად.

ყველა სახტად დარჩა. ერთ-ერთმა შეჰბედა კიდევ იმამს: იშვიათი რამ მოხდა, თქვენს ხმას მთელი მსოფლიო სულგანაბული ელოდება. იქნებ რამდენიმე შეკითხვაზე მაინც გვიპასუხოთო.

„არავითარ შემთხვევაში ეს არ მოხდება,“ — უპასუხა მკვახედ იმამმა და განაგრძო გზა.

იმამის ღამის ლოცვა ნამდვილი სანახაობა იყო. ამ დროს იგი ისე მორჩილებით იყრიდა მუხლს უფლის წინაშე და ასრულებდა მოძრაობებს, რომ ამის გადმოცემა შეუძლებელია.

ასე გაატარა იმამმა მთელი თავისი სიცოცხლე. ხოლო, როცა საფრანგეთიდან ირანში გამარჯვებული მოფრინავდა, ღამის ლოცვა მან ცაში ჩაატარა.

აიათოლა ხუნსარი იგონებს: როცა იმამი ჰოსპიტლის მედრესეს ერთ პატარა ოთახში ცხოვრობდა, იგი ყოველღამ ღამის ლოცვისთვის განსაბანი წყლის ასაღებად შემოდოდა „ფეიზიეს“ მედრესეში, ამსხვრევდა აუზის ყინულს, იღებდა წყალს და, როცა ლოცვას შეუდგებოდა, თითქოს ყველაფერი ინუსხებოდა და მის ხმას ერწყმოდაო...

ყოველი ღამის ლოცვის მერე მის კეთილშობილებით სავსე სახეს ნათელი ეფინებოდა. ბოლო რამაზანის ღამის ლოცვებისას კი იმდენ ცრემლს ღვრიდა, ცხვირსახოცი არ ჰყოფნიდა და ხელსახოცს იშველიებდა.

იმამი ბრძანებდა: „ნამდვილი ღვთისმოსავია ის, ვინც ღამით შეჰლაღადებს უფალს: ჰეი, მეუფეო ყოვლისა, გაგვეც პასუხი ყოველივეზე!“

იმამს ერთი დამახასიათებელი თვისება ჰქონდა. იგი თავისთავს არ თვლიდა ვინმესგან გამორჩეულ პიროვნებად და ზედმეტ ყურადღებასაც არ ითხოვდა.

მისი ეს თვისება საბაბი ხდებოდა იმისა, რომ შეკრებებისას, სადაც კი უბრალო ადგილს მოიხელ-

ჰომეინი შვილთან — აჰმადთან და შვილიშვილებთან ერთად

თებდა, უმეტესად კართან, ჩაიმუხლებდა, განსხვავებით იმათგან, გამოსაჩენი ადგილებისკენ რომ მიჰქონდათ თავი.

ერთ-ერთი ქალბატონი, რომელიც ჰომეინის საფრანგეთში ყოფნისას მის სახლში იმყოფებოდა, იმამის თავმდაბლობის შესახებ იგონებს: „ერთხელ იმამთან სტუმრები მოვიდნენ. სადილის მერე, როცა სუფრა ალაგდა, სამზარეულოში იმამი შემოვიდა. ის დრო არ იყო, ლოცვის წინ განსაბანი წყალი დასჭირვებოდა და შევკადრე, თუ რაში იყო საქმე. ასე მომიგო: ვინაიდან დღეს დიდი სტუმრობა გვექონდა, გასარეცხად ჭურჭელიც ბევრი მოგროვდა, შემოვედი, რომ მოგეშველოთ“.

იმამი არასდროს არავისზე იტყოდა აუგს. თუ საუბრისას ვინმე ვინმეზე დააპირებდა ცუდის თქმას, იგი მაშინვე მოხერხებულად სიტყვას ბანზე აუგდებდა.

ჰომეინის სახლის წინ ხშირად საათობით იკრიბებოდნენ სემინარისტები და მსჯელობდნენ მეცნიერულ საკითხებზე. თუ ამ დროს რომელიმე პირის მისამართით გამოითქმებოდა რაიმე უარყოფითი აზრი, იმამი წუხდა.

ჰაჯი ალა მუსტაფა ჰომეინი იმამის მიერ მათი მისამართით ნათქ-

ვამს იგონებს: „თქვენს შეკრებებზე ზოგჯერ სხვათა მისამართით აუგს ვისმენ. არ მსიამოვნებს, რომ აქ ვინმეზე ცუდი ვისმისო“.

როცა ნაჯაფში იმამს თავისი შვილის — ჰაჯი ალა მუსტაფა ჰომეინის — მონამებრივად აღსრულების ამბავი მიუტანეს, იგი კუთხეში განმარტოვდა და ალაჰს შეჰლაღადა.

ასე ინუგეშა თავი და ანუგეშა ოჯახის წევრები.

იმ მძიმე წუთებში ერთი ისეთი რამ მოხდა, რაც ნათლად ავლენს იმამის დამოკიდებულებას კანონისადმი.

დამნუხრებულმა ოჯახის წევრებმა მოინდომეს, რევოლუციის ბელადის კანცელარიის ტელეფონით თეირანში დაერეკათ, მაგრამ იმამმა მათ ამის ნება არ დართო და ასე აუხსნა: „ეს ტელეფონი სახელმწიფოსია, თქვენ კი კერძო პირები ხართ, ამიტომ ამით სარგებლობის უფლება არ გაქვთ.“

ნაჯაფში ყოფნისას, როცა ის სახლში ანთებულ ნათურას შეამჩნევდა, სხვას არ შეანუხებდა, ავიდოდა თვითონ, ჩააქრობდა და შემდეგ სიბნელეში მესამე სართულიდან ჩამოუყვებოდა კიბეს.

იგი არასოდეს ააგზავნიდა მალ-
ლა ბავშვს ან ვინმე სხვას რაიმეს
ჩამოსატანად. რამე თუ დასჭირ-
დებოდა — ქალაქი იქნებოდა
ეს, კალამი ან სხვა რამ, თვითონ-
ვე ჩამოიტანდა.

როცა ნაჯაფში იმამს „ლუმანი-
ტეს“ კორესპონდენტი ეწვია, იგი
გაოგნებული დარჩა იმ უბრალო-
ებით, რომელიც იქ იხილა და წე-
რილიც ასე დაიწყო: „ჩვენ ახლა
აიათოლას ოთახში ვიმყოფებით,
ველოდებით მის გამოჩენას,
ოთახი ოთხი კვადრატული მეტ-
რია, სახლი ნაჯაფის ყველაზე
მიყრუებულ უბანში მდებარეობს,
თავად ქალაქი კი, გეოგრაფიული
თვალსაზრისით, ერაყის ერთ-
ერთ ყველაზე ქვიშიან ზონაშია
მოქცეული“.

მართლაც, იმამის სახლი ნაჯა-
ფის ყველაზე მივარდნილ უბანში
მდებარეობდა, ვინრო, მიხვეულ-
მოხვეულ, მჭიდროდ დასახლებუ-
ლი ქუჩაზე, სადაც თავკარა მზე
ავარვარებდა ყველაფერს.

ამ სახლის სამ პატარა ოთახში
თორმეტი კაცი ცხოვრობდა.

იმამი, რამდენიმე წუთითაც
რომ გასულიყო გარეთ, ოთახში
ნათურას ანთებულს არ დატო-
ვებდა.

ნაჯაფში ყოფნისას, ხშირად,

როცა იგი გარედან სახლში ანთე-
ბულ ნათურას შენიშნავდა, შებ-
რუნდებოდა უკან და ჩააქრობდა.
მეორე დღით კი ამის გამო თა-
ნამშრომლებს საყვედურობდა.

როცა ირან-ერაყის ომი დაიწყო,
მებრძოლებმა თეირანში, ჰომეი-
ნის სახლთან რკინა-ბეტონის
თავშესაფრის შენება დაიწყეს,
რათა საჰაერო თავდასხმებისას
იმამს იქ თავი შეეფარებინა. იმამ-
მა კი განაცხადა: „წუაშენებთ მას,
მე იქ არ შევალ“.

ომის იმ უმძიმეს წუთებში, რო-
ცა დაბომბვისას ქვა ქვაზე არ
რჩებოდა და იმამის სახლის შე-

მოგარენი რაკეტების სამიზნედ
იყო ქცეული, იმამს წამითაც არ
შეუხრია წარბი.

ერთ-ერთი ასეთი დაბომბვისას
იმამს შეევედრნენ, რომ თავშესა-
ფარში შესულიყო, მაგრამ მან თა-
ვი შორს დაიჭირა და ბრძანა: „მე
აქედან ფეხს არ მოვიცვლი, ჩემსა
და იმ ჯარისკაცს შორის, რომე-
ლიც ახლა ქუჩაში საგუშაგოზე
დგას, არავითარი განსხვავება არ
არის, არც ჩემსა და მის სიკვდილს
შორის არის რამე სხვაობა“.

ომის დამთავრებამდე იმამს ის
თავშესაფარი არც უნახავს.

სპარსულიდან თარგმნა
ნომადი ბართაია

აიათოლა ჰომეინის ლექსები
ქართველმა მკითხველმა
კარგად იცის, ვახუშტი
კოტეტიშვილის მიერ
თარგმნილი მისი ლექსების
კრებულიც კია გამოსული
ქართულ ენაზე, და აიათოლა
ჰომეინი ამ შემთხვევაში
ნაკლებად ცდილობს პოეზია
იდეოლოგიურ დანამატად
გამოიყენოს. არა, მას
აბსოლუტურად სხვა სწრაფვა
ამოძრავებს, მას სურს,
დიდი სპარსული პოეზიის
ღირსეული გამგრძელებელი
იყოს, დიდი სპარსი პოეტების
კოჰორტაში ჩაენეროს...
აი, ერთ-ერთი მისი ლექსი:

მერიქიფევ, გაგვიხსენი ღვინის მარნის კარი,
ცრუ ასკეტურ ანა-ბანას უცებ ხელი ჰკარი.
ჩემს სავალ გზას დააფინე შენი ზილფის ჩრდილი,
მიხსენ რჯულის დოგმებისგან, გვედრებ, მუხლზე მდგარი.
თასის წკრიალს ანაცვალე დიდება და ტახტი,
ქვეყნის ოღრო-ჩოღროები, მართალი თუ მცდარი.
მე ყარიბი – ქაბას და ჰიჯაზს მაზიარე,
სატრფოს ახსენ პირბადე და დამიყენე დარი.
ეს ხელადა კვლავ ამივსე მაგ უწმინდეს ღვინით,
სატრფოსაკენ გამალებით ვლახო მთა და ბარი.
სატრფოსაგან განშორებულს და უსასოდ შთენილს
მინყალობე ეგ ღვინო და გამაცოცხლე მკვდარი.

ქეთევან მაღალაშვილი – 120

„მოვალეობად მიმაჩნია, საზოგადოებრიობის ფართო ფენებს მივუთითო ის ამბავი, რომ ქეთევან მაღალაშვილმა დიდი როლი შეასრულა საქართველოს პორტრეტული ხელოვნების განვითარებაში“.

ლადო გუდიაშვილი

120 წელი შესრულდა მხატვარ ქეთევან მაღალაშვილის დაბადებიდან. ამ ნიჭიერმა ემოქმედმა ქართველ ერს დაუტოვა მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობა — შექმნა უნიკალური გალერეა პორტრეტებისა, რომლებიც ღრმა ფსიქოლოგიზმით გამოირჩევა და, როგორც უკვე შემდგარი არტიფაქტები, არ საჭიროებენ რაიმე სახის დამატებით „დამხმარე“ კონტექსტს. მოდელის ხასიათში ღრმად წვდომის გამორჩეულ უნარზე მეტყველებს გამოჩენილი ფსიქიატრის ერთი ჩანაწერი შთაბეჭდილებათა წიგნში 1972 წელს: „თქვენ ბრწყინვალე ფსიქოლოგი ბრძანდებით. ამას გუშვანებით მე — ავლივ ზურაბიშვილი. მე, როგორც ფსიქოლოგიის დარგის წარმომადგენელი, ჭეშმარიტად ვამაყობ თქვენით. ...ქალბატონი ქეთოს შემოქმედება წარმოადგენს მაღალ აკადემიურ პერსონალოგიურ სამყაროს მხატვრობაში“.

ქეთევან მაღალაშვილი მთელი სიცოცხლე პორტრეტებს ხატავდა, ადამიანის სულში იხედებოდა. ჩუმი იყო, ხმაური არ უყვარდა. სიტყვას ვერ დააძვრევინებდით საკუთარ თავზე. ბუნებით მორიდებული და მორცხვი გახლდათ... საქართველოს გულწრფელ სიყვარულთან და მის სამსახურში გახარჯულ წლებთან ასოცირდება ჰანს ფოხტის, ჰენრიხ ნეიჰაუზისა და მისი მეუღლის — სილვია ნეიჰაუზის, ვასილ შუხაევის, ირინა ჩიჟოვას, სვიატოსლავ რიხტერისა და მისი მეუღლის — ნინა დორლიაკის, გიორგი ტოვსტონოგოვის, იური გრიგოროვიჩის, ელენა გოგოლევას, ნიკიტა ტოლსტოის, მარია გრინბერგის, ელენა ტაგერის, ერნსტ ჰალოპის, ვალენტინა კუფტინას პორტრეტები. ისინი ყვებიან შთამბეჭდავ ამბებს ადამიანებზე, რომლებიც ჩანერილნი არიან XX საუკუნის ქართული კულტურის ისტორიაში. ხაზგასმით მინდა აღვნიშნო დავით კაკაბაძის, ლადო გუდიაშვილის, ელენე ახვლედიანისა და ქეთევან მაღალაშვილის შემოქმე-

დებისა და საზოგადოებრივი საქმიანობის მთლიანობაში განხილვის მნიშვნელობა. **ლადო გუდიაშვილში** მაღალაშვილის პორტრეტები რემბრანდტისა და რუბენსის ასოციაციას იწვევს: „...**პორტრეტული ჟანრი ყველაზე რთულია და იგი ბევრი ძნელი ამოცანის გადაწყვეტას საჭიროებს, რომლის ძალაც ყველას როდი შესწევს.... გავიხსენოთ შორეული წარსული, როცა ცოცხლები იყვნენ რემბრანდტი და რუბენსი. მათი ნაწარმოებები იმდენად სრულქმნილია, რომ ავტორებს არც შეევედრებოდათ, არც გვანტიერესებს, რამდენად სწორად ასახეს ადამიანი. ხშირად ანალოგიურ გრძობას განვიცდი, როცა ქეთევან მაღალაშვილის პორტრეტებს ვუყურებ“.**

ელენე ახვლედიანი მაღალაშვილის შემოქმედების საზოგადოებრივ მნიშვნელობაზე საუბრობს: „...**უცქერი ამ პორტრეტებს და გული გევისება მადლიერების გრძობით ქეთო მაღალაშვილის მიმართ... მაღალაშვი-**

ლის შემოქმედების განუზომლად დიდი საზოგადოებრივი მნიშვნელობის შეგრძნებას არ დავუტოვებოვარ არც ერთი წუთით“.

როგორც ნამდვილ პროფესიონალს, რომელიც ხატვის ხელოვნებას ეუფლებოდა თბილისში (სამხატვრო სასწავლებელი), მოსკოვში (ფერწერის, ქანდაკებისა და ხუროთმოძღვრების სასწავლებელი), გერმანიაში (მიუნჰენის კერძო სტუდია), პარიზში (ფილიპო კოლაროსის კერძო აკადემია), ნებისმიერ ჟანრში შეეძლო მუშაობა, მაგრამ მის ცხოვრებაში ყველაფერი ისე აენეო, რომ წინასწარ იყო განსაზღვრული — მთელი შემოქმედება პორტრეტისთვის უნდა მიეძღვნა.

მოსკოვიდან დაბრუნებისთანავე (1917წ.) ერთვება ქართული კოსტიუმის ისტორიის შესაქმნელად ივანე ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობითა და ძველი ქართული ფრესკების ასლების გადაღების მიზნით ქართველ მხატვართა საზოგადოების მიერ მოწყობილი ექსპედიციების მუშაობაში. ამის შემდგომ ქეთევან მაღალაშვილი

იგონებს: „მიუნჰენში ქართველებს გვქონდა სათვისტომო და ხშირად ვიკრიბებოდით ხოლმე ერთი გერმანელის ოჯახში... ამ შეკრებების დროს ვხატავდი მათ კარიკატურებს და ვჩუქნიდი... არასოდეს დამავინწყდება პარიზში დახატული ჩემი პორტრეტები ერეკლე ჯაბადარის, ირაკლი ორბელიანის, ტატიანა კაკაბაძის და სუსანა ლამბაშიძის“. ამ უშუალო და გულახდილი საუბრის დროს, რომელიც ჩაინერა თელავთან დაკავშირებული საინტერესო ამბების აღმწერმა გიორგი ჯავახიშვილმა, ქეთევან მაღალაშვილი, ალბათ, ვერ იფიქრებდა, რომ სწორედ პარიზში შესრულებული ზოგიერთი პორტრეტი, მის სხვა ნამუშევრებთან ერთად, შევიდოდა ქართული სახვითი ხელოვნების ოქროს ფონდში. გადაჭარბების გარეშე უნდა ითქვას, რომ მისი რამდენიმე, ერთი შეხედვით, იმპრესიონისტული მანერით დაწერილი პორტრეტი, რომელიც სცილდება იმპრესიონიზმის ჩარჩოებს თემატური და მხატვრული კონცეფციის აკადემიურ დონეზე აყვანილი მთლიანობით, მსოფლიოს ნებისმიერ პრესტიჟულ მუზეუმს დაამშვენებდა.

ამასთან, არის ერთი პორტრეტი, რომელიც ყველა შეხედულებისა და გემოვნების ადამიანისთვის მიღებულია საეტაპო მნიშვნელობის ძეგლად არა მხოლოდ ქეთევან მაღალაშვილის, არამედ ზოგადად ქართული პროფესიული პორტრეტული ხელოვნების ისტორიაში. ეს არის იაკობ ნიკოლაძის პორტრეტი.

ვინც ქეთევან მაღალაშვილს პოზირებდა, უმალ ხსნიდა პორტრეტისტის წარმატების „საიდუმლოს“. ამის დასტურია ფრაგმენტები გიორგი ჯავახიშვილის იშვიათი თელავური ჩანაწერებიდან: „სანამ მუშაობას შევუდგები, ჩემი ხატვის ობიექტს ვინვევ საუბარში, კამათში ან სხვა რაიმე ხერხით ვცდილობ, გამოვაცოცხლო, რომ დავიჭირო მისი სახის, ხელის თუ თვალების მოძრაობა...ვისი დახატვაც მინდა, მას აუცილებლად კარგად უნდა ვიც-

ქეთევან მაღალაშვილი და ელენე ახვლედიანი, 1960 წ.

ნობდე. სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა შემთხვევაში ჩემ მიერ ნაპოვნია ის შტრიხები, რომლებიც გამთლიანდება ხოლმე ჩემს პორტრეტებში. თქვენ გგონიათ, ნატურიდან ხატვა მარტო სეანსების ფიქსირებაა? არა, მე ხასიათის ღრმად შესწავლის შემდეგ ვვადებ სახატავად. ზოგჯერ ჩემი სურათების პერსონაჟებმა არც კი იცოდნენ, რომ ისინი უნდა დამეხატა. ასე შეიქმნა ჩემი პორტრეტები: ივანე ჯავახიშვილი, ნატო ვაჩნაძე, მედეა ჯაფარიძე, იაკობ ნიკოლაძე, ვახტანგ ბერიძე, ელისო ვირსალაძე, ლევან გოთუა... ერთხელ კონსტანტინე გამსახურდიამ მითხრა: შენ რომ არა, მაღალაანთ ქალო, ვერავინ შესძლებდა ნახატში ჩემი განწყობილების გადმოცემას... არადა, ხომ გაგეგონებათ, როგორი რთული საურთიერთოა კ. გამსახურდია, მაგრამ, სანამ არ დავიმორჩილე და არ ვიპოვე მისი შინაგანი ბუნების შტრიხები, მანამ არ დავჯექი მის დასახატად“.

ჩვეულებრივ, ყოფით სიტუაციაში ქალბატონი ქეთევანი არ ხასიათდებოდა მრავალსიტყვაობით. თანამედროვენი მემუარებში აღნიშნავენ, რომ მისი დამოკიდებულება მრავალრიცხოვან მეგობართან, ყველაზე ახლობელთანაც კი, ატარებდა „კამერულ“,

„სტატიკურ“ ხასიათს. იგი გამოირჩეოდა (განსაკუთრებით ბობოქარი და მჩქეფარე ტემპერამენტის მქონე ელენე ახვლედიანის ფონზე) „სოლიდურობით“, „ზომიერებით“, იყო „თავდაჭერილი საქციელშიც და მეტყველებაშიც“ (ვ. ბერიძე).

პარიზში ცხოვრებისას მეგობრები ერთმანეთს ხუმრობით ხასიათო სახელებს ურჩევდნენ. ელენე ახვლედიანს ქარიშხალას ეძახდნენ, ლადო გუდიაშვილს — დიდ ლადოს, დავით კაკაბაძეს — უცნაურს, ქეთევან მაღალაშვილს — მწყერას. ეს სახელი მეტისმეტი სიწყნარის გამო შეარქვეს.

რაც შეეხება სეანსებს, აქ იგი თავის სტიქიაში იყო. მაღალაშვილისეული „სასეანსო საუბრების“ მიზიდულობის ძალაზე მეტყველებს თეატრის ცნობილი მსახიობის უშანგი ჩხეიძის წერილის ფრაგმენტი, რომელშიც დელიკატურად ატყობინებს სეანსის გაგრძელების დროს: „მე თქვენთან საუბარი, როგორც ტკბილული, ისე შემოვიწინა საღამოსთვის“.

ანა კალანდაძე იმდენად საინტერესოდ და მნიშვნელოვნად ჩათვალა სეანსის მსვლელობა, რომ გულდასმით ჩაინერა მხატვრის საუბრები და გამოაქვეყნა კიდევ მოგვიანებით. ეს საუბრები

ნატო ვაჩნაძე

თამარ მეფე

ვერიკო ანჯაფარიძე

არა მხოლოდ მხატვრის პროფესიონალიზმსა და პორტრეტის შექმნის მისეულ მეთოდზე გვიყალიბებს წარმოდგენას, არამედ თავად ქალბატონი ქეთევანის ფსიქოლოგიურ პორტრეტსაც გვიხატავს. ამ თვალსაზრისით საგულისხმოა ერთი ინტერვიუ ანა კალანდაძესთან, რომელიც შეკითხვაზე: „...წარმოდგენელია, არ გენატრებოდეთ წარსულის კუთვნილებად ქცეული ადამიანები...“ უპას-

უხებს: „განსაკუთრებით, იცით, ვინ მენატრება? ქეთო მაღალაშვილი. არაჩვეულებრილი ქალი იყო“. მაღალაშვილის მემკვიდრეობის ყველაზე მკაფიო მახასიათებელია ის ფაქტი, რომ ინტერესი მისი პორტრეტების მდიდარი გალერეის მიმართ არასოდეს გაქრება. უფრო მეტიც, დროთა განმავლობაში იგი გადაიქცევა შეუცვლელ წყაროდ, რომლითაც ისარგებლებენ მეცნიერული აღმოჩენებისთ-

ვის, ისტორიული ფაქტების დასადგენად, ადამიანთა ცხოვრების და კარგული ან დავინწყებული ეპიზოდების აღსადგენად და ა. შ. თითოეული სურათი მატინაეა. სწორედ ეს ისტორიზმია ერთ-ერთი გამაერთიანებელი და განმაზოგადებელი ნიშანი პორტრეტებისა, რომელთა შორის ხელოვნების ამ ჟანრის შედევრებსაც ვხვდებით.

მოამზადა **ლევ სპანიკი**

ნატურმორტი, 1959 წ.

ელენე ახვლედიანი

გიორგი ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტი

ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტი დაარსებულია 1941 წლის 1 აპრილს და თავისი დამფუძნებლისა და პირველი დირექტორის — გიორგი ჩუბინაშვილის (1941-1973) სახელს ატარებს. სხვადასხვა დროს მას ხელმძღვანელობდნენ აკადემიკოსი, პროფესორი ვახტანგ ბერიძე, აკადემიკოსი, პროფესორი ნოდარ ჯანბერიძე, თეიმურაზ საყვარელიძე.

ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „ხელოვნებათმცოდნეობის კაბინეტს“ ეკუთვნოდა მისი ბიბლიოთეკის, ნახაზებისა და ფოტოარქივების პირველი ფონდებიც. ბიბლიოთეკის მოზრდილი ნაწილი და ინსტიტუტის არქივები, 1940-1980-იან წლებში მოპოვებული მასალებითურთ, განადგურდა 1991 წლის დეკემბერში, თბილისში განვითარებული ცნობილი მოვლენების დროს.

ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტი იმთავითვე გახდა **საქართველოში ხელოვნებათმცოდნეობითი კვლევა-ძიების უმთავრესი ცენტრი**. მისი მიზანი იყო ქართული ხელოვნებისა და, საზოგადოდ, საქართველოს მხატვრული მემკვიდრეობის (მის მიწა-წყალზე შექმნილი თუ აქ შემოტანილი სხვა ერებისა და კულტურების წარმომადგენლების ნაწარმოებთა ჩათვლით) მხატვრულ-ისტორიული თვალსაზრისით შესწავლა, მისი მეზობელი ქვეყნებისა თუ მსოფლიო ხელოვნების ერთობლიობაში წარმოჩენა.

სხვადასხვა დროის (წინაქრისტიანული, შუასაუკუნოვანი, XIX-XX საუკუნეების) ქართული ხელოვნების, სახვით და მცირე ხელოვნებათა ნიმუშებთან ერთად, ინსტიტუტში ისწავლება ანტიკური, სასაზღვრო, ბიზანტიური, სომხური, მაჰმადიანური, დასავლეთ ევროპული თუ რუსული ხელოვნების ისტორიის საკითხები. ინსტიტუტის კვლევითი მუშაო-

ბის ერთი უმთავრესი მიმართულება იყო შუა საუკუნეების ხელოვნების მემკვიდრეობის, კერძოდ, **ტაძართმშენებლობა**.

შუა საუკუნეების ხელოვნების მემკვიდრეობასთან ერთად ჯეროვანი ადგილი ჰქონდა მიჩენილი ინსტიტუტის გეგმებში **კედლის მხატვრობასაც**.

პირველ ათწლეულებში უფრო მეტი ყურადღება დაეთმო X-XIII სს-ის მოხატულობებს — თ. ვირსალაძე, ნ. ალადაშვილი, გ. ალიბეგაშვილი, ა. ვოლსკაია, ე. პრივალოვა, რ. შმერლინგი; 1970-80-იანი წწ-დან — მ. დიდებულიძე, ა. კლდიაშვილი, ქ. მიქელაძე, ა. ოქროპირიძე, ზ. სხირტლაძე, მ. ყენია. შემდგომ გამოიკვეთა ინტერესი პალეოლოგოსთა ხანისა და გვიანი შუა საუკუნეების ნიმუშებისადმი (ნ. ალექსიძე, ფ. დევდარიანი, მ. ვაჩნაძე, ჯ. იოსელიძე, ი. ლორთქიფანიძე, ლ. შერვაშიძე, ი. მამიაშვილი, ა. კლდიაშვილი, ქ. მიქელაძე, ი. ხუსკივაძე, მ. ჯანჯალია). თანადროულად „კლასიკურ“ მოხატულობათა შესწავლისა მეტი ადგილი დაეთმო იკონოგრაფიულსა და შინაარსობრივ პრობლემებს (თ. ვირსალაძე, ე. პრივალოვა, მ. დიდებულიძე, ა. კლდიაშვილი, ა. ოქროპირიძე, ზ. სხირტლაძე, მ. ყენია).

ინსტიტუტში იკვლევდნენ შუა საუკუნეების ქართული ხელნაწერი წიგნის მორთულობას (რ. შმერლინგი), **საეკლესიო** (გ. ალიბეგაშვილი, ფ. დევდარიანი, გ. ჟღენტი, ლ. შერვაშიძე) და **საერო**

(გ. ალიბეგაშვილი, ი. ხუსკივაძე) **მინიატურას**, ჯერჯერობით შედარებით ნაკლებადაა შესწავლილი **ხატწერა**, თუმცა გამოკვლევების მთელი რიგი მასზეც მოიპოვება (გ. ალიბეგაშვილი, ნ. ჭიჭინაძე, ლ. ხუსკივაძე).

შუა საუკუნოვანი მქანდაკელობის ძირითადი ისტორიული საფეხურები გ. ჩუბინაშვილს ჰქონდა დადგენილი, უმთავრესად V-VII სს-ის ეკლესიების რელიეფებისა და IX-XVIII სს-ის ჭედურების მიხედვით. მის მიერ მონიშნული განვითარების სურათის შევსებას და გამდიდრებას მოედგინა ადრექრისტიანული თუ VIII-XI სს-ის სტელეებისა და ნაგებობათა მამკობი კვეთილი გამოსახულებების შესახებ დაწერილი არაერთი შრომა (ნ. ალადაშვილი, გ. ალიბეგაშვილი, ა. ვოლსკაია, კ. მაჩაბელი, ლ. რჩეულიშვილი, ლ. შანიძე, ნ. ჩუბინაშვილი, 1980-იანი წწ-დან — თ. ხუნდაძე). გვაქვს რამდენიმე ნაშრომი გვიანანტიკური (მ. მიზანდარი), ადრექრისტიანული (ლ. შერვაშიძე)

თუ XII ს-ის მოზაიკების შესახებ (გ. ალიბეგაშვილი, თ. ვირსალაძე, ლ. ხუსკივაძე).

ქართული ოქრომჭედლობა ცალკე დარგადაც ისწავლება — ქრონოლოგიურ ეტაპებად (XIII ს-ის — თ. საყვარელიძე, რ. ყენია, XVI-XVII სს-ის — თ. საყვარელიძე, ლ. ხუსკივაძე), თუ რეგიონულად (სვანური სკოლა — რ. ყენია). საკვლევ საგნად იქცა შუა საუკუნეების „მცირე ხელოვნებათა“ სხვა შტოებიც: გლიპტიკა, დროშები (ს. ბარნაველი), ხეზე კვეთილობა (ნ. ჩუბინაშვილი), მინანქარი (ლ. ხუსკივაძე), კერამიკა (ზ. მაისურაძე), მხატვრული ქსოვილები და ნაქარგობა (ვ. ბერიძე, მ. კეცხოველი).

ამჟამად ჯერ ვერ მოხერხდა ნაქარგობის ისტორიული ხელოვნების მთლიანი ისტორიის წარმოდგენა. მიუხედავად ამისა, გამოქვეყნებულია წარმართობის ხანის არქიტექტურის ზოგადი მიმოხილვა (გ. ჩუბინაშვილი), ნიგნები და წერილები ხუროთმოძღვრების (თ. სანიკიძე, კ. ხიმშიაშვილი), ბრინჯაოს ხანისა თუ ანტიკური ხანის პლასტიკის (ნ. გომელაური, მ. თაბუკაშვილი, მ. მიზანდარი), გვიანანტიკური ტორევეტიკის შესახებ (კ. მაჩაბელი).

ძველი დროისა და შუა საუკუნეების ხელოვნების მკვლევართაგან მრავალს XIX და XX სს-ის მხატვრობასა, **გრაფიკასა, სცენოგრაფიასა, ქანდაკებასა** თუ **დეკორატიულ-გამოყენებით ხელოვნებაზეც** უწერია (ნ. ალადაშვილი, გ. ალიბეგაშვილი, ვ. ბერიძე, მ. ვაჩნაძე, ა. ვოლსკაია, ა. კლდიაშვილი, ზ. მაისურაძე, ი. ლორთქიფანიძე, კ. მაჩაბელი, ე. პრივალოვა, ლ. რჩეულიშვილი, რ. ყენია, გ. ჩუბინაშვილი, ნ. ჩუბინაშვილი, ლ. შერვაშიძე, რ. შმერლინგი). სხვებისთვის ეს კვლევები უმთავრესი ასპარეზი გახდა — მათგან პირველნი იყვნენ მ. კარბელაშვილი (ნიგნის და დაზღუდული გრაფიკა, დაზღუდული და მონუმენტური მხატვრობა) და ლ. შანიძე (ქანდაკება, გრაფიკა). მომდევნო თაობათა ხელოვნებათმცოდნე იყვნენ XX ს-ის ფერწე-

რის, გრაფიკისა და **სკულპტურის** თვალსაჩინო ოსტატების შემოქმედებასა თუ ეპოქისმიერ მოვლენებს (ლ. ანთელავა, მ. გაჩეჩილაძე, ქ. კინწურაშვილი, დ. ლებანიძე, ს. ლეჟავა, მ. მეძმარიაშვილი, ნ. მირცხულავა, ნ. ლალანიძე, მ. ციციშვილი, გ. ხოშტარია), **თეატრის მხატვრობას** (ე. თუმანიშვილი, ქ. კინწურაშვილი, მ. ოკლეი), **გამოყენებით-დეკორატიულ ხელოვნებას** (მ. მაისურაძე, ნ. ყიფიანი), ცალკე თემებად გამოიკვეთა XIX ს-ის მხატვრობა (გ. მასხარაშვილი, მ. ციციშვილი, გ. ხოშტარია) და ნ. ფიროსმანაშვილი (გ. ხოშტარია).

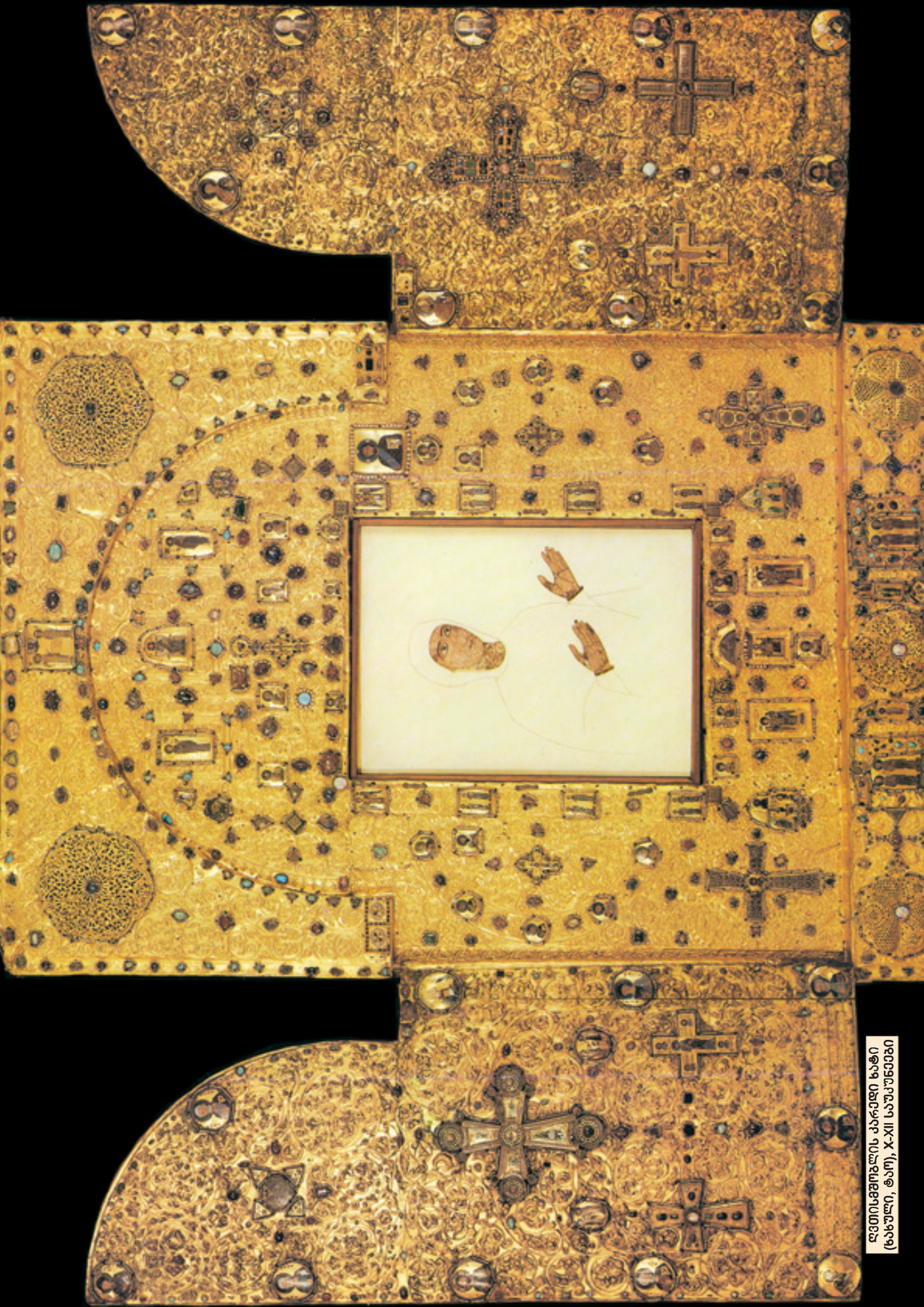
გარდა ცალკეული გამოკვლევებისა ინსტიტუტში მომზადდა და ქართულად და სხვა ენებზე გამოცა განმარტებული შრომები ქართულ არქიტექტურასა (ვ. ბერიძე, რ. მეფისაშვილი და ვ. ცინცაძე, ნ. ჯანბერიძე) თუ ქართულ ხელოვნებაზე საზოგადოდ (რ. მეფისაშვილი და ვ. ცინცაძე, ვ. ბერიძე, ა. ვოლსკაია, გ. ალიბეგაშვილი, ლ. ხუსკივაძე).

ქართველი ხელოვნების ისტორიკოსები მუშაობისას მუდამ იმველებდნენ სხვა ქვეყნების ხელოვნებას, გამოუციათ ისეთი ნაშრომებიც, რომელნიც ქართული ხუროთმოძღვრების (გ. ჩუბინაშვილი, ვ. ბერიძე, რ. მეფისაშვილი), მხატვრობის (გ. ალიბეგაშვილი, მ. დიდებულიძე, ე. პრივალოვა, ი. ხუსკივაძე) თუ ქანდაკების (ნ. ალადაშვილი, ლ. ხუსკივაძე) ახლო თუ შორეული მეზობლების მხატვრულ შემოქმედებასთან სხვაობა-ნათესაობის წარმოჩენას ემსახურება. შესწავლილი აქვთ ინსტიტუტის თანამშრომლებს სომხური ხუროთმოძღვრება (გ. ჩუბინაშვილი), საქართველოში თუ სხვაგან დაცული ანტიკური გლიპტიკის (ს. ბარნაველი), ბიზანტიური, ირანული, სირიული, შუასაუკუნოვანი და რენესანსული, დასავლეთევროპული ხელოვნების ნიმუშები (კ. მაჩაბელი, ე. პრივალოვა, ლ. ხუსკივაძე, ი. ხუსკივაძე), საქართველოში მოღვაწე რუსი (გ. მასხარაშვილი) თუ ევროპელი (ნ.

ჭოლოშვილი) მხატვრების ნამუშევრები.

ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომლები მუდამ მონაწილეობდნენ ძეგლთადაცვით საქმიანობაში — ამუშავებდნენ სარესტავრაციო პროექტებს (მ. დვალი, ლ. რჩეულიშვილი, ნ. ჩუბინაშვილი, ვ. ცინცაძე — საქართველოს ერთი ნამყვან რესტავრატორთაგანი), მეთოდურ საკითხებს (გ. ჩუბინაშვილი, ვ. ბერიძე, ე. პრივალოვა, ლ. რჩეულიშვილი, ნ. ჩუბინაშვილი, თანამშრომლობდნენ ძეგლთადაცვით უწყებებთან (ნ. ალხაზაშვილი, მ. დვალი, ი. ელიზბარაშვილი, ჯ. იოსებიძე, ნ. კუპრაშვილი, რ. მეფისაშვილი, ე. პრივალოვა), სამეცნიერო მეთოდურ საბჭოსთან (გ. ჩუბინაშვილი, ნ. ალადაშვილი, გ. ალიბეგაშვილი, ვ. ბერიძე, მ. დვალი, მ. დიდებულიძე, ი. ელიზბარაშვილი, ნ. ვაჩიშვილი, თ. ვირსალაძე, ა. ვოლსკაია, დ. თუმანიშვილი, ნ. კუპრაშვილი, ი. ლორთქიფანიძე, ს. ლეჟავა, გ. მარსაგიაშვილი, რ. მეფისაშვილი, ლ. რჩეულიშვილი, თ. საყვარელიძე, ვ. ცინცაძე, ლ. ხუსკივაძე, მ. ჯანჯალია).

ინსტიტუტის თანამშრომელთა უმრავლესობა უმაღლეს სკოლაშიც მუშაობდა, ძირითადად, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (გ. ჩუბინაშვილი), თბილისის სამხატვრო აკადემიაში (ლ. რჩეულიშვილი — ხელოვნების ისტორიისა და თეორიის კათედრის გამგე, ვ. ცინცაძე — არქიტექტურის რესტავრაციის გამძღოლი; 1960-წლიდან — ნ. ალადაშვილი, გ. ალიბეგაშვილი, ვ. ბერიძე, ფ. დევდარიანი, გ. მასხარაშვილი, კ. მაჩაბელი, ნ. ასათიანი, ე. პრივალოვა, რ. ყენია, გ. ხოშტარია, ი. ხუსკივაძე, ნ. ჯანბერიძე, შემდგომ წლებში: ნ. ანდლულაძე, ლ. ანთელავა, მ. დიდებულიძე, მ. ბულია, თ. გერსამია, ი. ელიზბარაშვილი, ნ. ვაჩიშვილი, დ. თუმანიშვილი, ს. იოსელიანი, ა. კლდიაშვილი, ნ. კუპრაშვილი, დ. ლებანიძე, ს. ლეჟავა, ი. ლორთქიფანიძე, ქ. მიქელაძე, ნ. ლალანიძე, მ. ყენია, დ. ხოშტარია, ლ. ხუსკივაძე, თ. ხუნდაძე, მ. ჯანჯალია).

ლვთისგომოზლის კარაფი ნატი
(ბახული, ტაო), X-XII საუკუნეები

ISSN 1987-5908

9177198715900061